

ПРАВЕН ФАКУЛТЕТ

Граѓанско општество

ПРОФ. Д-Р СТРАШКО СТОЈАНОВСКИ

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ - ШТИП



УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ - ШТИП

Страшко Стојановски
ГРАЃАНСКО ОПШТЕСТВО

Автор:

Проф. д-р Страшко Стојановски

ГРАЃАНСКО ОПШТЕСТВО

Рецензенти:

проф. д-р Јован Ананиев; доц. д-р Јадранка Денкова

Лектор:

Александар Димитров

Техничко уредување:

Страшко Стојановски

Издавач:

Универзитет „Гоце Делчев” - Штип

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

321.7:316.344.5(075.8)

СТОЈАНОВСКИ, Страшко

Граѓанско општество [Електронски извор] : учебник / Страшко
Стојановски. - Штип : Универзитет "Гоце Делчев", Правен факултет, 2018

Начин на пристап (URL): <https://e-lib.ugd.edu.mk/762>. - Текст во PDF

формат, содржи 132 стр., илустр. - Наслов преземен од екранот. - Опис на
изворот на ден 02.11.2018. - Библиографија: стр. 127-132

ISBN 978-608-244-562-5

а) Граѓански општества - Демократија - Високошколски учебници
COBISS.MK-ID 108759818

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП

ПРАВЕН ФАКУЛТЕТ



Проф. д-р Страшко Стојановски

ГРАЃАНСКО ОПШТЕСТВО

Штип, 2018

СОДРЖИНА

ПРВ ДЕЛ	7
Предмет на проучување на граѓанското општество	9
<i>Што е граѓанско општество?</i>	10
Историскиот развој на концептот на граѓанското општество	16
Аристотеловиот концепт.....	16
Средновековното христијанско поимање на терминот граѓанско општество: Тома Аквински.....	17
Граѓанското општество во нововековната политика и филозофија.....	19
Николо Макијавели.....	20
Рационалното природно право - Томас Хобс и Џон Лок.....	21
Граѓанското општество во периодот на просветителството - Жан Жак Русо.....	23
Демократијата и граѓанското општество – Алексис де Токвил.....	25
Хегеловото разбирање за граѓанското општество.....	27
Марксистичката концепција за граѓанското општество.....	28
Современите сфаќања за граѓанското општество	36
Функции на граѓанското општество.....	38
Нови расправи за граѓанското општество.....	40
Интересовни групи и општествени движења	45
Интересовни групи.....	45
Видови интересовни групи.....	46
Како групите практикуваат влијание?.....	49
Општествени движења.....	51
Демократија, човекови права и граѓанско општество	60
Демократија.....	60
Историски развој и видови демократии.....	60

Човековите права и граѓанското општество.....	63
ВТОР ДЕЛ.....	65
Невладини организации.....	67
Дефинирање на поимот невладина организација (НВО).....	68
Класификација на невладините организации.....	70
НВО и политиката.....	73
Глобалното граѓанско општество.....	76
Интернационализација на слободата на здружување.....	78
Европската политика и граѓанското општество.....	82
Граѓанското општество во Источна Европа и на Балканот.....	84
Граѓанското општество во Република Македонија.....	96
Синдикалната организација како форма на здружување на работниците во Република Македонија.....	102
Религиските заедници и медиумите во просторот на граѓанското општество во Република Македонија.....	104
Нормативната рамка за функционирањето на граѓанското општество во Република Македонија.....	105
Лобирањето како форма на дејствување на граѓанскиот сектор во Република Македонија.....	110
Практична вежба – изработка на проект.....	119
Библиографски белешки.....	127

ПРВ ДЕЛ

Предмет на проучување на граѓанското општество

Предметот на проучување на *граѓанското општество* се однесува на двата негови етимолошки составни делови. Од една страна, појавата на **граѓанственоста** како современ концепт изроден од Американската (1774-76) и Француската револуција (1789), во кој традиционалните сталешки структури на европските и светски општества се заменети со идејата за еднаквост на сите граѓани во однос на нивните права и обврски, гарантирани од суверената држава. Граѓанственоста има три компоненти: лична, политичка и социјална. Од друга страна е детектирањето на **општеството** како интегрална целина која во себе ги обединува сите сфери во кои имаме меѓучовечки или меѓугрупни релации. Социологијата веќе во деветнаесеттиот век се конституира како најопшта дисциплина за проучување на општеството. Следствено на двата споменати концепти, граѓанското општество ќе се однесува на групи кои не се интегрален дел од политичките структури на една држава, но се поврзани со истите како дел од јавната сфера и е упатено на обезбедување на општото заедничко добро. Од аспект на формите на државна организација, граѓанското општество е тесно поврзано со **демократијата**, а со тоа и карактеристика за демократските општества. Автократските, тоталитарни и недемократски политички системи и режими не го стимулираат, а многу често и потиснуваат секој начин на алтернативно размислување, па оттука го оневозможуваат развојот на граѓанскиот сектор.

Граѓанственост. Во политичката и правната теорија граѓанственоста се однесува на правата и должностите на членовите на некоја нација држава или град. Во модерниот период граѓанственоста вообичаено се однесува на различните организации кои ги институционализираат овие права во рамките на државата.

Т. Х. Маршал граѓанственоста ја дефинира како статус кој го уживаат лицата кои се полноправни членови на одредено општество. Граѓанственоста има три компоненти: лична, политичка и социјална. Личните граѓански права се неопходни за индивидуална слобода и се институционализирани во судовите. Политичката граѓанственост го обезбедува правото да се учествува во распределбата на политичката моќ, обединувајќи ги активното и пасивното гласачко право (да избираш и да бидеш избран). Социјалната граѓанственост претставува право на соодветен животен стандард - правото е отелотворено во социјално-заштитните и образовни системи во модерните општества.¹

Општество. Се однесува на севкупната човекова смислена активност. Општеството генерално исто така се врзува за човековите заедници низ историјата и денес и корелативните односи кои се градат, како помеѓу различните форми на заедништво, така и помеѓу индивидуата и заедницата. Оттука општеството ги опфаќа: семејството, разните форми на здружување, државата со нејзините институции, различните видови системи (правен, економски, културен, политички и сл.), различните форми на делување на поединците и групите (општествена акција) и др. Или генерално дефинирано, општеството се однесува на општествените групи (етнички, културни, класни и сл.), општествените појави (процеси и творби), општествените односи, општествените системи и сл.

Демократија (demos - народ, krateon - владеење). Во суштина се однесува на правото на учество на граѓаните во дистрибуцијата на политичката моќ и носењето на политички одлуки, а со тоа и управување со државата. Во минатото (Античка Грција) се врзува со директно учество на одредени категории граѓани (на пр. во атинската демократија исклучени се жените, робовите, странците и т.н. метеци), додека, иако постои како форма (референдум или граѓанска иницијатива), денес доминира посредната демократија (избор на политички претставници, т.е. трансфер на легитимитетот).

Денешната современа либерална демократија се карактеризира со политичко учество на граѓаните, избегнување на апсолутна доминација на мнозинството врз малцинството (мајоризација), отворен и фер натпревар за остварување на власта (се остварува преку изборните процеси), создавање на простор за дискусија и решавање на евентуалните конфликтни ситуации со преференција на компромисот пред принудата и сл.

Што е граѓанско општество?

Граѓанското општество е дел од општеството што се состои од организации и институции кои помагаат и се грижат за луѓето, нивното здравје, нивните права и сл. Сепак граѓанското општество ги исклучува официјалните влади, државата и нејзините институции, како и семејството. Притоа, граѓанското општество делува за остварување на различните партикуларни и групни интереси во рамките на дефинираните државно-правни рамки и во согласност со утврдените меѓународни стандарди.



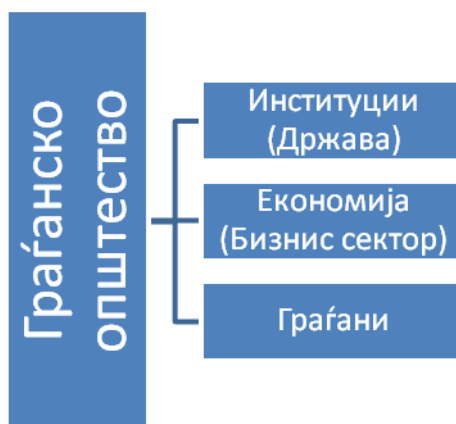
Граѓанското општество ја претставува сферата на доброволно здружување и неформално или формално поврзување, во која поединците или групите се ангажираат во вршење активности од јавен интерес. Во делот на јавната сфера, граѓанското општество се разликува од државата и власта (политичката сфера) во фактот што се темели исклучиво на доброволна основа, а не на механизмите на легитимна принуда обезбедена преку институции. Исто така граѓанското општество се разликува од економската сфера, поради тоа што е непрофитно ориентирано, односно се залага за остварување на општи добра и вредности, а не за материјална заработка.²



Во современото дефинирање, терминот граѓанско општество уште се среќава како **трет сектор**, цивилно општество, граѓанско содружништво, „посреднички сектор“, невладин сектор, независен сектор, доброволен сектор, добротворен сектор, сектор ослободен од даноци или во меѓународната терминологија civil society (eng.), economie sociale или société civile (fr.), bürgerliche Gesellschaft (ger.) società civile (it.)³. Основната цел на граѓанското општество е агрегација на интересите на различните невладини организации и здруженија, кои, пак, од своја страна ја претставуваат волјата на граѓаните. Истовремено граѓанскиот сектор ги претставува индивидуалците и групите во едно општество, кои не се дел од политичките структури во државата и се независни во своето делување од структурите на официјалните власти.⁴

Вистинското современо значење терминот го добива во втората половина на осумнаесеттиот и почетокот на деветнаесеттиот век, од кога се прави јасна дистинкција меѓу граѓанското општество и државата. За разлика од државата која ексклузивно се темели на конкретен политички поредок обезбеден преку владеење на законот (правниот систем), граѓанското општество опфаќа различни сфери на општествениот живот, како на пример: пазарната размена, хуманитарни организации, здруженија втемелени на доброволно здружување, независни цркви и религиски организации и делови од општеството кои јасно се одвоени од територијално проектираните државни институции. Самите организации и институции, кои не се зависни од конкретните политички власти, тежнеат кон ненасилно организирање, самоорганизација и насоченост кон остварување на сопствените цели. Многу од современите граѓански организации се насочени кон конкретни прашања, како на пример: правата на жената, малцинските и човекови права воопшто, социјалните нееднакости и нивното надминување, функционирање на правниот систем, заштита на животната средина и сл.⁵

За секоја група за која се претпоставува дека ги застапува колективните интереси може да се тврди дека е дел од граѓанското општество, или може да се дефинира како севкупност на граѓанската инволвираност со цел за остварување на некакви цели. Според Едвардс, концептуалната дефиниција за граѓанското општество ги вклучува сите граѓански активности кои го промовираат асоцијативниот живот, доброто општество, како и сè она што влегува во јавната сфера, а се однесува на идеите и идеологиите кои можат да бидат предмет на јавна расправа. Според Кенет Њутон, граѓанското општество се категоризира преку нормите, мрежите и ресурсите. За Лари Дајмонд граѓанското општество е: „Сферата на организиран општествен живот кој е отворен, доброволен, самосоздавачки, барем делумно самоодржлив, автономен од државата, втемелен во правниот поредок или збирот на колективни правила и норми.“ Според последното гледиште, од граѓанското општество се исклучени групите кои се формирани со цел да ја дестабилизираат државата.⁶



Субјектите или актерите кои се однесуваат на граѓанското општество се дефинирани во рамките на целите и вредностите на Организацијата на обединетите нации (ООН). Тие се однесуваат на:

- Бранителите за заштита на човековите права;
- Организации за заштита на човековите права (НВО, асоцијации, групи на жртви);
- Организации кои се занимаваат со одредени прашања;
- Коалиции и мрежи за (правата на жената, правата на детето, право на здрава животна средина);
- Лица со хендикеп и организации кои ги претставуваат;
- Группи базирани на различни заедници (домородно население, малцинства);
- Группи кои се темелат на различни облици на верување (цркви, религиозни групи);
- Синдикати (синдикати на работници, но и различни асоцијации на новинари, студентски здруженија);
- Социјални движења (мировни движења, студентски движења, продемократски движења);
- Стручњаци кои директно придонесуваат за заштита на човековите права (хуманитарни работници, адвокати, доктори и медицински персонал);
- Роднини на жртви; и
- Јавни институции кои имаат активности во насока на заштита на човековите права (училишта, универзитети, истражувачки тела).⁷

Во рамките на меѓународните стандарди и практики, постојат неколку основни постулати на кои се темели функционирањето на граѓанските општества низ светот. Основни меѓународни принципи кои го штитат граѓанското општество се:

<p>1. Слобода на здружување Меѓународното право ги штити правата на поединците да формираат, да се приклучуваат или да учествуваат во работата на различни граѓански асоцијации, вклучувајќи различни видови на граѓански форуми, стопански здруженија, синдикати, асоцијации и други видови на невладини организации (НВО).</p>	<p>2. Право да се работи слободно без мешање од државата и на нејзе потчинетите институции Откако е формирана НВО има право да функционира независно од државните институции. Меѓународното право однапред штити од секаква државна регулатива која го загрозува правото на независност од мешање</p>
--	---

<p>Самото меѓународно право овозможува здружување на доброволна основа за различни цели, кои користат „правни“ и „законски“ дозволиви методи за заштита на човековите права и основни слободи.</p> <p>Самата држава е должна да обезбеди брза, евтина, пристапна, јасна и аполитичка процедура за регистрација на правниот ентитет, кој се врзува за одредено здружение и граѓани.</p>	<p>на државата.</p> <p>Сепак е дозволено извесно мешање од страна на државата, единствено ако е во согласност со меѓународното право, е пропишано со закон и има за цел да ги штити и унапредува демократските капацитети во едно општество.</p> <p>Слободата на здружување го гарантира правото на основачите и членовите на одредена организација, самостојно и без надворешно мешање да ја уредуваат внатрешната организација на здружението, како и организирање на внатрешната управа.</p> <p>Се штити приватноста на претставниците на различните граѓански организации, од какви и да било надворешни влијанија и притисоци.</p>
<p>3. Право на слобода на изразување</p> <p>Претставниците на граѓанските асоцијации, индивидуално и преку нивните организации, уживаат право на слобода на убедување и изразување.</p> <p>Бидејќи плурализмот е есенцијален за едно демократско општество, се штити можноста НВО да бидат критички настроени во однос на официјалните власти и нивните политики, при што се застапуваат за заштита на основните човекови права и слободи.</p> <p>Можноста за мешање од страна на државните институции е оправдана доколку е во согласност со пишаните норми и е неопходна во насока на штитење на демократските фундаменти на општеството. Обемното и апстрактно законодавство не смее да ја наруши слободата на изразување.</p>	<p>4. Право на комуникација и соработка</p> <p>Претставниците на граѓанските здруженија, индивидуално или во име на нивните организации, имаат право да комуницираат и соработуваат со други делови на граѓанското општество, бизнис заедницата, меѓународните организации и влади, во и надвор од матичната држава.</p> <p>Ваквата соработка треба да биде во насока на заштита и промоција на нивните легитимни цели.</p>
<p>5. Право на обезбедување и користење различни ресурси</p> <p>Самата организација, или здружение, може да обезбеди финансирање од различни видови на легални извори. Правно втемелените извори на финансирање мораат да вклучуваат: индивидуалци или различни бизнис асоцијации, други граѓански организации, меѓународни организации, меѓувладини организации, како и локални и национални власти и странски влади.</p>	<p>6. Државна обврска за заштита</p> <p>Државата е должна да ги промовира, штити и почитува човековите права и основни слободи, како и обврската да ги штити правата на граѓанското општество.</p> <p>Државните должности се истовремено и негативни (да спречат загрозување на човековите слободи и права) и позитивни (да обезбеди почитување на човековите слободи и права).</p> <p>Сето ова државата го обезбедува преку изготвување и спроведување на соодветни легислативни мерки во насока на заштита и унапредување на човековите права.</p>

8

На крајот на овој дел, накратко ќе се задржиме на улогата на граѓанското општество во рамките на современите демократии. Во оваа смисла може да се различат два пристапи - либерален и радикален. Според либералниот модел или пристап, граѓанското

општество го претставува општествениот простор во кој граѓаните се здружуваат и дејствуваат во сопствени организации во кои ги изразуваат сопствените интереси, растоварени од влијанието на политиката. Оттука овој простор е надвор од сферата на влијание на државните власти, па според тоа е автономен и независен. Една од основните цели на граѓанскиот сектор е да делува во насока на подигање на одговорноста на власта. Според ова сфаќање, граѓанското општество ги врши следните функции:

- Создава простор за политичка партиципација на локално ниво;
- Се ангажира во решавање на политички и други конфликти;
- Помага во регрутирање на нови лидери;
- Врши непартиски мониторинг во рамките на изборните процеси;
- Помага во ширење на политички информации и помага во подигање на нивото на дебата и наоѓање соодветни решенија за проблемите; и
- Низ сопствени акции го ограничува притисокот на граѓаните врз власта, делувајќи во насока на решавање на одредени барања на граѓаните.⁹

Во рамките на радикалниот модел, граѓанското општество најчесто делува како извор на отпор во однос на апсолутна, опресивна или тоталитарна власт, при што за разлика од либералниот модел каде се оди кон соработка, во овој модел граѓанскиот сектор многу често делува во насока на промена на политички режими, па дури и на цели општествени системи. Пример за делувања во оваа насока се масовните граѓански движења кои се појавија во Централна и Источна Европа во 1990 години, а кои делуваа за трансформација на тоталитарните еднопартиски комунистички системи во демократски плуралистички општества. Сличен е и примерот со различните движења и активности на граѓанскиот сектор поврзани со т.н. Арапска пролет, која започна во 2010 година и трае сè до денес (2013 година), а истата придонесе значаен дел од државите во арапскиот свет да се реформираат со смена на традиционалните автократски режими во обид за демократизација на тамошните општествата.

Во рамките на политичката улога која ја играат, организациите на граѓанското општество претставуваат противтежа на државите и корпоративната моќ, а со тоа се есенцијален столб кој промовира транспарентност, отчетност и други аспекти на она што се нарекува „добро владеење“. Особено во општествата во кои недоволно се води грижа за основните човекови права, граѓанскиот сектор обезбедува канал преку кој може да се пласира волјата на граѓаните по одредени прашања. Истовремено се обезбедува алтернативна можност за анимирање на политичките власти и круговите кои имаат моќ да креираат и донесуваат одлуки во едно општество. Или поедноставено, граѓанското општество ја претставува „моќта на граѓаните“ и ги зајакнува демократските капацитети во општествата.¹⁰

Важно!

Граѓанското општество се однесува на сите организации, институции и здруженија, втемелени на традиционални полуформални или неформални основи на организирање, но пред сè организирање на доброволна формална основа за остварување на одредени цели во сферата на културата, образованието, здравството, медиумите, животната средина, унапредување и заштита на човековите права и демократските вредности и сл. Граѓанското општество не се однесува на приватната сфера на семејството, а во рамките на јавната сфера, граѓанските организации се разликуваат од политичките партии поради тоа што не настојуваат да ја освојат, задржат и да партиципираат во власта, туку преку надворешен притисок да влијаат врз истата за остварување на предвидените цели. Оттука, граѓанското општество се јавува како посредник помеѓу граѓаните како индивидуи и политичките и административните структури на државата.

Дискусија

1. Дали познавате некоја граѓанска организација? Со каква проблематика истата се занимава? Дали во рамките на дејствувањето предизвикала некакви општествени промени во насока на промовирање и заштита на општото јавно добро?

Прашања

На што се однесува предметот на проучување на граѓанското општество?

Според Организацијата на обединетите нации (ООН), кои сегменти (организации и институции) можат да се вклучат во граѓанското општество?

Кои се основните меѓународни принципи кои го штитат граѓанското општество?

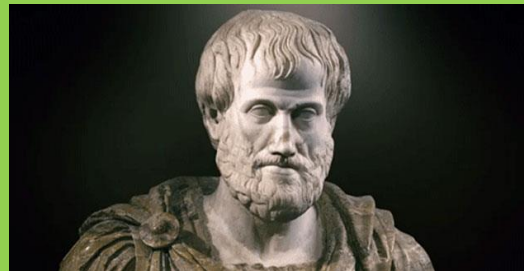
Објаснете ги либералниот и радикалниот пристап или модел на функционирање на граѓанските организации во современите демократии.

Историскиот развој на концептот на граѓанското општество

Аристотеловиот концепт

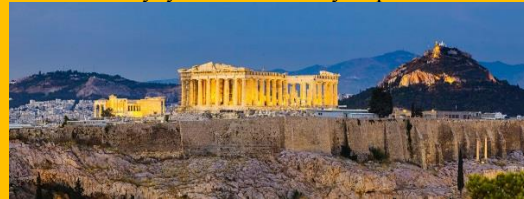
Комплексноста на карактерот на човековото здружување **Аристотел** го поврзува со четирите страни на општествената стварност. Првата е филија (општественост, дружељубивост или солидарност), која се јавува како пријателство, љубов, роднинска врска и родољубие. Втората страна на општествената стварност е коинонија (групирање во села, градови, населби, семејства, доброволни здруженија и сл.). Третата е политеа (држава, која за Аристотел е глобално општество), и четвртата, номос (правила за општественото поведење на луѓето, обичаи, право, морал, навик и сл.).¹¹

Во рамките на филозофската мисла на антиката, Аристотел прв го воведува терминот граѓанско општество, поврзувајќи го истиот за заедницата, односно здружувањето - *κοινωνία* (κοινωνία). Граѓанското општество се поврзува со **полисот** (πολις) како форма на политичка организација и е соединет во терминот *politike koinonia* (πολιτικη κοινωνια). Според него полисот по својата суштина е здружување на граѓани кои меѓусебно се обединуваат за добар, односно корисен и среќен живот.¹² Луѓето, односно оние кои можат да учествуваат во политичкиот живот, се изедначуваат во терминот зоон политикон (ζοον πολιτικων) – политичко суштество, што упатува на предодреденоста на граѓаните да учествуваат во јавниот политички живот. Ваквата интерпретација може да се толкува како делумна спротивност на волунтаристички конципираните принципи на граѓанското општество.



Аристотел (384-322 г. п.н.е.) бил ученик на Платон и учител на Александар Македонски. Денес тој се смета за еден од најголемите светски филозофи на сите времиња. Во 225 г. п.н.е. отворил сопствено училиште во Атина, познато како „перипатетичка школа“ (поради навиката да ги одржува предавањата додека оди). Тој пишува во повеќе области: логика, физика, метафизика, астрономија, биологија, етика, политика и др. Во средниот век неговите дела станале основа на исламската филозофија, а подоцна се вградени и во христијанската теологија. Најпознати дела на Аристотел се: „Политика“, „Уставот Атински“, „Метафизика“, „Реторика“, „Никомахова етика“ и други.

Полис (πολις), или попознат како град-држава, е форма на политички организирана територијална целина, карактеристична за античка Хеллада (Грција). Сепак ваквата форма не може да се изедначи со модерниот концепт на држави. Најчесто полисот вклучувал еден град и неговата околина, во која се наоѓале села и помали населби. На пример полисот Атина го вклучувал целиот полуостров Атика.



За Аристотел основната цел со која се формира полисот е општото заедничко добро, кое се обезбедува преку политичко единство. „Највисоката совршена заедница, составена од многу села е полисот (град-држава), за која може да се каже дека постигнала целосно самоорганизирање и постои за да обезбеди на своите жители подобро живеење“¹³ (извадок од „Политика“). Последното упатува на перцепцијата на полисот како еден вид проширено семејство во кое има поголемо ниво на солидарност и чувство за заеднички интерес, за разлика од модерната држава во која доминираат институциите и заканата од легитимна примена на присила.

Сепак, здружувањето не е едноставен систем кој би можел да се толкува еднострано. Во оваа смисла постојат три разликувања:

1. Разликувањето меѓу оикос (οίκος - куќа, домаќинство) и полис (πολις – град-држава), односно приватната сфера на куќното домаќинство и јавната на граѓанското општество;
2. Втората поделба произлегува од спротивставеноста на политичкото на полисот и економското на оикосот. Во политичка смисла постојат слободни граѓани со полни права (исклучени се жените), и неслободни (робови, странци, метеци и сл.). Оикосот е подрачје на приватното - идион (ιδίον), одвоено од сè она што е заедничко за граѓаните, а оние граѓани кои одбиваат да учествуваат во јавната сфера на граѓанското општество и политиката се идиотес (ιδιότες).
3. Економското господство, а не поседувањето на некакви специфични знаења, го обезбедува опстанокот на индивидуите. Но учеството во политичката власт нужно бара од граѓанинот истата да ја разбере, а принципот на владеење на слободните врз слободните во рамките на политичката единица не е само согласност, туку и право, што го оформува поредокот.¹⁴

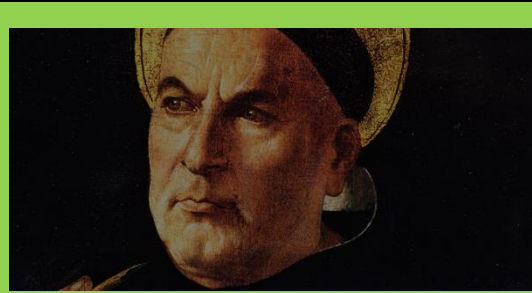
Од претходно изнесеното може да се заклучи дека во античка Хеллада постојат два облика на природно владеење: односот на господарот врз робот и односот на слободните граѓани врз другите слободни граѓани, односно граѓанското општество. Сепак не можеме да го изедначуваме ваквиот принцип на поистоветување на полисот со граѓанското општество со релациите на модерната држава и граѓанското општество денес, пред сè затоа што полисот како форма на организација подобро ќе се објасни како политичка заедница формирана од севкупноста на граѓаните, а не држава во модерна смисла, која Хегел јасно ја одвојува од граѓанското општество. Или на друг начин претставено, слободата во античкиот хеленски полис е слобода на еднаквите, додека во модерната држава слободата е гарантирана од државата преку нејзините институции.¹⁵

Средновековното христијанско поимање на терминот граѓанско општество: Тома Аквински

Традицијата на Аристотеловиот концепт за граѓанското општество ќе продолжи и во рамките на античкиот Рим. *Societas civilis* на римскиот филозоф Кикерон ќе го има истото значење на заедница на еднакви и слободни граѓани, кои се здружиле врз принципите на правото да остварат добар и среќен живот. Покрај овој термин, со истото значење се среќава и терминот *Comunitas civilis*.

Во рамките на средновековната филозофска мисла на Европа доминираат теократските расправи. Сепак, дел од познатите филозофи од овој период ќе се користат со веќе воспоставените концепти на антиката. Токму ваков е примерот на **Тома Аквински** и неговите погледи на граѓанското општество. *Societas civilis* кај Аквински е надополнет со синонимите *multitudo civilis* - граѓанска заедница,

communitas civitis – државна заедница, civitas - држава, societas politica – политичка заедница. Притоа традиционалното граѓанско општество останува еднакво со политичкото општество. Основните животни потреби човекот ги задоволува преку семејната заедница, но за да обезбеди добар живот тој е упатен на граѓанската заедница (multitudo civilis). Граѓанското општество е совршено доколку се следи природната цел за остварување на подобар живот, согласен со доблеста (добрината). Сепак, граѓанското општество за Аквински треба да се потчини на божествената власт. Граѓанинот ги задоволува сите економски потреби во рамките на семејната заедница и приватната сфера (земјоделство, сопственост, занаетчиство и сл.). Но, дури и како економско суштество, човекот е упатен на здружување со другите со цел да ги остварат или заштитат заедничките интереси, кои се обединуваат во обезбедувањето економска благосостојба.



Тома Аквински (1226-1274) е најголемиот христијански средновековен филозоф. Иако е претставник на схоластиката, под влијание на неговите дела постои и посебно конституиран правец - томизам.

Аквински е познат по неговите пишувања за четирите видови закони: *lex divina* (божји закон), *lex aeterna* (вечен закон), *lex naturalis* (природен закон) и најнизок е *lex humana* (човечки закон). Особено големо е подоцнежното влијание кое го има концептот на природниот закон. „На природниот закон пред сè му припаѓаат општите одредби за кои сите имаат познавања. Потоа доаѓаат одредбите од втор ред, со посебен карактер, на некој начин како заклучоци на првите одредби. До ниво додека се на сила општите одредби, природниот закон не може да се укине од срцето на луѓето. Меѓутоа, тој може да се скрие во конкретни ситуации доколку разумот спречи да се спроведе еден општ принцип во конкретна ситуација поради лакомост или некоја друга страст.“¹⁶

Аристотеловиот концепт за еднаквоста и добриот живот како принципи на конституирање на граѓанските заедници, во Средниот век се надополнети со развојот на трговијата, занаетчиството и градовите воопшто. Ова придонесува да се формираат различни здруженија: средновековни трговски и занаетчиски гилди, академски и религиски здруженија и сл. Исто така големо влијание имало и римското право, особено ортаклакот, кој во своите економски основи го содржи волунтаристичкиот принцип на здружување за остварување на заеднички цели.¹⁷

За Тома Аквински државата и нејзините институции се сфатени како природни органи за отелотворување на моралниот поредок на христијанската заедница, а не на интересите на социјално хегемонистичките сталешки заедници. Ваквите заедници се вреднуваат надворешно, без иманентно морално заедништво. Сепак, кај Аквински сè уште го немаме чисто материјалистичкото сфаќање на општественото заедништво. Кон крајот на Средниот век, со прочистувањето на *lex naturalis* (природниот закон) од христијанските догми и навраќањето кон рационалното античко софистичко учење, ќе се даде нова интерпретација на разбирањето на *societas civilis*.¹⁸

Граѓанското општество во нововековната политика и филозофија

Принципот на детерминирање на релациите во доцносредновековните општества, врз основа на природните човекови права, иницијално воспоставен од Аквински, добива нов оригинален призвук во ерата на **хуманизмот и ренесансата**.

Наспроти средновековниот католички универзализам, филозофите се вртат кон *индивидуалистичката* природа на човекот, кој како слободна личност е основниот, а многупати и единствен двигател на промените. Истовремено, на местото на доминација на средновековните црковни догми, нововековната мисла сега упатува на рационалното битие, кое размислува и слободно опсудува за своите потреби и интереси, приспособувајќи ги кон таквото опсудување и сопствените постапки. *Рационализацијата* особено ќе се интензивира во периодот на **реформацијата**, при што бил разбиен монополот на католичката црква за креирање на идејата за светот кој нè опкружува, подеднакво на просторите на Западна Европа, но и кај новите мигрантски заедници во колониите на Северна Америка.

Во периодот од шеснаесеттиот до деветнаесеттиот век настанува трансформација на основното значење на *societas civilis*, кое од синтетизирачки поим на политиката и граѓанското општество, полека ќе добие значење кое ги одвојува заедниците од модерната држава. Иницијално, зајакнатата индивидуализација и рационализам во седумнаесеттиот и осумнаесеттиот век придонесуваат да се промени перцепцијата за граѓанското општество, а обезличената индивидуа се врзува за приватната материјална сопственост и индивидуалната слобода. Сепак, во почетниот период нема веднаш да настапи поделба на општество и држава. *Civilis* не бил спротивставен на политичкото, туку на *naturalis*. Граѓанското општество не стои наспроти државата, туку наспроти природната состојба во која владее војна на секој со секого. Во текот на развојот на модерната држава дошло до идентификување на политиката и државата. Сепак државата не е идентична со политиката, но: 1. Државата ја рационализира политиката, давајќи ѝ трајност; 2. Државата ја одредува политиката преку новото сфаќање на

Хуманизам - се јавува како филозофски начин на размислување, иницијално уште во периодот на антиката (софизам), а во нововековната мисла се јавува во тринаесеттиот век, но експанзијата ќе ја доживее во шеснаесеттиот и седумнаесеттиот век. Подоцна, во рамките на просветителството од осумнаесеттиот и деветнаесеттиот век, хуманизмот добива нови форми на манифестација. Во суштина за хуманистите човековите индивидуални интереси и дигнитет секогаш се на прво место. Во периодот на ренесансата ќе се манифестира со свртување од бог како центар на човековите преокупации, кон самата индивидуа на човекот. Сепак, денес, критиката вели дека хуманизмот премногу ја зајакнува посебноста на човековата единка, што може да доведе до општествена алиенација (отуѓување).

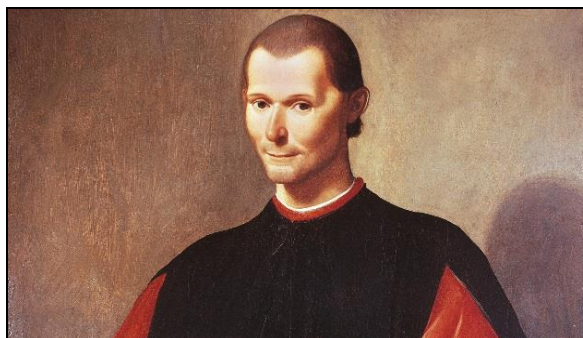
Ренесанса (од 14 до 16 век) е периодот на интензивно уметничко, културно, политичко и генерално општествено свртување кон човекот како централна фигура. Во овој период покрај рационализацијата на човековиот дух во уметноста, постои придвижување и кон отстранувањето на религиозните примеси од севкупниот општествен живот. Во уметноста најголемите достигнувања се во италијанските градови држави, од кои можеби најзначајна е Фиренца.

Реформација е периодот на 16 век, кога настануваат значителни општествени промени, пред сè во рамките на католичката црква. Имено, во овој период под притисок на верниците, традиционално ориентираната католичка црква, поради корупцијата во своите редови, доживува големи потреси. Како резултат на ова ќе се формира протестантската црква, а судирите меѓу реформацијата и противреформацијата ќе доведат до граѓанска војна, која ќе заврши со Вествалскиот мировен договор.

мислата за суверенитетот; 3. Државата се поврзува со граѓанските колективитети преку идејата за нацијата, или заеднички ја градат нацијата држава; 4. Преку обемната бирократска машинерија, современата држава влијае за контрола и дестимулација на политичките иницијативи и одлуки. Оттука претераната рационализација може премногу да ја зајакне моќта на бирократските чиновници, што на тој начин ја прави државата цел сама за себе, што, пак, може да се редуцира единствено политички.¹⁹

Николо Макијавели

Кај Макијавели, за прв пат, по долгиот период на теолошка матрица на размислување, можеме да најдеме целосно рационален опис на државата и владетелот. Тој на државата гледа вредносно неутрално, како на систем кој се темели на употреба на сила и дистрибуција на моќ. Државата е цел сама за себе. Но според Макијавели, токму ваквата држава го овозможува граѓанскиот живот, кој одговара на самото граѓанско општество. Тој е првиот кој за новата држава го користи терминот *la stato* - држава. Ваквиот термин по петнаесеттиот век е прифатен и се користи за идентификација на државите и народите во Западна Европа. Слободата, која денес се поистоветува со граѓанското општество, Макијавели ја изедначува со недостаток од арбитрарна власт. Мешаниот облик на држави, републиката, ја спречува арбитрарната власт која се стреми кон чистиот облик на држави. Слично на ова, степенот на еднаквост во едно граѓанско општество може да го детерминира обликот на владеење.



Николо Макијавели е роден во Фиренца во 1469 година. Уште како млад длабоко навлегол во политичкиот живот на тоа време. Во рамките на официјалните должности кои ги извршувал, тој ги посетил повеќето градови држави во Италија. Во служба на Борџија, Макијавели ја согледал реалноста на политичката власт. Во 1512 бил избркан од Фиренца, по што продолжува да живее во егзил во околината на градот. Во овој период ги создава своите најпознати дела, меѓу кои се: Владетелот (1531), Воена Уметност, Коментари за десетте први книги на Тит Ливиј, Историја на Фиренца и др. Делото *Владетелот* во прв ред се потпира врз забелешките за политичките вештини на Чезаре Борџија и моќната политика која доминира во периодот на неговото владеење. Делото е напишано како прирачник за идниот владетел на обединета Италија. Врз основа на пишувањата на Макијавели и неговите препораки за идниот владетел, кои се темелат на брутални и сурови методи на владеење, денес е конструирана придавката „макијавелистички“, која неретко се користи со значење „подмолен“ и „дволичен“ и ја отсликува суровоста на современата реал-политика.

Таму кај што има рамноправност, невозможно е да се владее во форма на принципат, додека доколку нема рамноправност, невозможно е да постои република. Во неговото најпознато дело „Владетелот“ се зборува за апсолутен монарх и како истиот може да ја обезбеди или одржува власта. Притоа рационалното реал-политичко гледиште на

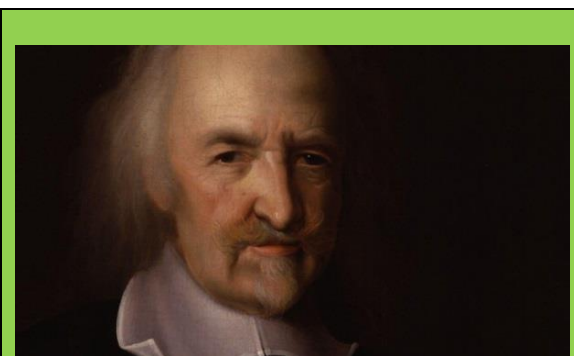
Макијавели не го исклучува насилството, туку, спротивно, многупати дури и го преферира:²⁰

„Владетелот... многупати, за да ја зачува државата неопходно е да постапува спротивно од верноста, од милосрдие, од човечноста и спротивно од верата. Затоа неговиот дух треба да биде подготвен да се приспособува според дувањето на ветерот и менувањето на судбината и, како што реков, ако може да не бега од доброто, но да умее, секогаш кога има потреба, и со злото да се послужи.“²¹

Рационалното природно право - Томас Хобс и Џон Лок

Новата перцепција за граѓанското општество се врзува за релациите *природна состојба - држава*, за кои расправаат Хобс и Лок. За нив природната состојба е логичка, а не историска категорија. Тоа е состојбата во која се наоѓа човештвото пред да ја изгради идејата за формирање на заедништво обединето и гарантирано од државата.

Според Хобс, *природната состојба* е состојба на анархија и војна на секој со секого (*omnium belum contra omnes*). Во природната состојба не постои гаранција за сигурноста, а опстанокот зависи од физичките квалитети на поединците, опишано низ синтагмата „човек на човек е волк“ (*homo homini lupus est*). Луѓето во природата се дадени со еднакви предиспозиции и можности, а како општа наклоност ја покажуваат „вечната и постојана желба за сè поголема моќ, која престанува само со смртта“. Човековиот живот во ваквата природна состојба е компетитивен, осаменички, брутален и краток, а она што е постојано е стравот од насилно прекинување на животот и ненадејна смрт. Во природната состојба нема сопственост, нема норми и право, нема заедничка власт, нема општа принуда, а со сето тоа не постои ниту поредок. Единственото право кое го има човекот во состојба на неограничена слобода е правото на самоодржување, кое станува апсолутно право. Излезот од природната состојба Хобс го гледа во *општествениот договор* кој луѓето го склучуваат и со кој ја формираат државата, правото и поредокот воопшто. Во рамките на државата постои гаранција за безбедноста на животот и имотот кој лицата го стекнуваат, а со тоа се надминува општата несигурност на природната состојба. Истовремено државата ќе прерасне во



Томас Хобс (1711-1776) е англиски филозоф и теоретичар на просветителството. Неговото најзначајно дело е „Левијатан“ во кое нуди оправдување на апсолутната политичка власт претставена како да произлегува од човековата природа. Според сфаќањата на Хобс, човековата природа е определена од нашите „аверзии“ и „апетити“. Овие страсти се основа на моралното просудување и на дејствувањето кое е насочено кон самоодржување. Самото човеково однесување е одредено од две страсти - стравот од смртта и желбата за моќ. Во замислената „природна состојба“, антагонизмите меѓу стравот и желбата за поголема моќ ќе доведат до општа несигурност, што може да се надмине единствено преку создавањето на државата и пренесување на севкупната општествена моќ - од граѓаните на суверенот.²²

политичко, а со тоа и во граѓанско општество, обединето во терминот *societas civilis*. Сепак кај Хобс, суверенот, на кој граѓаните даваат овластување да управува во нивно име, носи концепциски карактеристики на едно вештачко чудовиште (Левијатан) кое ги голта поединецот и општеството. Ваквото чудовиште го укинува секој плурализам, морална и интелектуална автономија, а суверенот го снабдува со неограничена власт, додека обичниот граѓанин останува незаштитен.²³

Спротивно на Хобс, за Лок *природната состојба* е состојба на мир и неограничена слобода. Имено, тој сметал дека луѓето по природа се мирољубиви и рационални суштества, што обезбедува тие првенствено да градат релации на соработка, отколку на конфликт. Природната состојба е состојба на „*совршена слобода, да ја одредуваат работата и да располагаат со своите имоти и личности како што сметаат дека е соодветно, во границите на природниот закон, а да не прашуваат за дозвола од некој друг човек или да зависат од неговата волја*“. Но, сепак, дури и Лок ќе се согласи дека иако во природната состојба постои сопственост, право и правда, тоа е состојба на

општа несигурност зашто Божјата принуда на природниот закон е недоволна, а поединецот секогаш е пристрасен судија во својот сопствен случај. За да ја сочува својата сопственост, човекот повторно е упатен на општествениот договор со кој се доаѓа до: 1. Воспоставен, постојан, познат закон, примен и одобрен со општа согласност; 2. Признат и општоприфатен судија кој ќе ги решава споровите според утврдените закони; Власт, која ќе го гарантира извршувањето на праведните пресуди. Сето ова заедно упатува на изграден поредок, кој е обединет во лицето на државата.²⁴ Природната состојба не е ништо друго освен граѓанско општество на кое му недостасува општа јавна власт, со монополот на физичка принуда. Како кај Хобс, така и кај Лок, слободата на поединецот како природно право е интерпретирана само како ограничена слобода затоа што е условувана од животот на поединците во општеството.



Џон Лок (1362-1702) е англиски филозоф и политички теоретичар. Неговото најзначајно дело е „Две расправи за власта“.

Особено значајна е Локовата политичка филозофија, која претставува рано рационално оправдување на уставната монархија. Неговата аргументација доаѓа од природната состојба, во која луѓето живеат без закон и без суверена моќ. Нелагодностите на ваквата состојба, кои според Лок не резултираат во хаотична состојба, како што се опишани кај Хобс, претставуваат доволна причина за влегување на индивидуите во доброволен договор за ставање на себеси под власта на државата. Сепак природната состојба не е толку ужасна за да се толерира една неограничена или апсолутна власт на суверенот. Граѓаните ја пренесуваат својата моќ во ликот на суверенот со верување дека тој ќе работи за нивно добро.

Посебно интересен дел од Локовата политичка филозофија е неговата анализа на изворите и ограничувањата на правата на приватна сопственост во еден свет кој првично му припаѓа на целото човештво.²⁵

Слободата на една индивидуа се ограничува во моментот кога истата ќе ја загрози слободата на некој друг поединец или група во општеството. Поради неможноста во

природната состојба да се регулираат сите меѓучовечки релации, а поради потребата да се гарантира индивидуалната слобода на секој, се јавува потребата од државен систем кој поседува соодветна регулатива и механизми на принуда да ја спроведе истата. Она што е новитет е во можноста поединците да ја пренесат врховната власт, што самите ја имале во природната состојба, на едно тело (личност) како свој претставник, со што го овластуваат да ги заштити нивните животи, слободата и имотите. Ваквиот владетел Хобс го нарекува *суверен*, а Лок *законодавно тело*.

Џон Лок бил многу позначаен при перцепцијата на граѓанското општество, при што јасно ги одвојува *civil society*, односно граѓанското општество од *civil government*, односно граѓанската влада. Лок притоа не го користи терминот за држава (*le statio*), туку јасно го разликува општеството, кое прво произлегува од природната состојба, за подоцна да се создаде политичкото тело кое ја избира и контролира владата. Ваквата претпоставка ги поставува концепциските основи за разликување на граѓанското општество од политичката влада сè до денес. Фактот дека општеството (читај граѓанското општество) прво произлегува од природната состојба, го прави истото и поблиско до неа. Оттука слободата, која е најголема во природната состојба, ќе стане значително обележје на граѓанското општество, за во рамките на државата да биде застапена во сразмерно помал обем (постојат повеќе ограничувања) од самата природна состојба, но и од граѓанското општество.

Граѓанското општество во периодот на просветителството - Жан Жак Русо

Филозофијата на **просветителството** си поставила чисто практична цел: да го помогне дејствувањето во согласност со здравиот разум. За да се оствари ова, било потребно да се прекине со минатото, особено со средновековната теолошка традиција. Затоа се поставува барањето целокупната метефизичка и спекулативна основа на дотогашната мисла да се сведе на егзактна наука, односно наука втемелена на фактите и искуството. Постојат неколку основни општествено воспоставени принципи во периодот на просветителството, кои ќе имаат влијание за развојот на современото граѓанско општество:

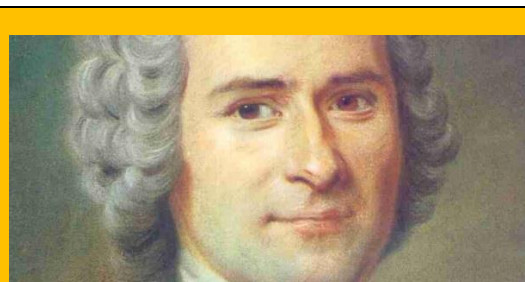
Просветителството претставува пред сè интелектуално движење кое е карактеристично за осумнаесеттиот век. Тоа го претставува оној период во нововековната историја кога науката конечно ја срушила теолошката средновековна матрица. Во својата суштина просветителството е борба на критичкиот ум против догматскиот авторитет, кој не го респектира нужното човеково право за сè здраво да расудува и самостојно да одлучува за сопствената судбина. Оттука во просветителството се удрени темелите на секуларната држава во која политиката и религијата се одвоени, демократијата се темели на еднаквоста и граѓанската партиципативност, како и зацврстување на скептичката наука и образованието преку кои доаѓаме до објективно знаење. Најзначајни претставници на просветителството се: **Волтер, Монтескје и Русо**.

1. Просветителите ја нагласуваат **егоистичката компонента на човековата природа**. Со индивидуалниот себичен интерес на човекот управува рационалното очекување за остварување на индивидуално задоволство и избегнување на болката (дефинирани во термините на хедонизмот).

Истовремено моралот се рационализира, а просветувањето на разумот, кое се реализира преку образованието, е најзначајната морална задача.

2. **Еднаквоста**, која е производ на природната состојба, станува основа за секој облик на политичко и граѓанско организирање и основна карактеристика на модерната држава. Современото поимање на еднаквоста се сведува на формално поимање кое се однесува на правата и обврските. Но подоцна, особено Маркс и неговите следбеници ќе го оспорат фактот дека постои и суштинска општествена еднаквост, која пред сè е детерминирана од економските предуслови и распределбата на добрата.
3. Една од најголемите придобивки на просветителството е растот на идејата на **либерализмот**. Либерализмот претставува доктрина заснована на верата во слободата на човековите индивидуи и практика насочена кон индивидуалната слобода. Тој вклучува: а) Вреднување на слободното здружување на индивидуалната личност; б) Верба во човековата способност ова изразување да го направи вредно за себе и за општеството; и в) Поддржување на оние институции и политики кои ги заштитуваат и јакнат слободното изразување и довербата во слободата. Токму последниот принцип ќе биде втемелен во основите на современото поимање на граѓанското општество. Преку индивидуалните слободи и права се штити општественото добро, кое се темели на слободата на поединците да се организираат и да ги манифестираат своите ставови.²⁶

Како и Хобс и Лок, Русо тргнува од појдовната, првобитна *природна состојба*. Човекот во ваквата состојба многу малку се разликува од останатиот дел на животинскиот свет, а сета негова акција се темели на инстинктите. Русо е единствениот мислител кој на самата природна состојба ѝ дава апсолутно позитивен призвук. Таа, според него, претставува среќна доба за човештвото. Притоа, отфрлајќи ги претпоставките на Хобс дека човекот по природа е зол, тој цени дека во природната состојба не постоела ниту идејата за доброто, ниту за злото. Во таа состојба луѓето немале никакви морални односи, ниту признати обврски. Клучните промени кои доведуваат до општествениот договор



Жан Жак Русо е роден во Женева, 1712 година. На 30 години се преселил во Париз, кој бил центар на уметноста, филозофијата и науката во тоа време. Неговото заговарање на радикална демократија имало влијание врз либералната, социјалистичката, анархистичката, па дури и врз фашистичката мисла. Во секој случај неговите ставови во пракса ќе се рефлектираат во Француската револуција од 1789 год. и потоа. Најзначајни дела на Русо се: „Расудување дали раѓањето на науките и уметностите придонело за прочистување на карактерите“, „Емил, или за воспитувањето“, „Општествениот договор“, „Пишувано од планината“, и „Исповеди“.

се поврзани со појавата на јазикот кој обезбедува пренесување и надградување на човековото искуство на следните генерации, како и појавата на *сопственоста*.

„Првиот што, оградувајќи некое земјиште, се осудил да рече: „Ова е мое“ и наишол на доволно простодушни луѓе да поверуваат во тоа, бил вистински основач на цивилизираното општество.“²⁷

Сопственоста овозможила да се воспостави општествената нееднаквост. Првобитниот општествен договор настанува како резултат на обединувањето на богатите, кои успеваат да ги придобијат сиромашните и да ги формираат првите закони, општество и поредок. Со ова била уништена природната слобода. Последната фаза Русо ја гледа во фактот дека врз основа на економската нееднаквост се создава и политичка нееднаквост, која кулминира со деспотизам. Русо ќе забележи: *„Луѓето се родени слободни, но јас насекаде ги гледам оковани во пранги.“* Ова создава нова природна состојба во која сите се еднакви во апсолутната потчинетост на волјата на господарот. Излезот од ваквата состојба се бара во нов општествен договор преку кој ќе се воспостави *„таков тип на општество кој со сета заедничка сила ги штити личноста и имотот на секој општествен член и според кој секој, иако е здружен со сите, се покорува само на самиот себе и останува исто толку слободен како и порано“*. Притоа секој својата личност ја става под врховна управа на *општата волја*. Суверенитетот извира од самиот народ и не е рефлексивна на апсолутниот владетел како кај Хобс, додека државната власт е неотуѓива и неделива. Со воведувањето на сувереноста, природната состојба преминува во граѓанска, при што инстинктот се заменува со правдата, а тоа на постапките им ја дава моралноста која претходно недостасувала. *„Дури тогаш кога гласот на должноста ќе го замени физичкиот нагон, а правото нагонот, тогаш човекот, кој сметал само на себеси, увидува дека е обврзан да дејствува според други принципи и да го консултира својот разум пред да се поведе по желбите.“* Понатаму, за разлика од природната состојба, која е ограничена само со моќта на поединците, граѓанската слобода, карактеристична за граѓанското општество, е ограничена од општата волја и се темели на моралната слобода која прави човекот да биде свој вистински господар.²⁸

Хегеловото разбирање за граѓанското општество

Во рамките на Хегеловата концепција за граѓанското општество се тргнува од примесата за еволуција на личноста кон нова фаза на етичкиот живот. Првобитното врзување за семејството е надополнето со економските потреби на поединците, кои во рамките на државата (таа ја гради основната нормативна рамка за регулација на односите) го конституираат токму граѓанското општество. Додека семејството се гради врз база на чувствата, граѓанското општество се поврзува со реципрочните економски односи и нивната правна рамка. Кога семејството се обидува да обезбеди материјални приходи, се гради широк систем на производство и трговија кој се уредува од едно заедничко законодавство.



Георг Вилхем Фридрих Хегел (1770-1831) е германски идеалистички филозоф, кој ги воспоставува темелите на филозофијата на историјата и историјата на мислата, кои според него се детерминантни на социјалната и политичката историја. Историјата ја сфаќа како дијалектички прогрес кон рационалната вистина. Овој методолошки процес вклучува почетна претпоставка - теза, која е неадекватна и генерира контрапропозиција – антитеза, а рационалната содржина на двете се опфаќа со синтезата. Според Хегел, буржоаската состојба на неговото време се сфаќа како конечна трансценденција на поделбите во историјата, со што се остварува и развој на вистината како целина. Најпознатите дела на Хегел се „Феноменологија на духот“ (1807) и „Филозофија на правото“ (1821).

Хегел зборува за еден „систем во кој сите се зависни од сите, во кој опстанокот, судбината и законскиот статус на секој поединец се преплетува со опстанокот, судбината и законскиот статус на другите“. Ова тој го нарекува „екстремна држава“ што се заснова од потребата за функционалното исполнување. „Кога луѓето зависат едни од други и на реципрочен начин се дополнуваат едни со други, преку работата и потребите, субјективната себичност се претвора во придонес за исполнување на потребите на другиот.“ Од една страна граѓанското општество е систем на „хаос“ создаден во рамките на слободниот пазар, но од друга страна се кристализираат општествените класи во истиот тој систем. Ова произведува општествена нееднаквост, која се темели на различните predispositions и степенот на акумулирање на материјални добра.²⁹

Во рамките на воспоставената термилошка конструкција *bürgerliche Gesellschaft*, Хегел ја поврзува тријадата семејство/граѓанско општество/држава.³⁰ Ова граѓанското општество го поврзува со атрибутите: посебно, инструментално, интересовно, сопственичко, историско, економско и граѓанско. Притоа граѓанското општество јасно е поставено меѓу приватната сфера на семејството и јавната, политичка држава која е заедница на рамноправни граѓани. Она што ги прави меѓузависни сите три дела е економијата, која е подеднаква потреба за обезбедување на опстанокот на семејството и државата, но и интеграциски систем кој ги поврзува граѓаните во граѓанското општество. Табеларно ваквата тријада може да се претстави на следниот начин:

Семејство	Граѓанско општество	Држава
Поединечно	Посебно	Универзално
Материја	Средство	Цел
Индивидуа	Историја	Дух
Егзистенција	Економија	Политика
Човек	Граѓанин	Државјанин
Љубов	Сопственост	Должност
Природа	Интерес	Слобода

Она што е значајно за Хегел е јасното разликување на граѓанското општество од политичката држава. Двете имаат свои сфери на автономија, но истовремено се меѓусебно условени, поврзани, пред сè во рамките на економијата. Поради ова граѓанското општество се универзализира, излегувајќи од рамките на нацијата држава и станува светско општество. Притоа Хегел раскинува со традиционалниот концепт на *societas civilis*, во кој не постои разлика меѓу политичкиот и општествениот живот. Според него, суштествената карактеристика на граѓанското општество е системот на потреби и гледната точка на потребите. Во граѓанското општество се живее како во држава на потреби и разум, која се карактеризира со калкулативната рационалност и нагонот за стекнување богатство. Сепак, на државата се гледа како на конкретна општост што единствено е во состојба да ја осигури слободата. Иако делуваат паралелно, меѓузависноста на општеството и државата се согледуваат во фактот дека Хегеловата држава не го разорува граѓанското општество и неговите елементи на потребите и трудот.³¹

Демократијата и граѓанското општество – Алексис де Токвил

Во своето познато дело „Демократијата во Америка“, Де Токвил го опишува новото разбирање за граѓанското општество, кое е една од основните карактеристики на демократијата во американското општество во првата половина на деветнаесеттиот век. Кај него, граѓанското општество сè уште е дел од политичката јавност, но истото има јасна интенција за алтернативен пристап, кој води кон сепарација од државата. Граѓанското општество е јасен производ на еднаквоста (со исклучок на робовите во јужните држави на САД и домородното индијанско население).



Алексис де Токвил бил француски политичар, историчар и теоретичар на политиката. По 1830 година тој престојувал во САД, од чијшто престој произлегло неговото најзначајно дело „Демократијата во Америка“, во кое критички и компаративно го проучува американското општество со сите придобивки во еднаквоста на можностите, но и со предупредување за можната „тиранија на мнозинството“. Други негови подоцнежни значајни дела се „За стариот режим“ и „Француската револуција“.

Егалитаризмот во САД подеднакво се темели на индивидуалната слобода, но и на диверзитетот на различни религиски, морални, етнички, социјални, па дури и

здруженија базирани на половата припадност. Надополнето со рационализмот, слободата и капитализмот во неговата речиси чиста форма, граѓанското општество го прави уникатно за своето време. Еден од објективните фактори кој придонесува за јакнење на граѓанските асоцијации, за Де Токвил, е фактот дека САД сè уште не се централизирани, па оттука самите здруженија ја играат улогата на перманентна врска помеѓу политичката власт и индивидуалните граѓани. Тој ќе забележи: *„Во Америка, оние кои се дел од малцинствата се здружуваат заедно, прво да го определат нивниот број, и преку ова, да ја ослабнат моралната доминација на мнозинството; втората цел на ваквите здруженија е да ги тестираат, и на тој начин утврдат, аргументите со кои можат да остават најдобар впечаток на мнозинството; затоа што тие секогаш се надеваат да го привлечат мнозинството, за потоа во нивно име да можат да ја користат моќта (која мнозинството ја поседува)“*... *„Американците исто така имаат воспоставено посебна управа (влада) внатре во самите здруженија. Но, доколку можам на таков начин да се изразам, тоа е граѓанска влада. Индивидуалната независност игра улога во ваквата организација. Како и во општеството, сите луѓе таму (во здруженијата) маршираат кон иста цел. Но никој не е принуден да маршира по ист пат. Никој не ја жртвува својата волја и разум; но неговата волја и разум се во функција на реализација на заеднички поставените цели (очекувања).*³²

Сепак, Де Токвил гледа опасност во можноста демократски избраната власт, која има тенденција да се централизира и бирократизира, да ја наметне државата над граѓанското општество. Оттука и секое здружување на државата со граѓанското општество е подеднаква опасност за демократијата, а решението е во зајакнување на граѓанските здруженија, одржување и зајакнување на нивната автономија.

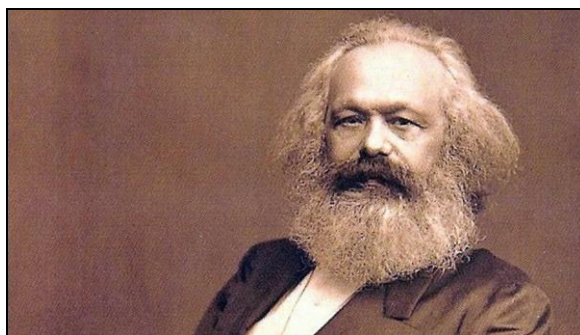
Марксистичката концепција за граѓанското општество

Спротивно на Хегел, Карл Маркс се обидува да докаже дека со Француската револуција се случил суштествен расцеп меѓу граѓанското општество, како сфера на посебни, приватни интереси, и политичката држава, како сфера што е умствено заснована заедница. Затоа поединецот постои како буржуј во граѓанското општество како приватна сфера и ситуајен во сферата на политичката држава. Првото го означува поединецот како учесник во сферата на трудот и потребите, а вториот како државјанин. Оттука Маркс за граѓанското општество го употребува терминот буржоаско општество. Според Маркс, во граѓанското општество и политичката држава во принцип не постојат непосредни, туку само посредни односи на господство и потчинетост. Иако сите граѓани се политички слободни и правно еднакви лица, постои аналогија меѓу парите (капиталот) како општа стока и државата како израз на апстрактните општи интереси.

Општествените односи, чија основа е приватната сопственост врз средствата за производство за живот, се заштитени со закон како правно-политички израз на општоста. Вака заштитените класи на привилегирана буржоазија се израз на нерамноправниот однос на државата кон потчинетите класи на работниците (пролетаријатот). Оттука, класната власт станува неутрална државна власт, институција за заемна гаранција на приватните интереси и приватната сопственост.

Во рамките на теоријата на државно-монополскиот капитализам државата станува инструмент на диктатура на монополската буржоазија, а државните органи обични извршни органи на монополскиот капитал. Подоцна, во дваесеттиот век, ваквата теорија ќе стане оперативна идеологија на марксистичко-ленинистичките партии, со што ќе се промовира рушење на државните политички системи кои претставуваат агентура на монополскиот капитал, а на нивно место ќе се создадат комунистички општества во кои ќе доминира договорната, планска економија.³³

Критиката на Маркс на атомистиката на граѓанското општество и на неговата држава ќе биде формулирана од гледна точка на заедницата или конкретната држава која го



Карл Маркс (1818-1883) е германски филозоф и политички мислител, најчесто прикажан како татко на комунизмот на дваесеттиот век, но и на историскиот материјализам како теоретски пристап. Тој е роден и израснал во германскиот град Триер. Подоцна се преселил во Париз, за потоа да замине во Лондон, каде го поминува најголемиот дел од животот. Во Лондон тој соработува со Фридрих Енгелс, со кого заедно ги воспоставуваат постулатите на т.н. марксистичка идеологија. Најпознатото дело на Маркс е тритомниот „Капитал“, а во 1848 г. го издава познатиот „Комунистички манифест“. Познат е по воспоставувањето на карактеристичните термини: средства за производство, производни сили, производни односи, поделба на трудот, општествени класи (основни се буржоазијата и пролетаријатот), поделбата на историјата во различни историски периоди (првобитно општество, робовладетелско општество, феудализам, капитализам и комунизам).

ревидира супстанцијалното единство на народот и државата, содржината и формата, управувачите и оние со кои се управува, владата и народот. Во рамките на демократските општества се овозможува помала контрола и интервенција на државата во однос на граѓаните, подеднакво дистанцирајќи се како од работниците, така и од крупниот капитал. Исто така, критиката на Маркс посочува дека тој фокусот го става единствено на работниците, обединето во синтагмата „диктатура на пролетаријатот“, ставајќи ги во тој случај во втор план сите други категории на граѓани.

Важно!

Аристотел - Граѓанското општество се поврзува со јавната политичка сфера и концептот на заедничка политика (*koinonia politike*), додека приватната сфера е исклучена и е поврзана со домаќинството (*oikos*);

Тома Аквински – Граѓанското општество во рамките на средновековието извира од латинскиот *societas civilis*, со силно изразени теолошко-религиски и догматски карактеристики. Сепак, кај Аквински, основите на граѓанското општество може да се бараат во возобновената идеја за постоење на природен закон (*lex naturalis*);

Николо Макијавели – Сè поголемата рационализација на теоретската мисла во периодот на хуманизмот ја исклучува доминантноста и присуството на догматската религиска поставеност. Кај Макијавели, граѓанското општество се препознава во слободата, која значи недостаток на арбитрарна власт. Но, граѓанското општество силно зависи од односите на дистрибиција на моќ во рамките на реал-политиката и од начинот на управување на самиот владетел.

Томас Хобс – Граѓанското општество е поврзано со настанокот на државата, која, пак, се создава при излегувањето од анархичната природна состојба и склучувањето на општествен договор.

Џон Лок – Граѓанското општество, како и кај Хобс, се создава со склучување на општествен договор. Но, природната состојба, покрај максималната слобода која ја нуди, не е ништо друго освен граѓанско општество на кое му недостасува општа јавна власт, со монополот на физичка принуда.

Жан Жак Русо – Граѓанското општество се создава со излегување од природната состојба и склучувањето на општествен договор. Сепак, истото е поврзано со: 1. Идејата за сопственост, која создава предуслови за материјална нееднаквост, понатаму 2. Општата волја, која не претставува едноставен збир на поединечните интереси, туку повеќе се однесува на јавното добро и 3. Слободата, која еволуира и зависи од корелативниот однос на надреденост и потчинетост.

Георг Фридрих Хегел – Граѓанското општество за прв пат во рамките на јавната сфера се диференцира од политичкиот живот и политичките институции на државата. Оттука, граѓанското општество е посредник помеѓу граѓаните како индивидуи од една страна, и политичките власти и институции на државата од друга.

Алексис де Токвил – Граѓанското општество во Америка е израз на изразитата егалитарност (со одредени исклучоци). Самите здруженија на граѓанското општество ја играат улогата на перманентна врска помеѓу политичката власт и индивидуалните граѓани. Сепак, Де Токвил предупредува на опасноста од бирократизација и доминација на мнозинството врз малцинството, во услови кога граѓанското општество би се приклонило кон политичката власт на самата држава.

Карл Маркс – Граѓанското општество е буржоаско општество во кое де факто не важат принципите на номиналната еднаквост во лицето на законите и државата. Фактичката материјална нееднаквост е поврзана со антагонистичкиот однос на буржоазијата и пролетаријатот.

Дискусија

Подолу се понудени два извадока кои се однесуваат на концептите на Николо Макијавели и Алексис де Токвил. Студентите во две различни групи ги разработуваат текстовите, а потоа се отвора дискусија. Групата која го обработува извадокот од „*Владетелот*“ на Николо Макијавели, прави компарација на понудената содржина со улогата на „политичките власти“ во современите општества во однос на развојот на граѓанското општество. Втората група го анализира извадокот од „*Демократијата во Америка*“ на Алексис де Токвил, а потоа се прави споредба со улогата на граѓанското општество во рамките на современиот контекст на Соединетите Држави и Европа.

Алексис де Токвил

Различни начини на разбирање на правото на здружување во Европа и во Соединетите Држави, и различна употреба на тоа право

Откако слободата делува сама по себе, слободата, како најприродна за човекот, ги комбинира неговите напори со оние на неговите блиски да делуваат заедно. Така, за мене, правото на слободно здружување се чини е неизбежно во својата природа како една од индивидуалните слободи. Законодавецот нема да може да го уништи без притоа да го уништи и самото општество. Но, доколку постојат луѓе меѓу кои слободата да се здружат е само од корист и придонесува за нивниот просперитет, постојат исто така и други, кои, според нивното однесување, го извитоперуваат и даваат живот на уништувањето. Ми се чини дека споредбата на различните патишта по кои се движат здруженијата, во земјите во кои слободата е разбрана, како и во оние во кои тоа не е случај, би биле од корист и за владите и за политичките партии.

Повеќето Европејци на здруженијата гледаат како на оружје кое лесно може да се употреби на бојното поле.

Тие се организираат и здружуваат со цел размена на мислења, но следната мисла, која е поврзана со делувањето, ги преокупира размислувањата на сите. Здружението е армија. Тие покренуваат дебати само за да се окрупнат и оживеат, а тогаш тие маршираат пред непријателот. Во очите на оние кои се дел од здруженијата, правните ресурси може да станат средства, но никогаш и единствени средства за остварување на успесите.

Ова не е начинот на кој се гледа на здруженијата во Соединетите Држави. Во Америка, граѓаните кои се здружуваат од малцинствата, прво, е за да го определат нивниот број и на овој начин да предизвикаат слабеење на моралната доминација на мнозинството. Втората цел на овие здруженија е да го тестираат и на тој начин да го откријат најсоодветниот аргумент за импресионирање на мнозинството; затоа што тие секогаш се надеваат да го привлечат мнозинството и тогаш, во негово име, да бидат во можност да ја користат моќта. [Така во Америка, целта е да убедат, а не да се спротивставуваат].

Оттука, политичките здруженија во Соединетите Држави се пацифистички и во таа смисла нивните цели се законски според средствата коишто ги користат; и кога тие тврдат дека сакаат да триумфираат со почитување на законот, тие во основа ја зборуваат вистината.

Во оваа смисла, забележливата разлика меѓу Американците и нас [Европејците] се должи на неколку причини.

Во Европа постоечките групации толку многу се разликуваат од мнозинството, поради што не можат да се надеваат дека некогаш би ја добиле неговата поддршка; и токму тие групации веруваат дека толку многу се силни, што можат самите да се борат против мнозинството. Кога групација од ваков вид формира здружение, таа не сака да убедува, туку да се бори. Во Америка, луѓето кои во нивните мислења се толку многу оддалечени од мнозинството, не можат да направат ништо против моќта на мнозинството, дека сите останати се обидуваат да го придобијат.

Така, практикувањето на правото на слобода на здружување може да стане опасно во сооднос колку е помала можноста на големите групации да станат дел од мнозинството. Во земја како што се Соединетите Американски Држави, каде размислувањата се разликуваат само во нијанси, правото на слобода на здружување, така да се каже, останува неограничено. Она што нè наведува во слободата на здружување да го воочиме само правото да се спротивставиме (војуваме) со оние коишто владеат, е нашето неискуство во слободата. Кога групациите ќе се здобијат со сила, првата идеја која му доаѓа на памет на секој човек е идејата за употреба на насилство. Идејата за убедување доаѓа подоцна; таа произлегува од искуството.

Англичаните, кои меѓу себе се поделени на толку перфиден начин, ретко го злоупотребуваат правото на здружување, затоа што тие го користеле подолго време.

Дополнително, меѓу нас постои таков страствен вкус за војна, со што ниту еден потфат, колку и да е ненормален, дури и ако мораме да ја свртиме државата наопаку, недостасува пожртвуваност и оние кои себеси се гледаат како херои кои се подготвени да умрат на бојното поле.

Но, во сите случаи во Соединетите Држави ова делува заедно со умереното насилство на политичките здруженија; можеби најмоќно е универзалното страдање. Во државите во кои универзалното страдање е прифатено, мнозинството никогаш нема сомнеж, бидејќи ниту една групација разумно не може себеси да се постави за претставник на оние кои не гласале за неа. Така, здружението и секој друг знае дека тие не се претставници на мнозинството. Ова резултира со самиот факт на нивното постоење; за да, доколку тие го претставуваат мнозинството, самите би го промениле законот и не би барале негова реформа.

Моралната сила на владата која тие ја напаѓаат значително е зголемена, а нивната ослабена. Во Европа речиси и не постои здружение кое не се претставува или верува дека ја претставува волјата на мнозинството. Ова тврдење или верување постепено се засилува и одлично служи доколку сакаат да го оправдаат нивното делување. Поради тоа, што е повеќе оправдано од насилството со цел да се оствари победа на потиснуваните правични цели?

Оттука, во огромните компликации на човековите закони, понекогаш екстремната слобода ги коригира нарушувањата од слободата, и екстремната демократија ги спречува опасностите од демократијата.

Во Европа, здруженијата на некој начин се гледаат себеси како законодавен и извршен совет на нацијата која не може да зборува сама за себе; почнувајќи од оваа идеја, тие делуваат и наредуваат. Во Америка, каде, во сечие око, здруженијата го претставуваат само малцинството на нацијата, тие дискутираат и поднесуваат петиции.

Средствата користени од здруженијата во Европа се во согласност со конечните цели кои тие ги претставуваат.

Бидејќи конечната цел на овие здруженија е да делуваат, не и да разговараат, да се борат, не и да убедуваат, тие природно се водени да усвојат систем на организирање кој воопшто не е граѓански и да промовираат војнички навика и максими. Оттука, можеме да ги набљудуваме како централизирани, а контролата на нивните сили, колку е тоа возможно, и испорачувањето на моќ на сите, е во рацете на многу мал број луѓе.

Членовите на ваквите здруженија на поставените наредби одговараат како војници во војна; тие ја промовираат догмата на пасивна потчинетост, или повеќе, со обединувањето, со еден удар вршат целосно жртвување на нивното разумно расудување и слободна волја. Оттука, во рамките на овие здруженија, често владее тиранијата, што е многу понеподнослива од онаа која, во името на владата која е напаѓана, се спроведува во општеството.

Ова во голема мера ја поткопува нивната морална сила. Во оваа смисла, тие го губат и онака ограничениот карактер на борци против опресорите, а во заштите на опресорите. Засега никој, во определените услови, не се одлучува ропски да се потчини на неколку од неговите истомисленици, да ја предаде неговата волја, па дури на нив и да ги потчини и сопствените мисли, па како е можно еден таков човек да тврди дека сака да биде слободен?

Американците исто така имаат воспоставено власт во рамките на здруженијата. Но, доколку на ваков начин можам да се изразам, тоа е граѓанска власт. Своја улога игра индивидуалната независност. Како и во општеството, сите луѓе во исто време маршираат кон иста цел. Но никој не е принуден да маршира еднакво по иста патека. Никој не ја жртвува сопствената волја и разум; но неговата волја и разум се здружени во насока на успешно остварување на заедничкиот потфат.

Tocqueville, Alexis de, *Democracy in America*. Edited by Eduardo Nolla, Indianapolis: Liberty Found, pp. 309-312.

Николо Макијавели
Глава IX
За граѓанското кнежество

Да отвориме едно друго прашање – кога истакнат граѓанин станува владетел на својата земја, не по пат на злосторство или неподносливо насилство, туку е избран од својот народ – а ваквото кнежество може да се нарече граѓанско кнежество – за ваквото кнежество не треба само лукавство или само среќа, туку треба среќно лукавство.

Според мене, до ваквото кнежество се стигнува само со помош на народот или со помош на големците од тој народ. А народ и големци има со секој град, бидејќи народот не сака да владее со него и да го потискаат големци, а големците сакаат да владееат и да го потискаат народот, па од овие две различни струења во градовите се јавува еден од трите можни резултати: или кнежество или демократија или анархија.

Кнежеството го создаваат или народот или големците, во зависност од тоа кој добил шанса и кому му се укажала можност да владее; оти големците, кога ќе увидат дека не можат да му се противат на народот, почнуваат да се умилкуваат на еден од своите и од него да прават владетел за да можат, заштитени од неговата сенка, да ги задоволат своите амбиции. А кога ќе увиди дека народот не може против големците, ја подарува својата наклоност кон еден од своите и го прави владетел, за да ги заштити нив со својот углед.

Оној кого што големците го сториле владетел, потешко го задржува своето кнежество од оној кого што го избрал народот, оти првиот е опкружен од многумина што себеси се сметат за еднакви со него, па не може, како што сака, ниту да им заповеда ниту да ги води. Арно ама оној што го избрал народот, на тронот седи сам и само неколкумина му се еднакви и би можеле да му наштетат на неговата власт.

Исто така, не е можно чесно и без неправда да ги задоволиш големците, но можеш да го задоволиш народот затоа што стремешите на народот се почесни од стремешите на големците, затоа што големците се навикнати да заповедаат, а народот не сака да биде угнетуван. Исто така, треба да напоменеме дека владетелот никогаш не е безбеден од непријателски настроен народ, бидејќи народот е голем, а од големците може да се заштити, зашто такви ги има помалку.

Најлошото коешто еден владетел може да го очекува од незадоволниот народ е таквиот народ да му го сврти грбот; но незадоволните големци не само што можат да му го свртат грбот, туку можат и да се кренат против него, бидејќи тие повеќе се разбираат во државни работи и се многу полукави од народот и знаат навреме да дејствуваат ако треба да се заштитат, дарувајќи ја својата наклонетост на оној за кого што се надеваат дека ќе победи.

Уште повеќе, владетелот е принуден да живее секогаш со тој народ, а може да живее без големците, зашто нив може да ги менува секојдневно и да им дава и одзема власт по своја волја.

За подобро да го појаснам моето изнесување, ќе кажам дека со големците може да се постапува на два начина: да ги држиш на тој начин што во секој поглед ќе бидат врзани за твојата судбина или никако да не ги држиш.

Големците коишто се врзани така за тебе и не се грабливи, мораш да ги почитуваш и да ги сакаш; а на оние коишто не ти се врзани, треба да им пристапиш на еден од следните два начина: тие што не ти се поклонуваат поради малодушност треба да ги придобиеш, особено оние коишто можат да ти бидат добри советници, така што кога ќе протестираат ќе ги почитуваш, а ако ти го свртат грбот нема зошто да се плашиш од нив. Но кога намерно не ти се поклонуваат, од корист и амбиција, тоа е знак дека не те почитуваат и повеќе гледаат за себе отколку за тебе, а од такви треба да се чуваш и да им се плашиш како што се плашиш од непријателите, оти многу ќе придонесат за твојата пропаст.

Затоа владетелот кој е избран од народот треба да негува пријателство со тој народ, а тоа ќе го стори лесно, затоа што народот не бара многу, туку само едно - да не го угнетуваат.

Оној којшто станува владетел против волјата на народот, а според волјата на големците, мора како прва обврска да ја сфати следната: да се придобие народот; а народот се придобива ако го заштитуваш. Оти човек е таков - ако од оној од кој очекува зло, му стори добро, овој веднаш се врзува за него; така, народот во владетелот ќе гледа добротвор и ќе му стане наклонет како на владетел што тој народ сам си го избрал; а во зависност од условите, владетелот на многу начини може да го придобие народот. Не можам да наведам особени правила како да се постигне тоа, но затоа, пак, ќе повторам дека владетелот мора да негува пријателство со народот, бидејќи нема да има кој да го спаси ако го снајде некоја несреќа.

Набид,¹ кралот на Спарта, успеал да се одбрани од Грција и од победоносната римска армија, па успеал да ја одбрани својата земја и својата власт; а за да ги победи потребно било да се заштити само од неколкумина, меѓутоа доколку не му беше наклонет народот, никогаш немаше да успее.

И ако некој против ова мое мислење ја каже онаа старата: кој сида врз народот, сида врз кал, ќе погреша, бидејќи тоа е вистината само во оној случај кога обичниот граѓанин е тој што сида и се убедува себеси дека народот е тој што ќе го спаси кога ќе го нападат непријателите или големците; во ваков случај, човек лесно се лаже, како што се излажаа браќата Грах во Рим и господарот Џорџо Скали² во Фиренца.

Но ако владетелот е храбар и знае да заповеда, ако е бестрашен во несреќа, подготвен и

¹Набид – спартански тиранин. Фламиниј, римскиот император, успеал да го победи во 195 г. п.н.е.; го убиле во 192 година пр. н.е. (заб. на прев.). [Сепак Тит Фламиниј е римски војсководач во времето на Републиката].

² Господарот Џорџо Скали и неговата несреќа се споменуваат во едно друго дело на Макијавели: *Историја на Фиренца*, книга III (заб. на прев.)

способен за одбрана и ако со својата одлучност и енергија го охрабрува народот, никогаш нема да се излаже со народот и со текот на времето ќе се покаже дека постапил правилно, одлучувајќи да гради за народот, зашто нема поубав и посигурен темел од него.

Ваквите кнежевства обично доаѓаат во опасност кога преминуваат од граѓанска во апсолутистичка управа, оти таквите владетели владеат сами или преку големците, т.е. преку достоинствениците.

Оној којшто владее преку достоинствениците има слаба и несигурна власт изложена на многу опасности, бидејќи е зависен од оние преку кои владее; т.е. од оние кои лесно можат да му ја одземат државата поради предавство или поради непослушност. Владетелот не може да ја практикува својата апсолутна власт оти граѓаните и поданиците, на кои обично им заповедаат достоинствениците, нема да ги слушаат неговите приврзаници. Во маќа, таквиот владетел тешко ќе може да најде човек на кого ќе му верува, оти не може да се потпре на она што го обиколува во мирните времиња кога народот има потреба од државата. А ваквото искуство е опасно, бидејќи човек може само еднаш да го искуси.

Според тоа, за да се биде мудар владетел, треба да се смисли начин на владеење т.е. уредување во кое граѓаните секогаш и во секакви услови ќе чувствуваат потреба од државата и потреба од владетелот, и само на тој начин секогаш ќе му останат верни.

Макијавели, Николо (2009), Владетелот. Скопје: Гурѓа. стр. 52-56.

Прашања

Објасни ја идејата за *koionia politike* на Аристотел?

Кои се основните карактеристики на средновековниот концепт за граѓанското општество?

Какви се релациите на односите на моќ продуцирани од владетелот и идејата за слободата кај граѓанското општество кај Николо Макијавели?

Кои се разликите помеѓу Томас Хобс и Џон Лок во определувањето на идејата за граѓанското општество?

На кој начин Жан Жак Русо ги поврзува сопственоста, слободата и општата волја со граѓанското општество?

Објаснете во што се состои најголемиот придонес на Георг Фридрих Хегел во определувањето на улогата на граѓанското општество.

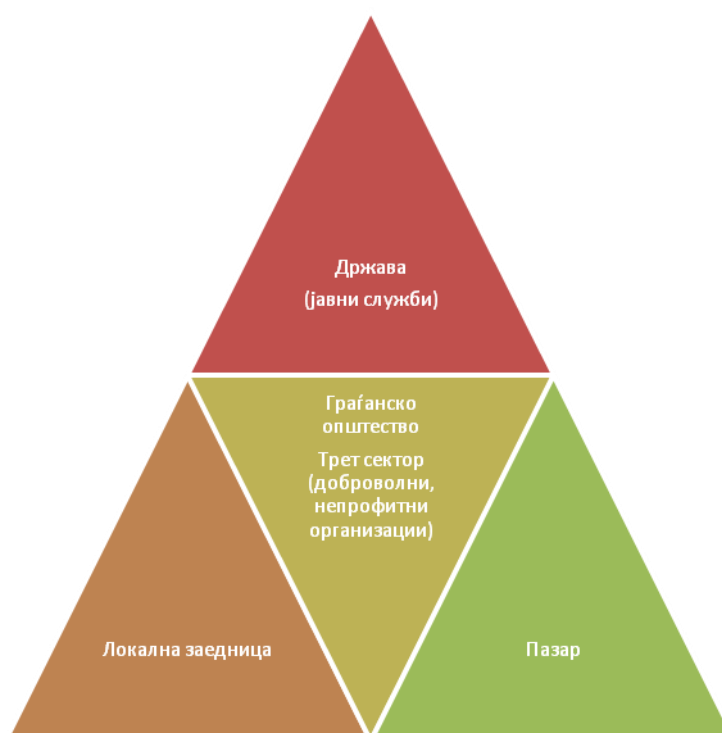
Каква е улогата на граѓанското општество во развојот на демократијата во Америка?

Објаснете го материјалистичкиот поглед за граѓанското општество кај Карл Маркс?

Современите сфаќања за граѓанското општество

Модерното разбирање на граѓанското општество во себе поеднакво ги опфаќа либералната теорија за слобода на организација на поединците во општеството, но и сродните теории, како што се критичката и либерал-егалитарната теорија. Притоа се опфаќаат зоните на преклопување на граѓанското општество со државата, политичката сфера, бизнис заедницата и сл.

Според Еверст и Левил, моделот на општествена организација е составен од три сфери - држава, пазар и локална заедница. Помеѓу нив се наоѓа сферата на асоцијативност, односно граѓанско непрофитниот сектор. Преку линиите на раздвојување се дефинира местото на граѓанското општество во самиот модел:



Според Еверс и Лавил (Марковиќ, 2010: 29).

Јавно (Држава)	Приватно (Локална заедница, Пазар, Граѓанско општество)
Профитно (Пазар)	Непрофитно (Држава, Локална заедница, Граѓанско општество)
Формално (Држава, Пазар, Граѓанско општество)	Неформално (Локална заедница)

- Првата линија на раздвојување ги разграничува јавното и приватното делување на луѓето. Во приватното влегуваат пазарот и локалната заедница;
- Второто разграничување се однесува на профитното и непрофитното. Пазарот е единствената профитна сфера, додека државата, непрофитниот сектор и локалната заедница имаат непрофитен карактер;

- Третото разграничување е на формално и неформално. Единствената неформална сфера е локалната заедница, додека граѓанското општество, заедно со државата и пазарот имаат формален карактер.³⁴

Оттука, според овој модел, граѓанското општество е сфера на доброволно асоцирање кое треба да има приватен, формален и непрофитен карактер.

Според класификацијата на Интер-американската банка, општеството се дели на четири основни сфери: држава, политичка сфера, бизнис заедница и граѓанско општество. Во нивното преклопување се дефинираат социјалните формации.



Општествени сфери и меѓусфери (Марковиќ, 2010: 29)

	Изборни тела, регионални влади, општини и градски совети
	Развојни банки, државни агенции, државни претпријатија
	Нови форми на кооперативна и меркантилистичка неформална (сива) економија
	Советодавни движења, народни движења

Поле	Сфера
Меѓу политичка сфера, граѓанско општество и држава	Политички партии
Меѓу бизнис заедница, држава и граѓанско општество	Синдикати
Централно поле - меѓу државата, бизнис заедницата и политичката сфера и граѓанското општество	Цркви и универзитети
Меѓу државата, бизнис заедницата и политичката сфера	Владино формирани НВО
Меѓу бизнис заедница, граѓанско општество и политичка сфера	Тинк тенк

- Граѓанското општество и политичката сфера се преклопуваат во дефинираната зона во која припаѓаат советодавните и граѓански движења. Ова значи дека ваквите движења се формираат од граѓанското општество, но доминантно се занимаваат со прашања од општ интерес т.е. политички прашања;
- Граѓанското општество и бизнис заедницата се преклопуваат во т.н. зона на сива економија;
- Граѓанското општество, политичката сфера и државата се преклопуваат во делот на политичките партии кои ги остваруваат интересите на граѓанското општество во рамките на политичката сфера, со потенцијална можност преку освојување на власта да управуваат со државата;
- Граѓанското општество, бизнис заедницата и државата се преклопуваат во делот на синдикатите кои се однесуваат на интересите на општествената група на работници. Во рамките на трипартитните (трилатерални) договори влегуваат синдикатите, како претставници на работниците (граѓанска сфера), стопанските комори, како претставници на работодавачите (бизнис заедницата) и државата, како одговорна за поставување на правилата на игра, т.е. изготвувач на легислативата. Притоа се склучуваат колективни договори со кои се уредуваат работничките права;
- Тинк тенковите се наоѓаат меѓу граѓанското општество, политичката сфера и бизнис заедницата. Овие интелектуални организации, кои се занимаваат со политички и економски теми, немаат аспирации за освојување на власта, но силно влијаат низ процесот на креирање на политики; и
- На централно место се универзитетите и црквите, кои иако се формално одвоени, сепак имаат конекции со државата, но подеднакво и со политичката сфера, бизнис заедницата и граѓанското општество.³⁵

Функции на граѓанското општество

Основните функции на граѓанското општество се поврзани со различните гледишта на теоретските струи, кои се кристализираат во последните сто години. Класичните либерални теоретичари на дваесеттиот век повеќе се фокусираат на идеалистичките дефинирања на тоа какво треба да биде граѓанското општество, а помалку на тоа што истото опфаќа. Притоа, примарно се градат врски за посакуваната солидарност, волонтерство, слобода или приспособување на општествените интереси низ призмата на еднаквоста, отколку на неговата реална функција. Сепак, поголемиот дел од современите светски теоретичари, кои пред сè доаѓаат од англоамериканската теоретска школа, повеќе внимание посветуваат на функцијата на граѓанското општество, т.е. како граѓанското општество се манифестира во политичката практика видено низ призмата на демократското општество. Така, на пример, Мајкл Едвардс граѓанското општество го перципира како: 1. Асоцијативен живот; 2. Етички поредок и 3. Јавна сфера.

1. *Граѓанското општество како асоцијативен живот. Асоцијативниот карактер на граѓанското општество, како мрежа на организации и*

здруженија, се врзува со функцијата на артикулирање и канализирање на интересот на граѓаните преку создадените општествени мрежи на доброволна основа. Ваквите теории своите корени поеднакво ги влечат од Аристотеловиот концепт на решавање на проблемите преку колективна акција и партиципативност во рамките на јавната сфера, но и одржувањето на современите демократски општества врз база на слободата на здружување, проектирана од Де Токвил.

Асоцијативистичката теорија на граѓанското општество гледа како на независен трет сектор, кој јасно е издвоен од пазарот (економијата) и државата. Притоа, граѓанскиот сектор ги опфаќа невладините организации од најразличен карактер, синдикатите, политичките партии, црквите и религиските групи, професионалните бизнис здруженија, локалните заедници и групите за самопомош, општествените движења и независните медиуми. Главната карактеристика според овој приод е во доброволноста, неприсилувањето и консензусот.

2. **Граѓанското општество како етички поредок.** Според застапниците на теоријата за граѓанското општество како етички поредок, *функцијата на граѓанското општество е да го бара и обновува најдобриот можен поредок кој треба да произлезе од самото граѓанско општество, т.е. константно да работи на етичката и функционална обнова на животот на луѓето во рамките на една посакувана општествена структура.* Вредностите на овој посакуван поредок ги вклучуваат: акомодацијата на разликите, толеранцијата, недискриминацијата, ненасилство, доверба и соработка, како и слободата како темелна вредност.

За разлика од асоцијативната школа, теоретичарите на ова сфаќање прават разлика меѓу граѓанското општество, кое е „граѓанско“ како последица на зголемениот степен на доверба и соработка, и граѓанското општество, кое е „граѓанско“ како последица на ефективното и правично решавање на дилемите во доменот на применетата политика. Во прилог на критиката на асоцијативната теоретска школа, теоретичарите на етичкиот поредок аргументираат дека асоцијациите сами по себе не се гаранција за демократскиот капацитет на едно општество, туку дека покрај асоцијативноста потребни се норми на однесување и политички ангажмани, кои институциите ќе ги исполнат со потребната етичка содржина и ќе ги исполнат посакуваните норми и правила на индивидуално и колективно однесување. Од друга страна, слабоста на теоријата за граѓанското општество како етички поредок во најголема мера произлегува од културниот контекст. Имено, сфаќањето на поимите како што се слобода, толеранција, солидарност, ненасилство, човекови права итн. е различно во различни култури, честопати до степен на непомирливост. Со оглед на ова, тешко е да се дефинира посакуваниот етички поредок, без притоа да се западне во замката на културниот релативизам.

3. **Граѓанското општество како јавна сфера.** Според ова гледиште *граѓанското општество е сфера чија функција е да обезбеди амбиент во кој би функционирал концепт на јавност која се грижи за општото добро и има*

капацитет да разменува мислења во демократски контекст. Оваа теорија граѓанското општество го замислува како арена во која се разменуваат информации за најразлични општествени теми во атмосфера на ненасилство, рамноправност и демократска партиципација со цел создавање подемократско и послободно општествено опкружување. Идејата е создавање на партиципативна јавна сфера која би била арена на аргументација, делиберација, како и асоцијативна и институционална соработка т.е. сфера која по своите обележја би била нелегислативна, вонсудска, јавна сфера во која социјалните разлики, општествените проблеми, применетата политика, владините активности, но и проблемите на локалните заедници и културниот идентитет би се разговарале отворено.

За сметка на политиката и државата, за кои се претпоставува дека сами по себе се одраз на демократскиот капацитет на едно општество, поголем акцент се става на граѓанското општество како социјален сегмент задолжен за подобрување на демократските капацитети на општеството во целина. Од една страна, теоријата на јавната сфера подразбира и здружување (во најмала рака неформално) и минимална етичка култура на дијалог, што истата ја прави зависна од постулатите на претходно споменатите две теории. Од друга страна, фаворизирањето на граѓанското општество како демократски чинител во сите ситуации ја крие опасноста од негова фетишизација и заборавување на фактот дека токму граѓанското општество често ги создава конфликтите кои притоа мора државата да ги решава.³⁶

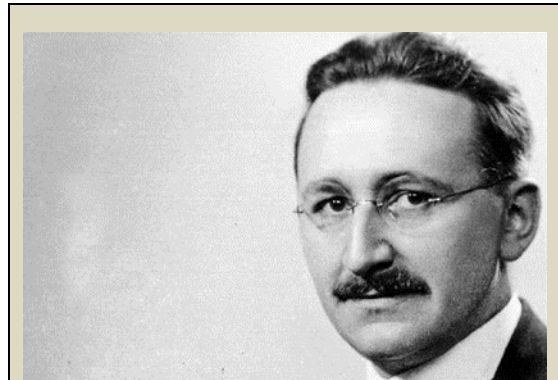
Нови расправи за граѓанското општество

Новите расправи за граѓанското општество кон крајот на дваесеттиот век се поврзуваат со дискусиите за релациите меѓу општеството и државата. Во Источна Европа до деведесеттите години на дваесеттиот век доминира етатистичкиот пристап на градење на државата, додека на Запад можеме да го лоцираме моделот на *држава на благосостојба* (Welfare state) или т.н. социјална држава.

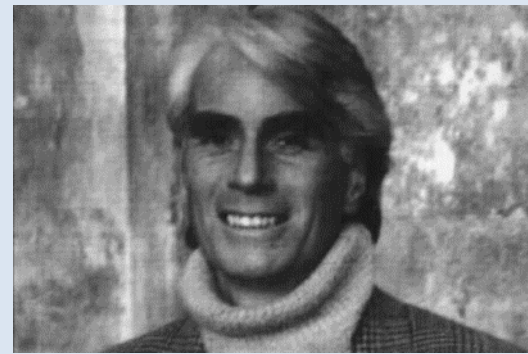
Со дезинтеграцијата на Источниот комунистички блок, во Централна и Источна Европа се зајакнува дејствувањето на граѓанскиот сектор, кој во некои случаи, како што беше примерот на движењето „Солидарност“ во Полска, и директно придонесе за дезинтеграција на авторитативниот карактер на еднoпартиските системи, а со тоа и воспоставување на западната демократија. На ова може да се додаде улогата на граѓанскиот сектор во демократизацијата на земјите од Блискиот Исток и Северна Африка, во рамките на т.н. Арапска пролет. Со последните движења имаме процес на демократизација на општествата и рушење на традиционалните авторитарни системи на владеење. Но како и во случајот на Украина пред една деценија, ваквите движења не секогаш успеваат да ги остварат конечните цели, а евентуалниот успех има краткотрајни ефекти. На крајот, речиси во сите овие случаи, по почетната криза, државата и институциите се консолидираат, по што повторно го потиснуваат граѓанското делување. Интересно, подеднакво и во Источна Европа и во арапскиот свет, на граѓанското општество сè уште се гледа како конкурент, а не партнер на државата и нејзините институции. Оттука на граѓанското општество кон крајот на

дваесеттиот век се гледа низ призмата на две струи: неолиберализмот и постмарксизмот.

Неолиберализам. Идејата за социјална држава на благосостојба е поткрепена со неолибералната традиција на крајот на дваесеттиот век. Европскиот неолиберализам многу често се поклопува во основните постулати со американскиот неоконзервативизам, или уште т.н. *нова десница*. Најзначајните претставници на новата десница се Роберт Нозик и Фридрих Хаек. Според нивното гледиште, подеднакво и политичкиот и економскиот живот се тесно поврзани со идејата за *индивидуалната слобода и иницијатива*, а основната цел е воспоставување на општество на слободен пазар и сведување на државната интервенција само на неопходното основно ниво на регулација и организација, т.н. *минимална држава*. Во политичка смисла, ваквата идеологија ќе биде основа на политиките во седумдесеттите и осумдесеттите години на дваесеттиот век на Маргарет Тачер во Велика Британија и Роналд Реган во САД. Радикалната интерпретација на индивидуалистичките односи, минимално регулирани од државата, можеме да ја поврземе со мислата искажана од Тачер дека *„не постои такво нешто како што е општеството - постојат само индивидуи“*, со што се става под знак прашалник основата на предметот на проучување на граѓанското општество, а тоа е заедништвото и општеството како целина. Неоконзервативизмот, како и неолиберализмот, отука ќе се темели на две примеси: 1. Висок степен на слобода



Фридрих Хаек (Friedrich Hayek) (1899-1992) е австриски либерален економист, политички филозоф и претставник на т.н. Австриска школа. Како следбеник на Адам Смит, се залага за целосна либерализација на пазарот и остро настапува против државниот економски интервенционизам. Предавал на лондонската школа за економија и на универзитетите во Салзбург, Фрајбург и Чикаго. Покрај економијата, неговото учење има значаен придонес и во филозофијата, политичките, па дури и природните науки и дисциплини. Важи за клучен инспиратор на неоконзервативните реформи кои во 80-тите години од 20-от век ги спроведуваат Роналд Реган во САД и Маргарет Тачер во Велика Британија.



Роберт Нозик (Robert Nozick) (1938-2002) е американски филозоф и теоретичар. Неговото дело „Анархија, држава и утопија“ се смета за едно од најважните дела на современата политичка филозофија кое силно влијае на теориите и ставовите на т.н. нова десница. Според него, минималната држава се подразбира во смисла на минимално оданочување, но истовремено и силен заштитник на економските добра, со што се спротивставува на идејата за прераспределба на државното богатство и благосостојба. Расправајќи за утилитаризмот, тој се обидува да докаже дека етичкиот хедонизам е лажен.

на пазарот во однос на државната интервенција. Притоа се оди дури до ниво на апсолутна независност на економијата од државата; и 2. Истакнување на правата на човекот и граѓанинот наспроти државниот патернализам.

Според Нозик, освен поединецот нема никаков друг општествен или политички ентитет - „*постојат само поединечни луѓе со своите посебни интереси*“. Единствената легитимна организација се поврзува со непреченото поединечно дејствување на поединците во меѓусебната конкурентска размена, а единствените оправдани политички институции се оние кои ја одржуваат рамката на слободата, односно оние што придонесуваат за соочување на индивидуалните слободи и права т.е. автономијата. Според Нозик, државата ги пречекорува своите легитимни граници кога станува инструмент за промовирање на еднаквоста, подеднакво и на можностите и резултатите. Затоа државата треба да биде само агенција за заштита од насилство, крајби, измами и кршење на договорите.

Хаек тврди дека државата и одредените институции и организации треба да ја понудат само рамката за усогласување на дејноста на поединците, но ова би значело само начелно олеснување на интеракцијата на поединците кои сами ги одредуваат своите потреби и цели. За него најважна е посебната дистинкција меѓу либерализмот и демократијата. Притоа, либерализмот е учење за тоа каков треба да биде законот, а демократијата е доктрина за тоа на кој начин се одредува она што ќе биде закон. Либерализмот смета дека е пожелно она што го прифаќа мнозинството да биде закон, но неговата цел е да го убеди и малцинството да ги почитува определените начела. Така Хаек ќе истакне дека „*доколку некој тврди дека демократијата значи неограничена волја на мнозинството, тогаш тој не е демократ*“. Волјата на мнозинството се ограничува во рамките на природните права на поединците, во прв ред нивната слобода, а основната улога на власта се ограничува на законска заштита на животот, имотот и слободата. Според ова, основната цел на Хаек, како и кај Нозик, е воспоставување на граѓанско општество, кое ќе се темели на индивидуалната волја на поединците.³⁷

Постмарксизам. Идејата на новите интерпретации на учењата на Карл Маркс е да се елиминираат негативните искуства од минатото, особено во рамките на интерпретацијата во јавната сфера, пред сè во политиката. Истовремено, спротивно на неолиберализмот кој се темели на високото ниво на слобода, лајтмотивот на постмарксизмот е во еднаквоста (на можностите, но и распределбата на ресурсите). Клаус Офе и Франкфуртската школа укажуваат на кризата на моделот. Државата на благосостојбата е главен предмет на проучување на Офе. Притоа, тој разликува два битни аспекти на државните институции и нивното функционирање:

1. Административното дејствување, односно управувачките ефекти на државата, што ги истражува првенствено со оглед на нивната функција во репродукцијата на доцното капиталистичко општество; и
2. Легитимациските процеси што се посредувани со механизмите на масовната демократија, што го осигуруваат нужното ниво на граѓанска лојалност и автономија на дејствувањето на државните институции.

Судирот на овие два аспекти го генерира она што се нарекува криза во капиталистичкото општество. Притоа легитимизациската криза се поврзува со економските односи и обезбедување на социјалниот мир. Слично на Офе, Џин Коен под граѓанско општество ја подразбира сферата на малку или повеќе институционализираните социјални феномени и акции, што категоријално се разликуваат од економската и политичката сфера, иако од нив не е одвоена и независна. Коен, забележувајќи му на Маркс дека го редуцира плурализмот на граѓанското општество само на феноменот на производните односи како класни односи, се обидува да укаже на универзализмот на граѓанското општество. Според него *„универзалистичките норми на граѓанството, суверенитетот на народот, автономијата, еднаквоста, демократијата и сл. осигуруваат формално/легално признавање на поединецот како личност и граѓанин и одвојување на статусот од правата. Тие исто така воспоставуваат принцип на политичко самоодредување, еден принцип што стои на располагање да ги заштити општествените движења од исклучувањето и политичката нееднаквост“*.³⁸

Важно!

Според Еверст и Левил, моделот на општествена организација е составен од три сфери - држава, пазар и локална заедница, а помеѓу нив се наоѓа сферата на граѓанскиот сектор. Постојат линии на разграничување врз основа на тоа дали сферата се наоѓа во рамките на формалното и неформално организирање, јавната и приватната сфера и дали има профитен или непрофитен карактер.

Според класификацијата на Интер-американската банка, општеството се дели на четири основни сфери: држава, политичка сфера, бизнис заедница и граѓанско општество. Во нивното преклопување се дефинираат социјалните формации, како на пример: политичките партии, неформалната економија, синдикатите, универзитетите, народните движења, државните претпријатија и сл.

Кога се зборува за основните функции на граѓанското општество во рамките на современите демократски системи, Мајкл Едвардс граѓанското општество го перципира како: Асоцијативен живот (се базира на доброволно здружување), Етички поредок (уредување на животот на луѓето во рамките на една посакувана структура) и Јавна сфера (се грижи за општиот јавен интерес).

Неолиберализмот се темели на идејата за минимална држава (минимална државна интервенција), особено во сферите на уредувањето и заштитата на индивидуалните човекови слободи и права, или видено низ неоконзервативната призма на минимална интервенција на државата на пазарот и во рамките на економската сфера. Сето ова треба да доведе до промоција на идејата за држава на благосостојба.

Постмарксизмот, спротивно на неолиберализмот кој се темели на високото ниво на слобода, се повикува на еднаквоста (на можностите, но и распределбата на ресурсите).

Дискусија

Поделете се на две групи. Првата група е потребно да се фокусира на карактеристиките на либералниот индивидуализам, подеднакво во однос на слободата на пазарот и индивидуалните човекови слободи и права. Втората група фокусот на интерес треба да го стави на општествените групи (етнички, традиционални, религиски, политички и сл.) и можноста да се сочуваат колективните аспекти на артикулација и заштита на интересите. Откако двете групи ќе ги презентираат нивните стојалишта, отворете дискусија за значењето на индивидуалниот и колективниот пристап во однос на државата (минималната држава).

Прашања

Која е позиционираноста и улогата на граѓанското општество според Еверст и Левил?

Според Интер-американската банка, кои се зоните на преклопување на граѓанското општество со другите сфери (држава, политичка сфера и бизнис заедница)?

Како Мајкл Едвардс ги разбира основните функции на граѓанското општество?

Кои се разликите на неолибералните и постмарксистичките сфаќања за граѓанското општество?

Интересовни групи и општествени движења

Интересовни групи

Едно од главните обележја на дваесеттиот век е зголемувањето на бројот на различните интересовни групи кои ги артикулираат поединечните амбиции. Интересовните групи се есенцијален дел на граѓанското општество, па дури и се граѓанско општество само по себе. Различните интереси на работниците, елитите, студентите, бизнисмените, екологистите, жените, хендикепираните итн. најчесто се претставени преку делувањето на различни групации на интересовни групи, кои се натпреваруваат за ресурсите и за поголемо влијание врз политичкиот простор и јавната сфера воопшто.

Интересите се дефинираат како тежнеење или настојување на поединците или групите целосно да ги задоволат своите различни потреби и пред останатите да успеат да ги реализираат своите цели, и во прв ред со цел да се здобијат со ограничени добра. Како социолошка категорија, интересите секогаш посредуваат помеѓу потребите и целите, а се однесуваат на нееднаквите можности на поединците и групите во едно општество. Со ова интересите се поврзуваат со општествената моќ, која најчесто се дефинира како можност сопствените интереси да се наметнат врз другите, или во однос на остварувањето на сопствените интереси да имаме предност во однос на другите. Најчесто поединците и групите имаат исти или слични потреби, но проблемот на задоволување на интересите на сите е во ограниченоста на општествените добра и ресурси, поради што се појавува и развива конкуренција помеѓу различните поединечни интереси и интересовни групи.³⁹

Заедно со политичките партии, интересовните групи ја формираат една од главните врски меѓу владите и државните механизми од една страна и граѓаните од друга. Тие се создаваат со основна цел за артикулирање на интересите на поединците во рамките на современото индустриско општество. За разлика од политичките партии, кои во рамките на изборните процеси треба да ја обезбедат поддршката на граѓаните, интересовните групи градат почиста позиција во согласност со конкретните аспирации, вредности и интереси на луѓето кои ги претставуваат, со што иако интересовните групи може да имаат и конкретни политички цели, истите ги исклучува од борбата за освојување на власта.⁴⁰

Интересовна група е група на поединци и/или институции кои споделуваат заеднички ставови и интереси и кои се организирани со цел да обезбедат некаков политички исход, односно да влијаат врз оние јавни политики кои имаат директно влијание врз нивните членови. Тие се организираат заради остварување на своите интересно дефинирани цели низ вршење притисок врз институциите каде се донесуваат одлуки, но без амбиција да учествуваат во политичкиот натпревар. Во одредени случаи интересовните групи стануваат отворени конкуренти на изборите, особено во периоди на општествена криза кога опаѓа авторитетот на политичките партии.⁴¹

Вообичаено интересовните групи се фокусирани на интересите на некоја помала групација на луѓе, која има заеднички интереси или се фокусирани кон решавање на

некое прашање од јавен интерес или разрешување на нивниот групен интерес, што во политиката е почест случај. Самите групи можат да се организираат подеднакво формално или неформално. Така незадоволните пациенти или потрошувачи формираат сопствени здруженија, или синдикатите како формална организација на работниците. Самите интересовни групи многу често се среќаваат и под називот групи за притисок, или лоби групи. Значи, *интересовна група или група за притисок е доброволно здружение кое е основано со цел да се влијае на политиката. Немајќи амбиции да владеат, тие своето влијание врз политиката настојуваат да го остварат аутсајдерски (однадвор).*⁴²

Интересовна група (или група за вршење притисок) е организирана асоцијација која има цел да влијае врз политиките или врз акциите на владата. Интересовните групи се разликуваат од политичките партии според тоа што се обидуваат да наметнат влијание однадвор, наместо да се здобијат или ја практикуваат моќта на власта. Понатаму, интересовните групи имаат типично тесен фокус врз проблемите, со тоа што секогаш се преокупирали со специфична цел или со интерес на специфична група, и ретко имаат широки програми или идеолошки карактеристики што генерално се поврзуваат со политичките партии. Интересовните групи се разликуваат од општествените движења поради нивниот поголем степен на формална организација. Меѓутоа не сите интересовни групи имаат членови во формална смисла на зборот.⁴³

Видови интересовни групи

Постојат повеќе класификации на интересовните групи кои зависат од нивниот карактер, ресурсите со кои располагаат и начинот на кој го вршат притисокот. Така, според Алмонд, постојат следните типови:

- *Аномични интересовни групи* - се јавуваат како резултат на некоја кризна ситуација или исклучителен настан, а се манифестираат преку побуни, демонстрации, па дури и вооружени насилни реакции. Немаат ниту формална структура ниту лидери. Како примери можат да се наведат насилните протести на мигрантските заедници во Франција во 2005 г., или протестите во Шведска од 2013 година, или бранот на протести во арапскиот свет, поврзани со т.н. Арапска пролет. Со сличен карактер беа и студентските протести од 1968 година, но и движењето „Окупирај го Вол Стрит“, кое се јави како резултат на скорешната економска криза.
- *Неасоцијативни* - овие групи не само што немаат формална организација, туку дури ни свест за припадност на определена група со посебни интереси, но другите во општеството ги третираат како формална група. Тие се здружуваат и ги артикулираат своите интереси неформално и нередовно (стихијно). Тука може да се вбројат семејни, статусни или етнички групи.
- *Институционални* - овде спаѓаат организации кои извршуваат други општествени или политички функции, но кои како корпоративни тела можат да

артикулираат сопствени интереси. Во нив се вбројуваат војската, црквата, бирократијата и сл.

- *Асоцијативни* - тоа се интересовните групи во вистинска смисла на зборот. Тие се организирани заради некаква конкретна активност на доброволна основа.⁴⁴

Според трајноста на организацијата, интересовните групи можат да бидат: 1. Повремени (*ad hoc*), создадени за одредена намера, по чие остварување престануваат да постојат; 2. Трајни и стабилни и 3. Латентни, кога постои популација со исти интереси и реална потреба од акција, ама не е свесна за себе - или законите не ѝ овозможуваат да се организира, но во дадени околности можат да станат важен политички субјект.⁴⁵

Според Хејвуд, интересовните групи се делат на:

- *Предопределени* - главна карактеристика е дека членството се стекнува со самото раѓање, а не со регрутирање на доброволна основа. Примери за вакви групи се: семејствата, племињата, привилегираните класи, етничките или територијално-регионалните групи. Овие групи се засновани врз база на споделеното наследство и на традиционалните врски и лојалност. Ваквите групи сè уште играат важна улога во земјите во развој, вклучително и регионот на Југоисточна Европа, во кој влегува и Македонија. Но примери за дејствување на вакви групи можеме да најдеме дури и во Западна Европа (Италија или Ирска), па дури и САД, каде групите на ваква основа дејствуваат поврзани со различните етнички и религиски заедници, традиционално повеќе од двесте години.
- *Институционални* - институционалните интересовни групи се дел од владината машинерија и делуваат во рамките и преку истата таа машинерија. Овие групи немаат сопствена автономија. Бирократиите и војската се најчестите примери за вакви групи. Често може да се случи дури и во самите вакви групи да постојат различни интереси и подгрупи. Во тоталитарните и авторитативни системи, институционалните групи многу често ги потиснуваат автономните групи и движења, а ривалството помеѓу нив може да стане примарна форма за артикулирање на интересите. Пример за силно дејствување на бирократијата како посебна интересовна група е Сталинистичкиот централизиран систем на СССР. Но ова не значи дека ваквите групи отсуствуваат во демократските општества, каде се јавуваат како актери во политичките процеси преку давање совети и диктирање на избраните политичари и влади. Исто така постојат примери за војската како институционална интересовна група (ЈНА во поранешната СФРЈ, или денешните армии на Турција или Египет).
- *Асоцијативни* - се формираат од луѓе кои се здружуваат да ги реализираат заедничките, но ограничени цели. Се карактеризираат со доброволно членување и акција и постоење на заеднички интереси, аспирации и ставови. Денес, индустријализацијата генерира социјална диференцијација во форма на комплексна мрежа на конкурентски интереси, и барем во капиталистичкиот контекст го охрабрува растот на кариеристичките и индивидуалистички шеми

на однесување, наместо на вредностите кои својата форма ја добиваат преку обичаите и традициите. Ова придонесува за зголемување на можностите за формирање на нови асоцијативни здруженија. Асоцијативните групи се јавуваат во различни форми и големини, и притоа имаат различни пристапи за остварување на интересите - од помагање на владините политики до спротивставување преку критика и организирање протести. Најчесто од ваквите класификации се исклучени антиконституционалните групи кои користат насилни и екстремни методи на дејствување, како што се различните терористички и екстремистички организации и групи.

Асоцијативните интересовни групи се делат на:

- Секциски и промотивни, и
- Внатрешни и надворешни

Секциските групи (понекогаш наречени заштитнички или функционални групи) постојат за да ги унапредат или заштитат интересите на членовите. Така синдикатите ги застапуваат интересите на работниците, стопанските комори на работодавачите, постојат здруженија на потрошувачите, етничките и малцински групи, религиозните заедници и сл.

Промотивните групи (или уште наречени причински или групи со ставови) се конструирани да ги унапредат заедничките вредности, идеали и принципи. На пример, тука се вклучуваат различни лоби групи кои се занимаваат со прашањето за или против абортусот, пацифистички здруженија, антиглобализациски и антивоени здруженија, здруженија за заштита на животните или животната средина и сл. Како што кажува и самото име, ваквите групи промовираат општи интереси и вредности и во пракса најчесто се поистоветуваат со општествените движења.

Внатрешните групи се оние кои уживаат регулиран, привилегиран и обично институционализиран пристап до владата преку рутински консултации или претставување на владините тела. Во многу случаи постои преклопување во секциските и внатрешните класификации. Владата има блиски релации со ваквите групи, кои се вклучени при процесот на носење одлуки или регулатива, но многу често се јавуваат и како промотори на владините политики и практики. Ова обезбедува на членовите на ваквите групи полесен пристап до ресурсите на државата и власта и реализирање на сопствените партикуларни интереси.

Надворешни групи се оние интересовни групи кои воопшто немаат пристап до владите и не се консултирани по ниедно од прашањата кои се во доменот на нивниот интерес или, пак, се консултирани од време на време по одредени прашања на пониско ниво. Слабоста на аутсајдерскиот статус на ваквите групи ги принудува да „станат јавни“ со надеж дека индиректно ќе влијаат врз политичките процеси. Предноста на ваквите групи е дека со самиот аутсајдерски статус се зајакнува нивната автономија, идеолошка чистота и

зачувување на своите децентрализирани структури на моќ од влијанието на институциите и власта.⁴⁶

Како групите практикуваат влијание?

Влијанието на интересовните групи е тесно поврзано со степенот на економска, политичка и општествена развиеност на една средина. Доколку традиционалните аграрни општества се доминирани од тесен круг на елити кои најчесто се традиционализирани, дотолку влијанието во современите индустриски општества е силно диференцијализирано. Но генерално земено, влијанието на интересовните групи зависи од неколку фактори:

- *Политичката култура* (дали на интересовните групи се гледа како на легитимни играчи на политичката сцена, односно дали истите се охрабрувани или супресирани);
- *Институционалната структура* (делувањето на институционалните капацитети врз можноста групите да бидат активни);
- *Природата на партискиот систем* (врските меѓу политичките партии и интересовните групи); и
- *Природата и стилот на јавната политика* (односот на политичките власти кон интересовните групи).

Интересовните групи имаат на располагање широк опсег на тактики и политички стратегии. Најчесто тие користат повеќе канали за да практикуваат влијание, а исто така постои варијација и во методите на делување. Најчестите ресурси кои стојат на располагање на интересовните групи при нивното делување се:

- Јавната наклонетост кон групата или кон нејзините цели;
- Големината на нејзиното членство или база на активности;
- Нејзината финансиска конструкција и нејзините организациски капацитети;
- Нејзината способност да употребува санкции кои на некој начин ѝ пречат или ја засегнуваат владата;
- Личните или институционални врски кои може да ги има со политичките партии или со владините тела.

Врз основа на посочените ресурси, интересовните групи користат и различни канали преку кои практикуваат влијание:

- *Бирократијата* – во сите држави, активностите на интересовните групи имаат тенденција да се фокусираат на бирократијата како клучна институција во процесот на формулирање на политики. Пристапот до овој канал е ограничен на главните економски и функционални групи, како што се: големите корпорации, асоцијациите на работодавачи, асоцијациите на работници (синдикати), интересите на фармерите и клучните асоцијации.
- *Парламентот* – тоа е една од најзначајните активности на интересовните групи, а се одвива низ процесите на т.н. лобирање. Како посредници при ваквата

форма на влијание се јавуваат професионалните лобисти (во системите во кои законски е пропишано) или т.н. лоби групи. Најчесто интересовните групи влијаат врз парламентите со цел донесување соодветна легислатива во склад со нивните интереси, но и значајни политички одлуки кои ги засегаат самите групи.

- *Судовите* – додека во одредени системи пристапот на интересовните групи до судовите е обесхрабруван и силно ограничен, во други, како што е примерот на САД, постои можност за влијание на интересовните групи, многу често обезбеден преку надворешен и медиумски притисок на јавното мислење. Како пример може да се наведе интервенцијата на различните интересовни групи во САД за промена на сегрегационите и расни закони во 1950-тите.
- *Политичките партии* – многу често политичките партии и интересовните групи се тесно поврзани, подеднакво идеолошки, историски, па дури и институционално, со што се сметаат за две крила на едно исто општествено движење. Во пракса по одредени прашања може да дојде до поклопување на интересите на групите и партиите, со што се упатени на заемно дејствување со цел да ги реализираат заедничките цели. Основниот начин на влијание на интересовните групи врз политичките партии сепак е преку финансирањето на политичките кампањи (корпоративистичките и елитистичките групи) или преку обезбедување на гласовите на членството на групата (синдикатите).
- *Мас-медиумите* - влијаат на јавното мислење, а со тоа и се користат како канал за притисок врз властите. Тактиката на користење на медиумите варира од петиции, штрајкови, протести и демонстрации до граѓанска непослушност, па дури и тактика на употреба на насилство. Освен ваквите форми на притисок, медиумите се користат и за промотивни кампањи на целите на интересовните групи кои имаат позитивен карактер. На пример, се организираат медиумски кампањи за промовирање на заштита на животната средина, животните или правата на одредени етнички, религиски или социјални групи.
- *Наднационалните тела* – од последните децении на дваесеттиот век е забележано интензивирање на активностите на интересовните групи во насока на делување преку т.н. наднационални тела, како што се, на пример: ООН, НАТО, Светската банка, ММФ, Советот на Европа, ЕУ итн. Притоа се користи супрематичката и влијанието на ваквите тела врз националните законодавства, со што се обезбедува реализирање на интересите на самите групи.⁴⁷

Општествени движења

Општествените движења се вид на организирани групи кои делуваат по одредени прашања на глобално ниво. Тие се однесуваат на големи неформални групи на индивидуалци или организации чиј фокус на интерес се однесува на специфични политички или општествени прашања. Современите општествени движења настануваат како резултат на модерното образование, индустријализацијата и урбанизацијата на општествата во деветнаесеттиот век.

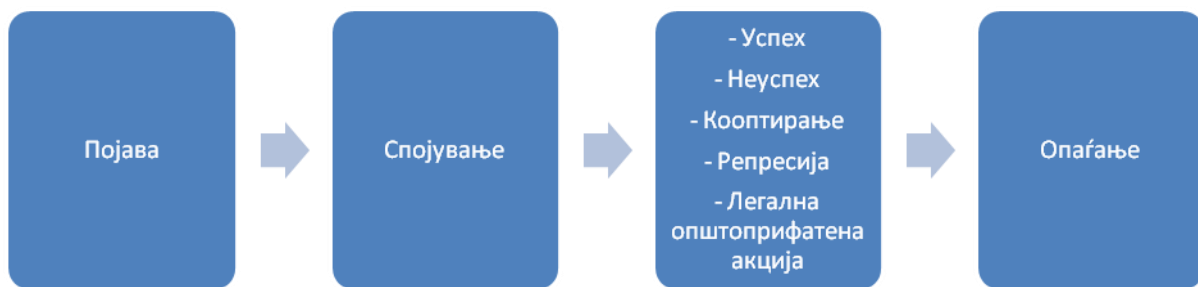
Првите општествени движења кои настануваат во деветнаесеттиот век се работничките движења, кои спроведувале кампањи за подобри услови на сè побројната работничка класа, како и националните движења кои се бореле за независност од мултинационалните европски империи. Во првата половина на дваесеттиот век, националистичките и фашистички политички партии многупати биле сметани и како општествени движења. Во втората половина на дваесеттиот век се јавуваат т.н. Нови општествени движења. За разлика од традиционалните општествени движења, новите се карактеризираат со промена на фокусот на дејствување: 1. Од движења на работниците и угнетуваните, новите движења сè почесто ги привлекуваат младите, подобро образованите и побогати општествени слоеви; 2. Новите движења имаат постматеријалистичка ориентација и сè повеќе се преокупирани со „квалитетот на живеење“, отколку со напредокот на општеството; 3. Новите општествени движења се потпираат на чести, па дури и секогаш јасно дефинирани идеологии (најчесто поврзани со новата левица); и 4. Новите општествени движења, за разлика од традиционалните, многу почесто имаат организациона структура, што ги истакнува децентрализацијата и партиципативното донесување одлуки, и тие имаат развиено нова форма на политички активизам.⁴⁸

Општествените движења не се однесуваат на политичките партии и интересовните групи, кои се стабилни политички ентитети и имаат регулиран пристап до политичката моќ и политичките елити, но исто така тие не се однесуваат и на масовните моди и трендови, кои се неорганизирани, дисперзирани и без јасни цели на дејствување. Оттука, општествените движења се карактеризираат со *„вклучување во конфликтни ситуации со јасно определени противници, поврзани се со организирани неформални мрежи на дејствување и споделуваат посебен колективен идентитет“*. Општествените движења, следствено, се организирани но неформални општествени ентитети кои се вклучени во вонинституционален судир и ориентирани кон јасно утврдени цели. Целите можат да бидат насочени или кон специфични и тесно дефинирани политики, или во насока на остварување на поширока културна промена во општеството.

Општественото движење е конкретна форма на колективно однесување во кое мотивот за однесување потекнува од ставовите и од аспирациите на членовите што типично дејствуваат во „лабава“ организациона рамка. За да се биде дел од едно општествено движење треба да се има ниво на посветеност и политичка активност, а не формално членство со членска книшка. Движењето се разликува од спонтаната масовна акција (како што е бунтот) според тоа што имплицира определено ниво на намерна акција во потрага по препознаени општествени цели. Неретко, општествените движења ги опфаќаат интересовните групи, па дури може и да ги опфатат политичките партии (на пример: трговските синдикати и социјалистичките партии можат да бидат видени како пошироко движење на работничката сила).⁴⁹

Постојат четири основни фази на развој на општествените движења:

- Настанување (почетна идеја генерирана од незадоволството на одредена категорија на население);
- Спојување (мобилизирање на членство, поврзување со други групи за општествено делување);
- Бирократизација (појава на формални структури и процедури, кои доведуваат до слабеење на движењето);
- Опаѓање (поради нереализација на главните цели, лоша организација, слабо водство, недостаток на ресурси, непријателско опкружување).⁵⁰



Фази на развој на *општествените движења* според Blumer (1969), Mauss (1975) и Tilly (1978)

Според содржината и носителите на делувањето, општествените движења можат да бидат: класни, национални, расни, културни и верски. Според односот кон општествената промена, тие можат да бидат: револуционерни, реформистички, конзервативни и реакционерни. Според насоката на делување (кон поединците или спрема целото општество) и степенот на промената (делумна или целосна), може да бидат: алтернативни движења (ограничени на делумна општествена промена), месијански движења (радикална промена на одреден таргетиран дел од популацијата), реформистички движења (ограничена промена на целото општество - внатре во системот) и револуционерни движења (темелна промена на целото општество). Алан Турен разликува: граѓански движења (најчесто за заштита на основните човекови слободи и права), работнички движења (целта е остварување на социјална правда) и

нови општествени движења (основната цел е поголема самоуправа и автономија во делувањето, а оттука и помала општествена контрола од институциите и системите).

Важно!

Интересовна група (или група за вршење притисок) е организирана асоцијација која има цел да влијае врз политиките или врз акциите на владата. Интересовните групи се разликуваат од политичките партии според тоа што се обидуваат да наметнат влијание однадвор, наместо да се здобијат или ја да практикуваат моќта на власта.

Според Ендрју Хејвуд интересовните групи се поделени на **предопределени** (членството се стекнува со самото раѓање), **институционални** (членството се стекнува врз база на општествената или професионална улога која поединците ја имаат во рамките на државниот механизам) и **асоцијативни** (се темелат на доброволно членство). Последните дополнително се поделени на внатрешни и надворешни и секциски и промотивни групи.

Можноста за влијание на интересовните групи зависи од: политичката култура (дали на интересовните групи се гледа како на легитимни играчи на политичката сцена, односно дали истите се охрабрувани или супресирани), институционалната структура (делувањето на институционалните капацитети врз можноста групите да бидат активни), природата на партискиот систем (врските меѓу политичките партии и интересовните групи) и природата и стилот на јавната политика.

Интересовната група може да влијае врз основа на можноста за придобивање на јавната наклонетост кон групата или кон нејзините цели, големината на нејзиното членство или база на активности, нејзината финансиска конструкција и нејзините организациски капацитети, нејзината способност да употребува санкции кои на некој начин ѝ пречат или ја засегнуваат владата, како и личните или институционални врски кои може да ги има со политичките партии или со владините тела.

Интересовните групи може да влијаат преку повеќе канали, и тоа: бирократијата, парламентот, судовите, политичките партии, мас-медиумите, наднационалните тела и сл.

Општествените движења се темелат на полабава организациска рамка, односно не се врзуваат тесно за формално членување. Притоа, членовите најчесто ги поврзува одредена јавна цел за постигнување на општо јавно добро, која неретко има глобална поставеност и идеолошка индоктринираност.

Постојат четири основни фази на развој на општествените движења: Настанување (почетна идеја генерирана од незадоволството на одредена категорија на население); Спојување (мобилизирање на членство, поврзување со други групи за општествено

делување); Бирократизација (појава на формални структури и процедури, кои доведуваат до слабеење на движењето); и Опаѓање (поради нереализација на главните цели, лоша организација, слабо водство, недостаток на ресурси, непријателско опкружување).

Дискусија

Поделете се во две групи. Една од групите ги разгледува позитивните карактеристики при делувањето на интересовните групи, додека другата се фокусира на негативните. Секоја од групите ги презентира сопствените гледишта и се отвора дискусија.

Во вториот дел од дискусијата, најмалку двајца студенти обработуваат по едно од понудените општествени движења. Притоа, студентите прават дополнителни истражувања. По презентацијата на карактерот, историјатот и природата на секое општествено движење, се отвора дискусија за придонесот, позитивните или негативните влијанија на истото.

Интересовните групи: за и против⁵¹	
<i>Позитивни карактеристики</i>	<i>Негативности</i>
Ја зајакнуваат репрезентативноста преку артикулирање на интересите и со унапредување на погледите што се игнорирани од страна на политичките партии, како и со обезбедување на начин за влијание на владата меѓу изборите	Тие ја зацврстуваат политичката нееднаквост со зајакнување на гласот на богатите и на привилегираните, односно на оние кои имаат финансиски, образовни, организациони и друг вид на ресурси
Тие промовираат дебата и дискусија, креирајќи подобро информиран и пообразован електорат и го подобруваат квалитетот на јавните политики	Предизвикуваат социјални и политички поделби, со што се грижат за посебното, а не за општото и ги промовираат интересите на малцинството наспроти оние на општеството како целина
Го прошируваат опсегот на политичката партиципација, со обезбедување на алтернатива за конвенционалната партиска политика и со давање на можности на потполно нов активизам	Практикуваат нелегитимна моќ, бидејќи за разлика од политичарите, нивните лидери не се избрани, не се јавно одговорни и нивните влијанија го заобиколуваат процесот на репрезентирање
Тие ја контролираат владината моќ, ја бранат слободата, со градење на силни и здрави граѓански општества	Имаат тенденција да го направат процесот на носење на одлуки затворен, нетранспарентен и потаен, со наметнување на преговори и договори што не подлежат на јавно преиспитување
Помагаат да се одржи политичката стабилност, со обезбедување на канал за комуникација помеѓу властите и граѓаните	Ги прават општествата непогодни за управување, бидејќи можат да ги блокираат владините иницијативи со можност да ги направат политиките нефункционални

Во прилог се дадени неколку примери за општествени движења:

Антинуклеарни движења

Тоа се општествени движења кои се спротивставуваат на употребата на нуклеарните технолошки придобивки за различни цели (воени, научни или цивилни). Најчесто делуваат во корелација со движењата за заштита на животната средина и со главна цел за нуклеарно разоружување, или дури и забрана и супституција на нуклеарната енергија наменета за цивилни цели. Најчесто делуваат преку организирање протести и демонстрации низ целиот свет. Иницијално се јавуваат како резултат на незадоволството од користењето на нуклеарното оружје во периодот по Втората светска војна и фрлањето на првите атомски бомби над Хиросима и Нагасаки во Јапонија. Во поновата историја големи протести се одржани по нуклеарната катастрофа во Советската нуклеарна централа во Чернобил (1986 година), но и по хаваријата која се случи во Јапонската нуклеарна централа Фукушима (по катастрофалното цунами), што предизвика низа протести кои траат до денес. Алтернативата која овие движења ја пропагираат е во користење на обновливи и чисти извори на енергија, а со тоа и забрана за секаква употреба на нуклеарните технолошки достигнувања. Поголемите антинуклеарни групи се вклучени во движењата „Кампања за нуклеарно разоружување“, „Пријатели на Земјата“, „Гринпис“ и др.

Антивоени движења

Тие вообичаено се определени како општествени движења кои се спротивставуваат на одлуките на партикуларните нации држави да донесат одлука за стапување во војна или каков и да е вооружен конфликт или интервенција, без разлика на можните оправдани цели. Уште попознати и како пацифистички движења, тие се користат со методи како што се протести и собири со цел да се спречи отпочнување на воен конфликт или да се стави крај на постоечките војни. За разлика од пацифистичките движења кои се спротивставуваат на војната и секаква друга форма на насилство во сите околности, антивоените движења не се насочени против неопходноста од национална одбрана од воена закана. Оттука, антивоените се спротивставуваат само во однос на одредена војна или војни.

Иако историски се појавуваат во деветнаесеттиот век, суштински антивоените движења се развиваат во дваесеттиот век, особено во периодот на двете светски војни. Познат е примерот на антивоените движења во САД, пред почетокот на Втората светска војна, кога масовно се спротивставувале за учеството на САД во војната. Овој став, како и комплетното јавно мислење биле променети по јапонскиот напад на Перл Харбор (7.12.1941). Сличен пример се масовните антивоени движења во периодот на Виетнамската војна, кога истите успеале да ги остварат целите за повлекување на американските војници од Виетнам. Во последните две декади, антивоените движења се јавуваат како реакција на воената интервенција на САД во Авганистан и Ирак, како и можните акции во Сирија или Иран.

Арапската пролет или Арапско буење

Тоа се серија на општествени движења во арапските земји (Алжир, Тунис, Либија, Египет, Сирија, Бахреин, Јемен и други земји) кои имаат за цел отфрлање на традиционалните авторитарски и често недемократски политички режими. Започнуваат во 2008 година, како резултат на незадоволството од владеењето на политичките елити (кршењето на човековите права, политичката корупција, економското назадување, невработеноста, сиромаштијата, како и бројните демографски структурални фактори - незадоволно младо образовано население). Методите на дејствување варираат од иницијалното мирно протестирање до насилни протести и употреба на воена сила.

Антиглобализациски движења

Во основа овие движења се критички настроени кон глобализацијата и корпоративниот капитализам. Учесниците во ваквите движења го споделуваат единствениот поглед дека мултинационалните корпорации поседуваат нерегулирана политичка моќ, која се манифестира преку трговските договори и нерегулираниот слободен пазар. Поточно, корпорациите се обвинети дека за сметка на безбедноста на работниците, соодветната компензација на трудот, принципите за зачувување на животната средина, како и интегритетот на националните легислативи, власт и суверенитет, се грижат единствено за максимизирање на профитот. Оттука ваквите движења се насочени против крупните корпорации, но и институциите кои ги заштитуваат и протезираат истите, како што се Светската банка, Светската трговска организација, Меѓународниот монетарен фонд, Организацијата на најбогати држави во светот попозната како Г8 и други. Во делувањето многу често се користат со насилни протести, кои се лоцирани на различни места во светот каде што се одржуваат состаноци на претходно споменатите организации.

Во контекст на антиглобализацискиот карактер можеме да го споменеме движењето „Окупирај го“, или „Окупирај го Вол Стрит“, кое започна во 2011 година. Главните прашања кои се покренати од ова движење се социјалната и економска нееднаквост, алчноста, корупцијата и влијанието на моќните корпорации врз владите. Протестантите го окупираа Зукоти паркот, кој се наоѓа до Вол Стрит - симболот на финансиската моќ во Њујорк. Главниот слоган беше „Ние сме 99 %“, алудирајќи на концентрацијата на светското богатство и ресурси кај само 1% од населението. Притоа ова движење во одредени моменти успеваше да собере и до 100 000 демонстранти. Нивното запоседнување со кампување во парковите на Њујорк, а потоа и во други градови низ светот, понекогаш наидувааше на брутален одговор од полицијата, која со насилни методи ги растеруваше демонстрантите.

Работнички движења

Со овој термин се опфаќаат сите формални или неформални организации на работниците во светот. Најчесто се однесува на унии составени од синдикалните движења, но во некои земји, како што се Велика Британија или Австралија, постои и организација на посебни политички субјекти (Лабуристичката партија). Главната цел е заштита и унапредување на правата на работниците т.е. заштита на интересите на работничката класа. Методите за дејствување се преку протести, собири, паради и штрајкови (вообичаено постојат традиционални протести организирани по повод 1 Мај, како интернационален ден на работниците).

Движења за заштита на човековите права

Оригинално се појавуваат уште во деветнаесеттиот век и се едни од првите општествени движења. Во основа се борат за заштита и унапредување на различните видови на човекови права кои имаат правна и конституционална основа. Во периодот на Студената војна ваквите движења се широко распространети од Чехословачка и Полска па сè до земји од Западна Европа, како што е случајот со Ирска. Повеќето вакви организации се потпираат на граѓанскиот отпор и користење на ненасилни методи на отпор, но постојат и многу примери во светот каде отпорот се темели на организирање граѓански немири, па дури и вооружени востанија. Ова придонесува ваквите општествени движења да ја прошират заштитата на граѓанските и политичките права, иако дури и денес во многу земји од светот тоа не е случај. Денес можеби најпознатата организација која се грижи за заштитата на човековите права во светски размери е Амнести Интернешнал (Amnesty International).

Еколошки и движења за заштита на животната средина

Ваквите движења се мотивирани од потребата за заштита на животната средина, која е загрошена од интензивниот техничко-технолошки напредок и неконтролираната експлоатација на природните ресурси. Ова придонесува за недостаток на одредени природни ресурси (чист воздух или вода за пиење), па дури и глобални промени на климата (глобалното затоплување). Методите на дејствување на ваквите општествени движења се најразлични - од институционално и интелектуално делување на научно и стручно ниво, преку преземање на различни видови протести, од кои дел се со насилен и нелегален карактер (во овој контекст треба да се спомене делувањето на организацијата „Гринпис“), па сè до политичко делување во рамките на различните „Партии на Зелените“ (на пример оваа струја е подеднакво моќна во дел од државите на Европската Унија, како што е Германија, но и во рамките на Европскиот парламент, каде има свои претставници).

Студентски движења

Иако во основа студентските движења се фокусирани на образовните политики и наставните програми кои ги изучуваат, сепак преку нивното дејствување тие создаваат политички, економски и општествени промени воопшто. Во втората половина на дваесеттиот век ваквите движења играат клучна улога во генерирањето на општествените промени. Така, на пример од 1960-тите до 1980-тите, студентските движења во САД, преку организирање демонстрации во рамките на студентските кампуси на американските универзитети, ќе успеат да го променат курсот на надворешната политика и издејствуваат повлекување на американските воени трупи од Виетнам. Едно од најпознатите студентски движења во САД е движењето „Студенти за демократско општество“, кое е формирано во 1962 година и функционира до 1974 година, а повторно е обновено во 2006 година. Слично, во 1968 година во Франција ќе почнат студентски протести, кои бргу ќе се прошират низ кампусите во цела Европа. Ваквите студентски движења различно ќе рефлектираат во различни земји - некаде ќе прераснат во анархистички и социјалистички, а некаде во национални, либерални или демократски. Во овој правец може да се толкуваат активностите на студентите и нивната улога во т.н. Арапска пролет, со што беа предизвикани значителни политички и општествени промени. Во периодот на Студената војна, студентските движења беа еден од клучните фактори на организирање на Прашката пролет во 1960-тите, или настаните во Кина кон крајот на 1980-тите, кога студентските протести беа насилно задушени на плоштадот Тиенанмен. Скорешните примери на ваквите студентски движења, како што е примерот на Грција, упатуваат на социјалниот карактер на нивниот активизам, кој е инспириран од последната економска криза.

ЛГБТ - општествени движења

Се однесуваат на лезбиските, геј, бисексуални и транссексуални движења, кои се залагаат за целосна општествена интеграција на ЛГБТ заедниците. Денеска во пракса многу често се зборува за ЛГБТ права, за чие остварување постојат најразлични организации низ светот. Сепак, основните цели се дефинирани во насока на „ослободување на поширокото општество од хетеросексизмот и ксенофобијата“. Мери Бернштајн ќе запише: „За лезбиското и геј движење тогаш културните цели вклучуваат предизвикување на доминантните конструкции за машкост и женственост, ксенофобијата и приматот кој го има хетеросексуалното нуклеусно семејство (хетеронормативноста). Политичките цели вклучуваат промена на законите и политиките во насока на здобивање нови права, придобивки и заштита од насилство.“ ЛГБТ движењето денес користи најразлични методи на делување: од политички активизам и културен активизам, лобирање, организирање маршеви и паради, општествени групи, делување преку медиумите, уметноста и преку различни форми на истражувања.

Прашања

Што се интересовни групи?

Како и според кои критериуми се делат интересовните групи?

Како интересовните групи практикуваат влијание?

Што претставуваат општествените движења?

Кои се фазите на развој на општествените движења?

Демократија, човекови права и граѓанско општество

Демократија

Како што веќе е посочено во почетниот дел од овој учебник, демократијата, како конкретна форма на политичко уредување, е нужен предуслов за егзистенција на граѓанското општество. Но пред да се осврнеме на нивната поврзаност, ќе биде даден краток осврт на основите, концептуалните елементи и видовите на демократија.

Кај научната мисла во светот постојат најразлични дефиниции кои ја определуваат демократијата. Се разбира, доколку се тргне од нејзината етимолошка природа (*demos* - народ и *krateon* - владеење), демократијата грубо би се определила како владеење на народот. Сепак, ваквата констатација не може дословно да се примени во пракса, бидејќи политичките аспекти на дефинирање на овој поим би значеле владеење на мнозинството. Или, доколку се повикаме на теоретичарите на елитата, дефиницијата би значела владеење на малцинството во името на мнозинството. Последното се поврзува со различните аспекти на постоење на политичките елити, кои легитимитетот го црпат од граѓаните, трансфериран најчесто преку непосредни избори.

Сите претходно изнесени синтагми тесно ја поврзуваат демократијата со процесот на донесување одлуки во конкретно општество. Демократијата не е ексклузивитет на политичките процеси во одредена држава, туку поширок концепт на практики поврзани со можноста граѓаните (непосредно или посредно) да учествуваат во креирањето на одредени политики (локално, на државно ниво, па дури и глобално) и, следствено, да влијаат врз степенот на нивната имплементација. Токму поради ова, демократијата не зависи единствено од типот на политичко уредување, туку и од можноста да се практикува детерминирана од севкупноста на политичката култура во општествата.

Историски развој и видови демократии

Генеричката природа на демократијата најчесто се поврзува со нејзиното појавување во дел од полисите (градови држави) на класична Античка Хеллада, во периодот на 5 век п.н.е. Сепак, основите на демократијата се многу подлабоки и истите можат да се прошират на племенските совети на различни заедници низ историјата, или на пример на народните собранија, кои во примерот на Античка Македонија го надополнуваат, а понекогаш конституираат и легитимизираат монархискиот облик на политичко уредување.

Примерот на античката демократија, кој можеме да го лоцираме во рамките на полисот Атина, се однесува на т.н. директна или непосредна демократија. Ваквиот облик на демократско уредување значи дека граѓаните директно учествуваат во политичките и другите тела и органи на градот држава (пр. судовите) и на тој начин донесуваат

одлуки. Ваквата демократија егзистира во антиката пред сè поради малиот простор и број на жители на античкиот полис. Исто така, секогаш треба да се има предвид дека разбирањето на демократијата исклучува одредени категории на население, како што се жените, децата, странците и робовите и се сведува само на учество на полнолетните мажи. Со одредени модификации, ваквиот модел на демократска партиципација можеме да го сретнеме и во периодот на Римската Република, но забележливо е како постепено преминува во форма на посредна демократија, кај што интересите на граѓаните се претставени од нивни претставници (пр. изборот на народни трибуни).

Сепак, демократијата наишла на широки критики од античките филозофи и мислители. Така, и Платон и Аристотел демократијата ја разбираат како негативен облик на политичко уредување, на кој му недостасува ефикасност при одлучувањето, но и низок квалитет на донесените одлуки, бидејќи сите луѓе немаат подеднаков интелектуален капацитет, морални доблести и мотивација, кои би ги ставиле во функција на пошироката заедница или државата. Сепак, денес модифицираната форма на либерална, партиципативна и посредна демократија надминува многу од ваквите ограничувања на антиката и претставува најприфатлив облик на политичко уредување. Пред да се осврнеме на истата, мораме да посочиме дека остатоци од директната демократија денес има во различните форми на референдумско изјаснување на граѓаните, или на пример во рамките на народната иницијатива.⁵²

Од периодот на просветителството до денес како доминантен облик се развива т.н. либерална демократија. Таа претставува индиректен репрезентативен облик на демократија при што политичката власт се конституира преку трансфер на легитимитетот од граѓаните на политички претставници и се добива преку успех на регуларни избори. Ваквата демократија се манифестира низ политичкиот плурализам, изборниот натпревар, толеранција и можност да се изнесат различни мислења и програми синтетизирани во рамките на конкретни политички движења или партии. Притоа, во либерално-демократските општества се воспоставува јасна дистинкција помеѓу државата и граѓанското општество.⁵³

Една од најприфатените класификации на современата демократија ја нуди Ендрју Хејвуд, кој ги препознава следните демократски модели: **класична демократија, протективна демократија, развојна демократија и народна демократија.**⁵⁴

Класична демократија

Класичната демократија како облик на политичко уредување и организирање на општеството е карактеристична за одредени градови држави (полиси) во Античка Хеллада. Класичен репрезент на античката демократија е полисот Атина во 5 и 4 век п.н.е. Ваквата демократија значи можност граѓаните (мажи кои имаат атинско граѓанство на возраст над 20 години) непосредно и директно да учествуваат во политичкиот живот и во процесот на креирање и донесување одлуки. Притоа одлуките ги донесува мнозинството. Критиката на ваквиот облик на демократија, која се јавува уште во антиката (Платон), зборува за неедуцираноста на граѓанството, истакнувањето

на личните приоритети и немањето на доволно чувство за заштита на општото јавно добро. Денес остатоци од ваквиот облик на демократија можеме да најдеме во референдумското изјаснување.

Протективна демократија

Протективната демократија, која настанува во 17 и 18 век, во ерата на просветителството, во прв ред не се поврзува со можноста граѓаните директно да учествуваат во процесот на донесување одлуки, туку, во прв ред, служи како механизам на лимитирање на неограничената власт со цел заштита на основните индивидуализирани човекови права (право на живот, слобода, сопственост и сл.). Оттука, врз основа на новите концепти на поделба на функциите на власта (законодавна, извршна и судска), се гради систем на репрезентативни политички тела, во кои граѓаните избираат свои политички претставници.

Резвојна демократија

Ваквиот облик на демократија се поврзува со концептот на општата волја на Жан Жак Русо. Имено, поради тоа што слободата на граѓаните во пракса постои единствено во моментите на спроведување на изборите, за потоа политичките претставници кои добиле мандат да поседуваат ефективна моќ да ги ограничат или суспендираат слободите, се заговара модел на демократија во кој моќта на власта би се свела на минимум. Ваквиот модел ги поттикнува левичарските движења и ја истакнува идејата за социјална еднаквост, при што се надминува чисто формалниот карактер. Критиката на овој модел зборува за опасноста да се воспостави тоталитарна демократија или она што Де Токвил го нарекува „диктатура на мнозинството“. Решението се бара во делиберативната, односно парламентарната демократија.

Народна демократија

За марксистичките гледишта либералната претставничка демократија се поистоветува со облик на „буржоаска“ или „капиталистичка“ демократија. Со цел да се оствари суштинска, а не само формална еднаквост, се заговара создавање на материјалистички егалитарно општество на комунизмот. Истото се реализира по пат на „револуционерна диктатура на пролетаријатот“, а најпозната револуција од ваков тип е Октомвриската револуција од 1917 година и создавањето на СССР.

Човекови права и граѓанско општество

Човековите права се однесуваат на систем на морални принципи и норми, или систем на стандарди, кои извираат од основната природа на човекот и следствено опфаќаат заштита на природните и правно определени права. Оттука, човековите права се продукт на природното право, со универзална примеса, која во рамките на современиот контекст е инкорпорирана во рамките на меѓународното право пренесено на национално ниво. Иако системот на човекови права се развива во периодот после Американската (1774) и Француската револуција (1789), сепак тоа се темели на одредени акти од кои треба да се истакне Големата повелба на слободите (Magna Carta Libertatum (1215)). Современото меѓународно право како основна рамка на заштита на човековите права во прв ред се однесува на Универзалната декларација за човековите права на ООН (1948) на глобално ниво, или на пример Европската конвенција за човековите права на Советот на Европа (1950). Според тоа, човековите права имаат универзален карактер.

Највисокото човеково право е поврзано со правото на живот и правото на човеково достоинство, но тука можат да се вбројат и низа други човекови права, како што се: забрана за тортура, право на недискриминација, право на здравје, човекови права на жените, владеење на правото и правично судење, верските слободи и права, правото на образование, човековите права на детето, човекови права во вооружени судири, право на работа, слобода на изразување и слобода на медиумите, право на демократија, политичките слободи и права, како и други слободи и права кои се уредени во рамките на меѓународното право и проследени со националните законодавства.⁵⁵

Поврзаноста на граѓанското општество со заштитата на човековите права е во најмала рака двонасочна. Од една страна, без да постои систем на заштита на основните човекови слободи и права, граѓанското општество не може да функционира. Во прв ред, делувањето на невладините организации, како најзначајни експоненти на граѓанското општество, зависи од гарантирањето на слободата на здружување, понатаму слободата на говор и медиумите, или од почитувањето на забраната за мачење и нечовечко или понижувачко однесување (повеќе за меѓународната заштита на слободата на здружување понатаму ќе проследиме во делот Интернационализација на слободата на здружување). Од друга страна, граѓанските организации и граѓанското општество воопшто, преку своите активности или активностите на одредени за тоа специјализирани организации, делува во насока на заштита и унапредување на човековите слободи и права. Покрај одредени специјализирани институции, како што е на пример Европскиот суд за заштита на човековите права при Советот на Европа, кој се грижи за спроведување на Европската конвенција за човековите права, или Комитетот за човекови права на ООН, чија работа се темели на Универзалната декларација за човековите права, на супранационално ниво, постојат и различни специјализирани меѓународни невладини организации. Во овој дел можеме да ги издвоиме Хјуман рајтс воч (Human Rights Watch), Меѓународната кризна група (International Crisis Group), Амнести Интернешнал (Amnesty International) и други. Исто така постојат поголем број на невладини организации кои дејствуваат на национално

ниво во насока на генерална заштита на човековите права или со посебен фокус на одредено право или слобода.⁵⁶

Важно!

Демократија означува можност граѓаните, директно или индиректно, да учествуваат во процесот на донесување одлуки на локално или национално ниво. Оттука, современиот концепт на демократијата денес многу често се поврзува со трансфер на легитимитетот и можноста граѓаните да избираат (или да бидат избрани) свои претставници во рамките на претставнички тела (парламенти, собранија, совети и сл.). Демократијата вклучува можност за дебата и плурализам на различните мислења и ставови во согласност со меѓународните стандарди и националните нормативи.

Човековите права се однесуваат на секоја индивидуа и имаат универзален карактер. Тие се базираат на принципи на почитување на човековиот живот и неговото достоинство, а извираат од природното право. Денес човековите права, како дел од системот на меѓународното право, опфаќаат заштита на повеќе слободи и права, како што се на пример: забрана за тортура, право на недискриминација, право на здравје, човекови права на жените, владеење на правото и правично судење, верските слободи и права, правото на образование, човековите права на детето, човекови права во вооружени судири, право на работа, слобода на изразување и слобода на медиумите, право на демократија, како и други политички, социјални и културни слободи и права.

Дискусија

Поделете се во групи од 5 до 10 студенти. Секоја група има задача да истражи едно човеково право или слобода. Потоа се отвора дискусија преку која треба да се утврди како е заштитено ова човеково право или слобода, каква е меѓународната пракса и како ваквата заштита се применува на национално или локално ниво.

Прашања

Што претставува демократијата и кои видови на демократија ги познавате?

Што се човекови права?

На кој начин човековите права и нивната заштита се поврзани со граѓанското општество?

ВТОР ДЕЛ

Невладини организации

Особено последните неколку декади, невладините организации (НВО) се покажаа како клучен сегмент за елаборирање и материјализација на партикуларните и групни интереси на граѓаните. Компаративните анализи и истражувања на непрофитниот сектор покажуваат дека следната фаза од развојот на современите општества ќе биде одбележана со сè поголемиот број на вклучување на овие организации во развојот на општествениот живот. Ова растечко значење е потврдено со бројните истражувања кои покажуваат дека јавното мислење има поголема доверба во неформалните структури во традиционалните институции кои го претставуваат општеството (училишта, цркви, универзитети, политички партии итн.), па поради тоа невладините организации се нарекуваат и како „нови партнери“ на државните институции. Покрај националното значење, НВО играат сè поголема улога на меѓународно ниво, особено во рамките на големите организации како ООН, Советот на Европа, ЕУ или Светската банка, кои имаат посебни оддели и сектори за соработка со невладиниот сектор. Исто така на научно и стручно ниво се организирани бројни конференции на кои се расправа за прашања од доменот на невладините организации, а на кои покрај официјалните институции на државите и меѓународните организации, рамноправно учествуваат и НВО.

Оттука се чини клучна советодавната улога која ја игра НВО секторот, особено на нивоата на поврзување на локалните заедници со централните владини институции, но дури и поврзување на посебните национални партикуларни единици на меѓународно ниво. Значењето кое сè повеќе им се придава на НВО од страна на разните меѓународни, владини и меѓувладини тела и организации можеме да го видиме и со примерот на Конвенцијата на ООН за правата на детето од 1989 година, во која НВО и официјално учествуваа во нејзината надградба. Во самата Конвенција, националните тела се упатуваат на соработка со НВО секторот при нејзината имплементација.

Организацијата за безбедност и соработка во Европа (ОБСЕ) исто така има свое биро - Биро за демократски институции и човекови права - преку кое соработува со НВО. Ова биро има задача да ги одржува контактите и соработката со другите владини и НВО, кои се занимаваат со човековите права. Бирото има посебен советник за соработка со НВО, и врз основа на неговите препораки да воспостави контакти и соработка.

Покрај новата улога која ја имаат НВО, низ истражувањата и анализите се согледува и нивната улога и значење при организацијата и развојот на демократската политичка култура и демократските политички процеси, унапредувањето на квалитетот на животот со решавање на бројните социјални проблеми, како и новиот развој на економските и меѓународните односи воопшто.

НВО имаат значајна улога во креирањето на социјалната политика на развиените западни демократии, многупати нудејќи решенија за проблемите на места каде тоа е невозможно да се оствари преку владините институции. Новата улога на партнер на државата, невладиниот сектор го дефинира и како трет сектор, кој се наоѓа помеѓу

државата и економијата од една страна и семејството од друга. Истовремено НВО секторот обезбедува независност од делувањето на државата и официјалните политики и ја зголемува граѓанската партиципативност воопшто. За разлика од Западна Европа, во која невладините организации се јавуваат како реакција на кризата на „државата на благосостојба“, во Централна и Источна Европа, по 1990-тите тие се јавуваат на простор на кој дотогаш доминирале еднoпартиските и тоталитарни режими. Оттука, НВО во Источна Европа се клучниот сегмент кој ја поттикнува граѓанската партиципативност, ја буди солидарноста, а основната мотивација за дејствување ја поврзува со потребата од развој на демократските капацитети, институции и политичка култура.⁵⁷

Дефинирање на поимот невладина организација (НВО)

Различната определба на поимот невладини организации зависи од обемот на нивната активност, карактерот, системот на регулација на истите и сл. Иако авторите се сложуваат дека постои цел комплекс на институции надвор од државата, пазарот и семејството, точниот карактер на контурите на овој сектор е тешко да се одредат, дури и во семејните со голема традиција на волонтаризам и долгото следење на улогата и значењето на невладиниот сектор. Главниот проблем при дефинирањето произлегува од изоставувањето на системската евиденција за големината, распространетоста, финансиската основа и влоговите на овие организации на национално ниво, како и усогласеноста околу меѓународните критериуми околу дефинирањето. Во последните неколку декади за овој сектор, покрај невладини организации, се употребуваат и други различни термини, како што се: сектор ослободен од даноци, социјално-економски сектор, непрофитен сектор, трет сектор, доброволен сектор и сл. Овие различни термини се настанати како резултат на големиот број на различни ентитети во рамките на секторот, различните пристапи во регулирањето на секторот, различните традиции и култури кои го условиле неговиот развој, што придонесува и за создавање на различни дефиниции.

Според Салмон и Анхелиер (Salomon and Anhelier) постојат четири типа на дефиниции: правни, економски, функционални и структурално-оперативни дефиниции.

Правните дефиниции поаѓаат од она што по „законот се дефинира како непрофитна организација“. Со законот јасно се дефинира што е, а што не НВО сектор, па затоа овие дефиниции се сметаат за најпрецизни. Преку правна процедура (систем на регистрација за која треба да се исполнат одредени критериуми) се стекнува статус на организација која може да прима донации ослободени од даноци. Во правна смисла овие организации најчесто имаат статус на здруженија, фондации, установи и друштва со ограничена одговорност.

Економските дефиниции произлегуваат од изворите на финансирање на различните организации. Во нив се изразува непрофитниот карактер на организациите, кои за

разлика од профитните, не се фокусирани на создавање вишок на добивка, туку делуваат во насока на општа општествена корист. Сепак организациите во НВО секторот заработуваат дел од приходот и остваруваат одредени стопански активности, но заработените средства не се делат меѓу членовите како дивиденда, туку се употребуваат за програмите и активностите на самите организации.

Функционалните дефиниции поаѓаат од функцијата на организациите и нивната мисија, која произлегува од основните цели кои ги застапуваат. Според овие дефиниции НВО се приватни организации кои му служат на јавниот интерес и кои имаат функција на надолжување и супституирање на општествените услуги.

Структурално-операционалните дефиниции за невладините организации се состојат од седум елемента, кои ги определуваат истите. Според нив организацијата треба:

- *Да има барем донекаде формална т.е. институционализирана структура* (според оваа одредница од НВО секторот се исклучени неформалните и привремено собрани групи, ад хок групи на граѓани и граѓанските иницијативи. Последните се дел од граѓанскиот сектор во поширока смисла, но го немаат формалниот статус на НВО. Оттука ваквата „институционализирачка“ дефиниција упатува на формалниот правен статус на организацијата, т.е. таа е правно лице кое има можност да врши со закон ограничени дејности за кои сноси соодветна одговорност.);
- *Институционално да е одвоена од државата* (организацијата е независна во однос на државата и владата, поради што и се користи називот невладини организации. Ова не значи дека организациите не смеат да соработуваат со владите и државата, а соработката е најчесто во доменот на нивните проектирани цели и остварување на општо добро.);
- *Да остварува непрофитна дистрибуција на средства* (поради ова постои и одредницата непрофитни организации или сектор. Но ова не значи дека организациите не смеат да остваруваат профит, туку значи дека евентуалниот профит не смеат да го користат за личните потреби на членовите, туку единствено во насока на реализација на целите на организацијата.);
- *Да е самостојна во своето внатрешно устројство, во контролата и управувањето* (и покрај евентуалните блиски релации до државата и владите со нивните институции, организацијата треба да го сочува својот автономен карактер и релативна независност, особено во рамките на внатрешното устројство и управување);
- *Да не е комерцијална* (како што е споменато претходно, евентуалната добивка организацијата мора да ја насочи за целите. Поради ова ваквите организации најчесто се подложни на одредени даночни олеснувања, или целосно се изземени од плаќање данок.);
- *Да не е примарно политички ангажирана* (иако може да имаат одредени политички афилијации, кои се производ на целите на организацијата или евентуалното поклопување на идеолошките матрици, НВО не смеат да бидат примарно политички активни, односно тие се исклучени од политички

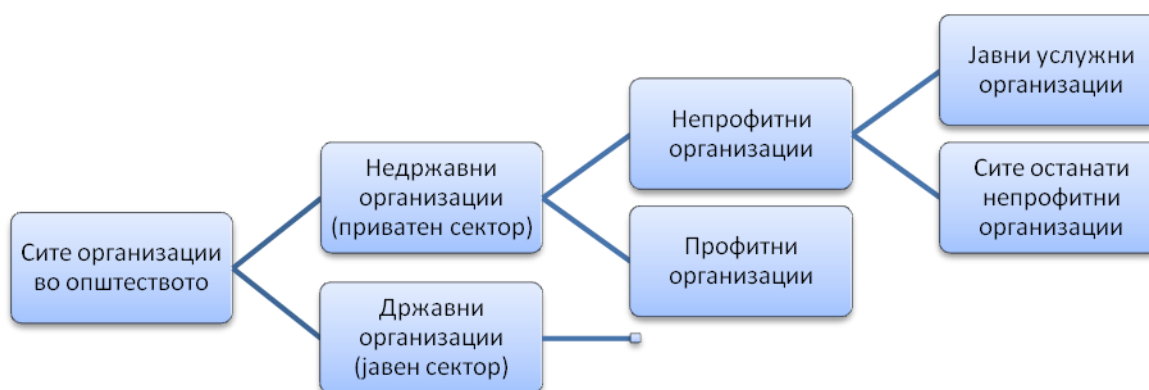
активности како што се, на пример, политичките кампањи во кои не смеат да учествуваат, т.е. не смеат да се борат за власт или да учествуваат во власта. Сепак поклопувањето на целите со евентуалната власт и државни институции може да произведе различни заеднички активности, како на пример организирање на различни кампањи за подигање на јавната свест поврзана со различни прашања - еколошки, полови, стопански и сл.); и

- *Да е основана врз основа на доброволна партиципација на граѓаните и доброволно вложување* (волунтаризмот, или доброволната партиципација е во основата на НВО секторот, кој уште се нарекува и доброволен или добротворен сектор. Сепак поголемиот дел на посериозни НВО имаат изградено и повисок степен на професионалност во дејствувањето преку вработување стручњаци (пр. правници) или вработени кои извршуваат административни, технички или менаџерски активности).⁵⁸

Класификација на невладините организации

Постојат повеќе критериуми за класификација на невладините организации. Вообичаените класификации обединуваат повеќе од овие критериуми:

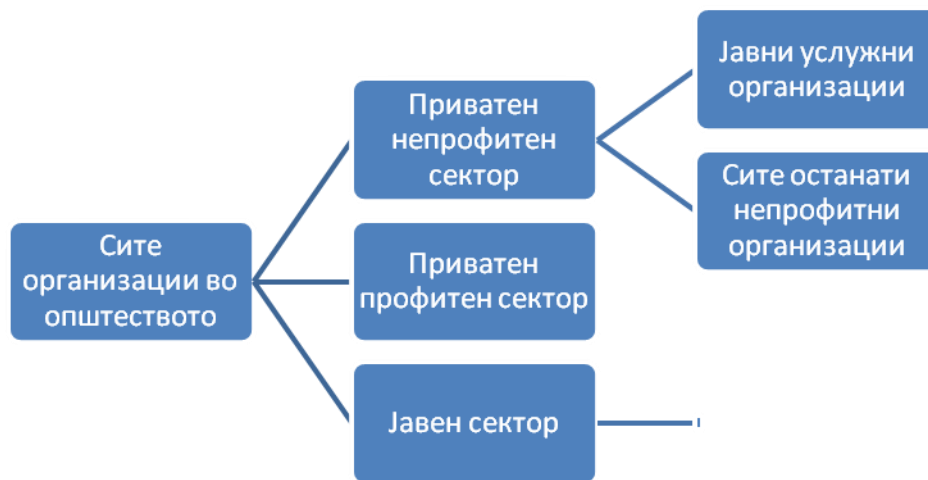
- Критериум на основачите;
- Критериум на главните извршители на активностите;
- Критериум на клиентите кои ги користат услугите на организацијата;
- Критериум на видови услуги и активности кои организацијата ги спроведува и
- Критериум на територијалното делување.



Поделба А

Организациите во рамките на невладиниот, непрофитен сектор подразбираат јавна корист, односно служат за *корист на нивните членови* или *општа корист*. Во првиот случај тоа се организации кои се формираат врз база на сличните интереси, судбината на своите членови, професии и сл. Во вториот случај тоа се групи чија примарна цел е општото добро, бидејќи даваат услуги во корист на некои општествени групи, или

вршат притисок во јавноста и водат кампања заради поуспешно решавање на некој општествен проблем, ги застапуваат граѓанските интереси и ја насочуваат јавноста кон одредени цели.

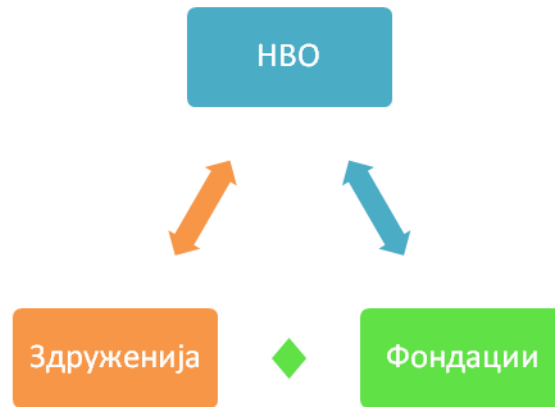


Поделба Б

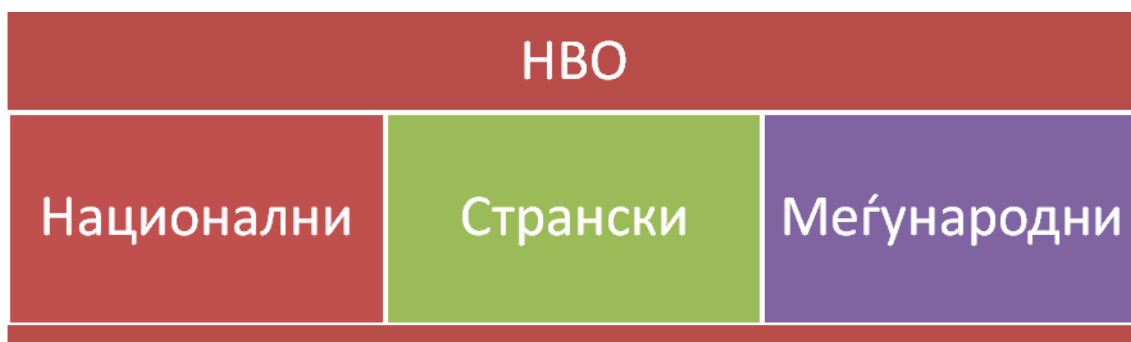
Според Салмон (Salomon), НВО се делат на јавни услужни организации и нивните членови. Притоа сеопфатната дефиниција во јавните услужни организации ги вбројува: фондациите, религиозните организации, социјалните услуги и советодавните организации, политичките партии, здруженијата, клубовите и сл.



Според втората поделба, НВО може да се поделат на **здруженија** и **фондации**. Здруженија се оние НВО во кои луѓето го вложуваат својот труд и слободно време за некои корисни општествени задачи, додека во НВО фондациите луѓето ги вложуваат своите финансиски или материјални средства за остварување на одредени интереси засновани на доброволност, независност и непрофитабилност.



Според третата поделба, НВО се делат врз основа на територијалното делување. Според оваа поделба тие можат да бидат **национални, странски и меѓународни** организации. Националните делуваат во земјата во која се основани, странските надвор од земјата во која се основани, додека меѓународните НВО делуваат како меѓународна мрежа на членови од различни земји (пр. Меѓународната федерација на Црвениот крст).



Четвртата поделба се однесува на областа на делување со кои се занимаваат. При оваа поделба, покрај националната класификација во одредени земји, постои и меѓународна класификација која е прифатена од ООН и ЕУ. Според оваа поделба НВО секторот е сведен само на оние непрофитабилни организации кои не ѝ припаѓаат на државата и кои не произведуваат за пазарот.⁵⁹

Според нивната ориентација и ниво на соработка, НВО може да бидат со:

- *Добротворна ориентација.* Најчесто се однесува на организации кои обезбедуваат добротворни прилози од граѓаните со цел да се обезбеди помош во дистрибуција на храна, облека, медицинска помош, транспорт, образование или сместување на различни загрозени категории, како што се сиромашните, луѓето настрадали во различни елементарни непогоди, бегалци од воени конфликти и сл.
- *Ориентација на обезбедување различни услуги (сервисна ориентација).* Најчесто обезбедуваат здравствени или образовни услуги преку реализирање на различни програми.
- *Партиципативна ориентација.* Се карактеризира со обезбедување на проекти најчесто наменети во форма на самопомош на оние на кои тоа им е потребно,

преку обезбедување финансиска или материјална помош, при што се воспоставува тесна кооперација меѓу корисниците и НВО.

- *Ориентација кон давање помош со цел ранливите групи да бидат заштитени.* Целта е да се развијат програми за заштита на различни категории во однос на подигање на јавната свест за одредени социјални, економски или политички прашања. Покрај подигањето на јавната свест, многу често НВО нудат и соодветна правна помош за заштита.⁶⁰

НВО и политиката

Политиката и невладините организации градат испреплетени комплексни односи на меѓусебно заемно влијание. Во пракса главниот проблем на ваквите релации, особено во општествените контексти на државите од Источна Европа, е постоењето на т.н. политизација на сите сфери на општествената реалност, вклучително и на НВО секторот. Но политизацијата не може ригидно да се толкува како едноставно мешање на политиката во останатите сфери на општеството, туку пред сè како состојба на создавање стереотипи и претпоставки за политиката како негативна појава или професионална определба со изразито пејоративен призвук. Основната цел на ваквите конструкции е поврзана со намерата поширокото население да биде исклучено од политичката партиципација, особено онаа на повисоко ниво, во која се регрутираат оние кои ги имаат највисоките позиции во власта, или високите партиски кругови на опозицијата, т.е. основната цел е монополизација на високите политички функции од страна на тесна група на политички елити. Политизацијата на јавниот простор многупати значи и создавање клима на обесхрабрување на секаков вид на граѓанска партиципација во јавната сфера, вклучително и НВО секторот. Во државите на Источна Европа постојат примери каде државата и нејзините институции делуваат обесхрабрувачки, па дури и супресивно кон невладините организации, кои се прогласени за „заштитници на странски и непријателски интереси“. Основниот мотив е обезбедување монопол во јавната сфера и оневозможување на секаква критика или простор за алтернативна дебата.

Но исто така подеднаква илузија претставува претпоставката дека НВО треба целосно да бидат одвоени од политиката или, пак, структурите на државата и владејачките гарнитуре. Како што видовме претходно, постојат организации кои имаат инсајдерски карактер во однос на владите и тие подеднакво легитимно ги користат државните ресурси (финансирање од државни или општински извори) со цел да ги остварат целите насочени кон јавното општо добро. Исто така, во зависност од идеолошката матрица, може да постои одредено поклопување на политичките партии и невладините организации. Она што НВО не би требало да го прават е учеството на политички јавни собири или политички кампањи чија основна цел е освојување или задржување на власта.

Исто така, споделувањето на јавниот простор на политичките партии и невладините организации значи и одредена можност за меѓусебна интеракција, која би водела кон

судир на интересите или можност за соработка. Ова упатува на разбирањето на политиката во поширока смисла на зборот или, Аристотеловски кажано, граѓанинот да биде третиран како *зоон политикон*. Политиката во потесна смисла сепак се ограничува на конкретните активности поврзани со освојувањето на власта и нејзиното задржување, како и конкретните политички процедури (избори), каде пристапот на НВО е затворен.

Важно!

Невладини организации (НВО) се оние граѓански организации кои настанале врз основа на приватна иницијатива со цел задоволување на одредени општи или заеднички интереси, потреби и мотиви на граѓаните, на некомерцијална, непрофитабилна и непартиска основа, независно од државата и со доброволно учество и партиципација на нејзините основачи.

Класификацијата на невладините организации зависи од повеќе критериуми: критериум на основачите, критериум на главните извршители на активностите, критериум на клиентите кои ги користат услугите на организацијата, критериум на видови услуги и активности кои организацијата ги спроведува и критериум на територијалното делување.

Според поделбата на **здруженија и фондации**, кај првите граѓаните го вложуваат своето слободно време, додека кај вторите - одредени материјални добра или најчесто финансиски средства.

Според **територијалноста на делувањето** НВО се делат на меѓународни, кои делуваат на глобално ниво, странски, кои имаат седиште во друга земја, и национални, кои во своето делување се ограничени само на територијата на една земја.

Според **нивната ориентација и ниво на соработка**, НВО може да бидат со добротворна ориентација, ориентација на обезбедување различни услуги (сервисна ориентација), партиципативна ориентација и ориентација кон давање помош со цел ранливите групи да бидат заштитени.

НВО и политиката се поврзани двонасочно. Од една страна, различните организации нужно се упатени на политиката бидејќи ја споделуваат јавната сфера и потребата од заштита и унапредување на јавниот интерес, но, од друга страна, опасноста од политизација може да ја намали или потисне автономијата во дејствувањето на различните НВО.

Дискусија

Поделете се во групи од 5 до 10 студенти. Секоја група има задача да истражи одредена национална или локална НВО, нејзините цели, начин на дејствување, реализирани активности и сл. Потоа секоја група го презентира истражувањето и се отвора дискусија.

Прашања

Што се невладини организации?

Според кои критериуми и како се класификувани невладините организации?

Како НВО се поврзани со политиката?

Глобалното граѓанско општество

Она што се нарекува „Глобално граѓанско општество“ денес е поим дефиниран низ разните глобализациски процеси, со јасни карактеристики на организирање на здруженијата на граѓани на меѓународно ниво. Глобализацијата на граѓанското општество е проследена со создавањето на меѓународни мрежи за соработка, поткрепени со развојот на комуникациските можности и информациските технологии. Оттука граѓанското општество е директен продукт на светските процеси на глобализацијата, без разлика дали истата се однесува на политиката, економијата или културата. Ова упатува на еквиваленцијата на граѓанското општество со различните општествени движења, за кои зборувавме претходно. Според Шолте, основните предуслови кои го дефинираат глобалното граѓанско општество се:

- Да адресира транснационални прашања;
- Да се занимава со трансгранична комуникација;
- Да има глобална организација;
- Да работи на примесите на супсидијарната солидарност.

Она што треба да се напомене е дека доколку некоја организација исполни барем еден од овие услови, истата може да се дефинира како дел од глобалното граѓанско општество. Спектарот на организации вклучува од организации за заштита на човековите права, антикапиталистички движења, па сè до движења и организации за заштита на животната средина. Меѓународните невладини организации (МНО) се во основата на глобалното граѓанско општество, но покрај нив постои и широк опсег на „индивидуалци, лабави коалиции и мрежи кои играат важна улога во подигањето на нивото на јавна дебата“.

Иако меѓународните невладини организации (МНО) и глобалното граѓанско општество воопшто настануваат како нуспродукт на процесот на глобализацијата, голем дел од општествените движења во светот се насочени токму против негативните последици од глобализацијата, особено зголемувањето на социјалните разлики меѓу богатите и сиромашните во светот. Оттука најголемиот дел на МНО во светот денес е фокусиран на прашањата за градење на поефикасни развојни политики, економските прашања, заштитата на животната средина и заштитата на човековите права.

Но она што исто така треба да се забележи е и постоењето на различни радикални општествени движења и организации, кои во своето дејствување излегуваат од рамките на пропишаните национални закони и меѓународни норми. Ваквите радикални движења можат да бидат инспирирани од социјалната нерамноправност, насочени против моќните капиталистички корпорации, но и радикалните струи на различните религии. За последното примери можеме да најдеме во рамките на речиси сите религии, но последните децении се наметнува погрешната интерпретација на она што се нарекува „политички ислам“ и радикалните исламистички терористички организации кои најчесто делуваат на просторите на Блискиот Исток (на пр. Хезболах или Хамас), или на глобално ниво (движењето Ал Каеда).

Во делот на активностите на МНО, како и методите на делување, во последните две декади се забележува интензивно организирање и одржување на меѓународни конференции и самити, кои се одвиваат паралелно со состаноците на поважните светски организации. Ваквите самити најчесто се одржуваат наспроти собирите на меѓународните чинители кои суштински ја отсликуваат глобализацијата, како што се на пример: Г8 самитите, собирите организирани од Светската трговска организација (СТО) или Светската банка (СБ) и Меѓународниот монетарен фонд (ММФ), како и годишните економски форуми кои се одржуваат во швајцарскиот град Давос.

Ова упатува на поместување на фокусот на дејствување од националните тела, организации и субјекти, воопшто, кон интернационалните моќни организации и групации. Главната причина за пренасочувањето на фокусот на дејствување на невладиниот сектор е можеби во фактот дека националните тела сè повеќе слабеат и се поподложни на моќта и влијанието од ваквите меѓународни организации и мултинационални групации. Но во овој дел мора да се спомене и сè поголемата актуелност на одредени прашања кои ги надминуваат тесните рамки на националните држави, како на пример проблемот со заштитата на животната средина или заштитата од штетната емисија на издувни гасови кои ја нарушуваат озонската обвивка (за што е потпишан заеднички документ наречен Протокол од Кјото).

Позначајни собири, самити и конференции одржани на глобално ниво, а иницирани или главно насочени кон граѓанското општество се: Конференцијата за околина и развој од 1992 година, Виенската конференција за човекови права од 1993 година, Конференцијата за социјален развој, одржана во Копенхаген во 1995 година, Пекиншката женска конференција од 1995 година и други. Интересно е да се напомене дека активисти на различни граѓански организации и движења редовно одржуваат протести, кои се лоцирани во исто време и на исто место кога се одржуваат поголеми политички или економски настани во светот. На пример од 1990-тите наваму речиси и не постои самит на Г8 којшто не е проследен со протести кои знаат да имаат и насилна природа. Во овој контекст, како илустрација, може да се спомене протестот организиран во Џенова, по повод самитот на Г8 во 2001 година, а на кој учествувале повеќе од 200 000 луѓе.⁶¹

Во овој дел треба да се спомене и креирањето на глобални вредности, кои во основа произлегуваат од либералниот и рационален Запад, а преку граѓанското општество се прошируваат во останатите делови од светот. Оттука треба да се истакне дека Западот е инспиратор за најголем дел од темите на глобалното граѓанско општество, како што се: заштитата на ранливите групи, борбата против сиромаштијата, социјалната правда, економската развиеност, но и ширењето на либералната демократија и нејзините придружни елементи поврзани со политичката плурализација и заштитата на човековите права. Сепак, дел од државите на Африка и Азија не се подготвени да ги усвојат ваквите вредности, во основа мотивирани од две причини: 1. Недоволната економска развиеност и немањето на доволно материјални ресурси и 2. Традиционализацијата на одредени општества, во кои наследно постои афинитет кон доминантните религиски норми и начин на живот (дел од државите со доминантно

арапско или муслиманско население, а во кои важи шеријатското право), како и авторитарната природа на политичките режими, кои создаваат клима на претпазливост и сомничавост кон западните либерално-демократски придобивки (дел од државите на Блискиот и Среден Исток, но и некои држави од Источна Европа, како на пример Русија или Белорусија).

Интернационализација на слободата на здружување

Правната основа за настанување на НВО и нивното формирање се наоѓа во правото на човекот и граѓанинот на слобода на здружување со другите луѓе, која заедно со основните слободи и права претставува почеток на развојот на модерното демократско општество. Слободата на здружување во основа е изворно природно право, кое денес е дел од меѓународно-правните норми и националните позитивно-правни регулативни системи, т.е. ова право е интегрален дел од најголем дел од постојните современи уставни закони. Притоа правото на слободна асоцијација е тесно поврзано со личните човекови слободи - во прв ред слободата на говор и собирање.

Институционалната регулација и гаранција на основните слободи и права на граѓаните започнува со различните повелби, декларации и резолуции кои настануваат во периодот од тринаесеттиот до деветнаесеттиот век. Така заедно со почетоците на конституционализмот се гарантираат и основните човекови права, вклучително синтетизирано и правото на слобода на здружување. Во овој дел треба да се споменат Големата повелба на слободата (Magna Carta Libertatum) од 1215 година, Петицијата за правата (Petition of Rights) од 1628 година, Законот за правата (Bill of Rights) од 1689 година и други акти.

Се разбира, вистинскиот пресврт на перцепцијата на човековите права како универзални, неделиви и еднакво апликативни за сите настанува со двете големи револуции на осумнаесеттиот век - Американската револуција за независност (1774-'76) и Француската буржоаска револуција (1789). Основните човекови права во САД се пропишани во Декларацијата за независност од 4 јули, 1776 година и Законот за правата од 1791 година. Основните човекови права исто така стануваат составен дел од новиот Устав на САД, а се вклучени и уставните амандмани од I до X (1791). Интересно, во ниту еден од амандманите директно не се регулира или пропишува правото на слободно здружување. Ова право извира од I Амандман во кој се гарантира слободата на говорот и печатот, но и IX Амандман, кој истакнува дека сите права кои не се споменати во Уставот не се забрануваат или ограничуваат. Ваквите амандмани се надополнети со Амандманот XIII, кој е аболициски акт донесен во 1865 година и со кој се укинува ропството.

Во Европа ваквите права се поврзани со придобивките од Француската буржоаска револуција, а се интегрален дел од Декларацијата за правата на човекот и граѓанинот од 1789 година и Декларацијата за правата на човекот и граѓанинот од 1793 година. Сепак Уставот на Франција од 1791 година, кој ја признава слободата на мирно

собирање, ја исклучува слободата на здружување. Креаторите на Уставот сметале дека секаков облик на здружување ја загрозува индивидуалната слобода и е спротивно со начелото на народниот суверенитет. Правото на здружување во Франција прв пат е признаено дури во 1848 година: „Граѓаните имаат право да се здружуваат, мирно и невооружено да се собираат, да поднесуваат претставки, да ги изнесуваат своите мислења преку печатот или на друг начин“ (Устав на Франција, 1848 година, член 8). Ваквите права биле суспендирани со Уставот на Наполеон III од 1852 година, а повторно се обновени дури во 1901 година.⁶²

Интернационализацијата на слободата на здружување денес се поврзува со низа на меѓународно-правни акти (декларации, конвенции, пактови и протоколи), кои ги обврзуваат земјите потписнички истите да ги имплементираат во рамките на националните законодавства. Според ова начело, земјите кои ги ратификуваат ваквите меѓународни норми, со прифаќањето на некој начин ги ограничуваат сопствените суверени права, кои се потчинети на меѓународното право. Позначајните универзални и регионални акти кои го гарантираат правото на слобода на здружување се: Универзалната декларација за човековите права, Меѓународниот пакт за граѓанските и човекови права, Европската конвенција за заштита на човековите права и основни слободи и Европската конвенција за признавање на статусот на правно лице на невладините меѓународни организации.

Универзалната декларација за човековите права. Во суштина овој документ не претставува договор, туку Резолуција која е усвоена на Генералното собрание на ООН од 1948 година. Иако ваквата Декларација нема правна сила, истата во рамките на современите општества претставува основен столб на кој се темелат сите меѓународни и национални регулативи кои се однесуваат на човековите права. Таа препознава две широки категории на човекови права: 1. Граѓанските и политичките права; и 2. Економските, социјалните и културните права. Слободара на здружување е регулирана со членот 20, во кој стои:

- Секој има право на слободно и мирно собирање и здружување.
- Никој не може да биде принуден да припаѓа на некое здружение.

Меѓународниот пакт за граѓански и човекови права. Меѓународниот пакт е усвоен и достапен за ратификување со Резолуцијата 2200, донесена на Генералното собрание на ООН на 16 декември 1966 година. До 1994 година, повеќе од 130 земји членки на ООН го имаат ратификувано истиот. Пактот создава правни обврски на државите кои ќе му пристапат, односно според членот 2 од Пактот, земјите кои го ратификувале ја преземаат на себе обврската „да усвојат такви законодавни и други мерки кои се потребни за остварување на правата“. Слободата на здружување е регулирана со членот 22, кој вели:

- Секој има право на слободно здружување со други лица, вклучувајќи го тука и правото да формира синдикати и слободно да им пристапува заради заштита на своите интереси.

- Користењето на ова право може единствено да биде предмет на ограничувањата предвидени со законот, а кои се неопходни во демократското општество во интерес на националната безбедност или јавната сигурност, на јавниот поредок, или заштита на јавното здравје или морал, или правата и слободата на другите лица. Овој член нема да го спречи користењето на ова право од страна на припадниците на вооружените сили и полицијата да се изложи на законски ограничувања.

Во рамките на факултативниот протокол, документ кој земјите го ратификуваат независно од пактот, се предвидува формирање на **Комитет за човекови права**. По исцрпувањето на сите правни лекови во националните законодавства на земјите потписнички граѓаните можат да поднесат претставка до Комитетот за човекови права, кој може да констатира дека човековите права се повредени. Ваквата констатација нема формална правна сила во однос на националните судства, но може да има влијание врз основа на морално и политичко санкционирање на таа држава.

Европската конвенција за заштита на човековите права и основни слободи или **Европска конвенција за човековите права**. Конвенцијата е усвоена во Рим 1950 година и се темели на правото на поединецот на заштита од злоупотреба на државните органи. Ратификацијата на истата е услов земјите да станат членки на Советот на Европа, а нејзините начела се основа на делувањето на **Европскиот суд за човекови права** и **Европската комисија**. Конвенцијата дава листа на неотуѓиви човекови права и слободи, ги обврзува државите тие права и слободи да ги гарантираат во рамките на националните законодавства и обезбедува меѓународен механизам за надгледување и заштита на овие права. Европскиот суд за човекови права може во своите надлежности да утврдува кршење на човековите права и истиот има силно влијание врз националните судства и законодавства. Слободата на здружување е регулирана со членот 11, кој гласи:

- Секој има право на слободно и мирно собирање и слобода на здружување со другите, вклучувајќи го правото да основа синдикат и да се зачленува во него заради заштита на своите интереси.
- За вршење на овие права нема да се поставуваат никакви ограничувања, освен оние кои се пропишани со законот и се неопходни во демократското општество во интерес на националната или јавната безбедност, заради спречување нереди или криминалитет, заштита на здравјето или моралот или заради заштита на правата и слободите на другите. Со овој член не се спречува законското ограничување на вршењето на овие права на припадниците на вооружените сили, полицијата или државната управа.

Врз основа на прецедентната пракса на органите воспоставени со Конвенцијата (Европскиот суд за човекови права и Европската комисија), може да се изведат основните принципи во врска со слободата на здружување. Тие се однесуваат на следното:

- Слободата на здружување е општо право на граѓаните да се обединат без мешање од страна на државата;
- Врз основа на членот 11, може да се изведе правото на НВО на каков било посебен третман од страна на државата (на пр. право на финансирање од државниот буџет);
- Секоја интервенција од страна на државните органи во слободата на здружување мора да биде во согласност со Конвенцијата, да биде предвидена со закон, да тежнее кон некоја од легитимните цели наброени во оваа одредба и мора да биде „неопходна во демократското општество“;
- Членот 11 мора да се толкува покрај позитивната интерпретација (право на здружување) и со негативна интерпретација (право на нездружување);
- Правото на здружување не го опфаќа правото на здружување заради постигнување цели кои според законите на државите се квалификувани како нелегални;
- Националните законодавства обезбедуваат на здруженијата различни процедури за стекнување на некои правни способности;
- Само убедливи и присилувачки причини можат да го оправдаат ограничувањето на правото на здружување; и
- Секој случај кој опфаќа одбивање за регистрација на некое здружување или негово поништување се оправдува со поднесување на пријава до Европскиот суд за човекови права, по исцрпувањето на домашните правни лекови.

Европската конвенција за признавање на статус на правно лице на меѓународните невладини организации. Конвенцијата е донесена во 1986 година, а нејзини потписнички се земјите членки на Советот на Европа (во случај на двотретинска одлука на Комитетот на министри на Советот на Европа, истата може да се ратификува и од земја која не е членка на Советот на Европа). Оваа конвенција во својата содржина речиси исклучиво се однесува на работата на меѓународните НВО, кои работат особено во здравственото, културно, образовно и хуманитарно поле на дејствување. Конвенцијата се однесува на оние НВО кај кои:

- Целта за која се формирани да е меѓународно корисна;
- Да се формирани според внатрешното право на една од државите потписнички;
- Да извршуваат работи барем во две држави; и
- Да имаат седиште на територијата на една од потписничките страни одредено со статут, а вистинско седиште во таа или некоја друга договорна страна.

Државите потписнички, според членот 4, не мораат да ја применат Конвенцијата доколку меѓународните НВО со своите цели и дејствувања:

- Ја загрозуваат националната безбедност, јавната сигурност, одбраната на поредокот, спречувањето на злочинот, заштита на здравјето или моралот, заштита на правата и слободите на другите; или
- Ги доведува во опасност односите со другите држави или зачувувањето на мирот и безбедноста во светот.⁶³

Европската политика и граѓанското општество

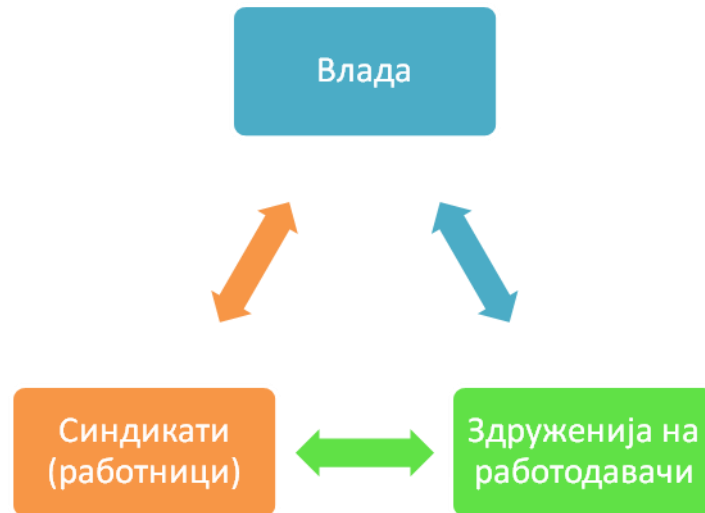
Покрај класичната граѓанска партиципативност во политичките процеси на Европската Унија преку учество на избори и бирање на политички претставници, без разлика дали тоа се однесува на националните парламенти или на Европскиот парламент, граѓаните се организираат и дејствуваат и преку алтернативните механизми на граѓанското општество, или т.н. групи на притисок. Во земјите на Европската Унија граѓанскиот активизам варира со многу поинтензивна организираност на земјите од Западна Европа, како на пример Холандија, Германија или скандинавските земји, додека ваквите форми на активизам во членките кои доаѓаат од Централна и Источна Европа (бившиот комунистички блок), со исклучок на Словенија, се многу помали. Притоа главната насока на дејствување се сведува на борбата за „промена на елитите“ и реализирање на интересите преку влијанија обезбедени во однос на политичките структури и гарнитури, но и бирократскиот механизам.

Граѓанскиот активизам на просторите на Европската Унија се користи со традиционалните методи на дејствување, од лобирање до организирање бојкоти, штрајкови и протести, па сè до некои нови форми како што е организирањето на петиции или штрајк преку интернет. Основните прашања околу кои е организиран граѓанскиот активизам исто така значително варираат. Во развиените демократии на земјите членки на Унијата кои доаѓаат од Западна Европа доминираат теми како што се: заштитата на животната средина, социјалните прашања поврзани со работниците или земјоделците, заштита на животните, антивоени, антиглобализирачки или против употребата на нуклеарната енергија, додека во земјите членки кои доаѓаат од поранешниот комунистички блок, можеби сè уште се силно присутни прашањата поврзани со изградбата на демократските капацитети или почитувањето на човековите права. Ова не значи дека социјалните прашања не се приоритет и за новите земји членки, нешто што можевме да го забележиме особено по последната економска криза, која подеднакво ги зафати и старите и новите земји членки на Унијата. Од друга страна, новите мигрантски заедници во Франција, Велика Британија или Германија, на пример, повторно ги враќаат на површина некои од подзаборавените и навидум апсолвирани основни прашања на почитувањето на човековите права.

Капацитетот на дејствувањето на т.н. лоби групи зависи пред сè од статусот кој го имаат во однос на државните институции. Инсајдерските, внатрешни групи многу полесно ги користат каналите за лобирање, додека аутсајдерските, надворешни групи имаат релативно отежнат пристап до ресурсите. Исто така постои различна традиција на лобирање во земјите на Европската Унија (ЕУ) кои се стари земји членки, каде попреферентен канал за лобирање се парламентите, додека кај новите членки лобирањето во многу поголема мера е насочено кон владите.

Во делот на економските прашања, кои доминираат подеднакво и на агендата на институциите на Унијата (вклучително и партикуларните земји членки) и кај граѓанскиот сектор, доминираат корелативните односи меѓу различните синдикални асоцијации и сојузи од една страна и корпоративните интереси од друга. Притоа т.н.

социјални партнери, заедно со државните и институциите на ЕУ влегуваат во трипартитни договори (работодавачи, работници и држава). На пример, работничките здруженија се согласуваат да се замрзнат платите, со цел да нема отпуштања на работниците.



Трипартитен дијалог

Начинот според кој групата се обидува да го примени влијанието зависи од структурата на политичката можност во државата или државите каде што дејствува, но сепак, во сите случаи, успехот има големи можности да се заснова на сопствената способност и подготвеност да:

- ги придобие целосно, или барем поголем дел од нив, оние луѓе кои имаат став за одредено прашање;
- придонесе за значајните извори и/или врски;
- овозможи на државата она што ѝ треба, но не може или не сака да си овозможи себеси, во доволна мера, целосна автономија: финансиски/човечки капитал, информација/експертиза/знаење;
- се загрижи за популарноста на партиите кои се на власт или оние кои се надеваат дека ќе бидат дел од неа кога ќе падне власта.

Едни од најмоќните граѓански групации во ЕУ се асоцијациите и федерациите на фармерите (т.н. земјоделско лоби). Интересно е тоа дека, и покрај сè помалото учество на земјоделството во вкупната економија на Унијата, големи средства се издвојуваат за поддршка на производството на храна. Ова е поткрепено од прогнозите за глобален недостаток на храна во светот, како и со растот на цената на прехранбените производи во последните десет години. Моќните фармерски федерации многу често како израз на незадоволство организираат масовни протести преку кои настојуваат да го привлечат вниманието на јавноста, а со тоа да ги наметнат своите решенија за проблемите врз владите.

Се разбира еден од најзначајните сегменти на граѓанското општество кој го врзува граѓанскиот активизам со економската сфера и државата се синдикатите. Иако последните неколку декади, синдикалната активност во земјите членки на ЕУ опаѓа, последната економска криза придонесе во последните неколку години синдикатите да се регенерираат. Притоа нивната активност и моќ значително варира во различни региони на Унијата. Додека во Грција синдикалната активност традиционално е најголема, во скандинавските земји тие имаат најголемо влијание во можноста да се изборат за поголеми социјални права на работниците. Потребно е да се напомене дека и покрај намалувањето на членството, синдикатите во земјите од Западна Европа имаат константност во авторитетот и довербата кај работниците, додека во земјите на ЕУ кои дојдоа од комунистичкиот блок радикалните промени предизвикаа опаѓање на довербата, а со тоа и можноста синдикатот да практикува силно влијание.

Општествените движења кои најчесто се поврзуваат со прашањата за создавање на универзално добро (против војната, пацифизам, развој на земјите од третиот свет или екологија) имаат свое значајно место во рамките на европското граѓанско општество. Но подготвеноста на граѓаните да се вклучат во ваквите движења варира од земја до земја. Во рамките на спроведените истражувања, скандинавските земји и Холандија покажуваат најголем интерес и отвореност за прашањата со кои се занимаваат општествените движења, додека на пример во земјите како Грција, Шпанија, Франција, Португалија и Италија активната на граѓанското општество повеќе се заснова на семејството и пријателите. Земјите како Велика Британија, Германија и Ирска се некаде на средина, додека кај земјите од Источна Европа се манифестира слична шема на граѓански активизам како кај медитеранските земји. Врз можноста граѓаните да бидат проактивни во различните асоцијации исто така влијаат и демократските традиции, економската развиеност, мас-медиумите и степенот на образование.⁶⁴

Граѓанското општество во Источна Европа и на Балканот

Преминот од комунистичките етатистички системи кон либерално-демократски општества беше проследен со развој на граѓанското општество во Источна Европа. Но во одредени случаи, како што е примерот на полското синдикално здружение „Солидарност“, можеше да се забележи и клучната улога која ја одигра граѓанскиот сектор во генерирањето на пошироки општествени промени. Плурализацијата и демократизацијата дадоа можност на граѓанско организирање и мултипликација на организациите и здруженијата, но сепак во одредени делови тие останаа под доминација на државите, зависни од државните извори на финансирање, или оние на меѓународните донатори и фондации.⁶⁵

Во земјите кои произлегоа од комунистичкиот блок на Источна Европа, државата и граѓанското општество доживеаја паралелна трансформација, што придонесува за квалитетот на градење на меѓусебните релации во последните дваесет години. Но сепак во рамките на навидум партнерскиот однос на овие два општествени сегменти

државата доминира и предначи особено во две сфери: контролата на финансиските и материјални ресурси, преку кои може да влијае на правецот и интензитетот на развојот на граѓанските организации (НВО), и контролата на нормативната законска регулатива, која, меѓу другото, ја уредува и работата на граѓанскиот сектор.

Најважните претпоставки за постоење на граѓанското општество, вклучително и во Источна Европа и на Балканот, се:

1. Функционирање на правната држава;
2. Заштита на основните граѓански, политички и социо-економски права и слободи;
3. Постоење на демократски процедури и правила во рамките на институциите;
4. Пазарна економија и приватна сопственост;
5. Демократска политичка култура;
6. Партиципација на граѓаните, активизам и подигање на критичката јавност и самоорганизирање за заштита на загрозените права.⁶⁶

Законската регулатива претставува основна врска на државните институции со граѓанскиот сектор, без разлика дали се работи за процесот на нејзиното донесување или, пак, самиот процес на имплементација. Притоа во државата постојат специјални законски решенија според кои НВО можат да добијат одредени даночни олеснувања, што секако оди во правец на промоција на граѓанскиот сектор. Но при донесувањето на соодветните законски регулативи кои го уредуваат правото на слободно здружување, од гледна точка на државата се поставуваат три основни прашања:

- Дали на невладините организации треба да им се дозволи стекнување со пасивен инвестициски приход?
- Како државата треба да го оданочува инвестицискиот приход (профит)?
- Какви ограничувања во однос на акумулацијата на капитал, алоцирање на приходите и инвестициски менаџмент треба да се имплементира?

Најголем дел од државите на Балканот и Источна Европа дозволуваат даночни олеснувања во однос на НВО-ата, но не сите имаат еднакво гледиште на комерцијалната активност на невладиниот сектор. Според ова се наметнуваат две радикално спротивни можности. Прво, оневозможувањето на НВО да се стекнуваат со алтернативен приход ја зголемува нивната зависност во однос на финансирањето од државата, а со тоа и се губи основната претпоставка за автономија на третиот сектор. И второ, доколку невладините организации делуваат подеднакво комерцијално како и останатите делови на економскиот сектор (пазарот), постои опасност од коруптивно однесување, па дури и губење на смислата на нивното постоење како организации кои треба да се грижат за општиот јавен интерес.

Уште во дефинирањето на предметот на проучување на граѓанското општество видовме дека еден од основните предуслови за развивање на граѓанскиот сектор е постоењето на демократско општество. Демократската алокација на вредностите и интересите најчесто се манифестира преку изборните процеси. Па оттука и интересот на различните организации на граѓанското општество за организирање на легитимни и фер избори. Но трансформацијата на политичката култура во последните дваесет

години имаше периоди на варијации и назадување во основните демократски процеси. Еден од начините на манипулација преку изборите е во проектирањето на т.н. „изборна географија“, или проектирање на изборните единици. Во примерите на Србија во времето на СПС на Слободан Милошевиќ и Хрватска во времето на владеењето на ХДЗ на Фрањо Туѓман, забележано е неприродно прекројување на границите, особено на локалните единици со цел да се освои изборна победа. Ова комбинирано со изборниот модел, како на пример Донтовиот изборен модел во Србија во времето на Милошевиќ, создава ситуација во која доминираат поголемите политички партии, а на партиите кои владеат им овозможува подолго време да ја задржат власта. Така, на пример, во Војводина, на изборите во 1997 година, иако опозицијата освоила 42,27 % гласови, а владејачката партија 39,93 % гласови, втората имала еден пратеник повеќе во парламентот. Но подоцна, во 2000 година, токму граѓанскиот активизам ќе придонесе ХДЗ да ги загуби изборите во Хрватска, а организациите како студентската „Отпор“ или тинк тенк организацијата Г17 во Србија силно ќе делуваат за промена на режимот на Милошевиќ.⁶⁷

Вториот значаен сегмент кој влијае на изборните резултати и демократските процеси воопшто е односот на различните политички субјекти кон медиумите, или обратно - можноста политичките субјекти да имаат рамноправен пристап на медиумскиот простор. На пример, покривањето на Албанската национална телевизија (TVSH) на изборите во 2000 година било во корист на владејачката Социјалистичка партија. Слична била и ситуацијата со хрватските медиуми во периодот на владеењето на Туѓман, додека во Србија во периодот на владеењето на Милошевиќ, на политичките партии на опозицијата речиси целосно им беше оневозможен пристапот до медиумскиот простор. Во Македонија во посткомунистичкиот период и во последните две декади воопшто државната контрола над националната информативна куќа МРТВ придонесува речиси секогаш истата да ги фаворизира политичките субјекти кои се на власт.

Токму во случаите кога постои опасност од изборни манипулации или, пак, не постои рамноправен пристап во изборниот натпревар, клучна улога играат организациите на граѓанското општество, кои даваат силен придонес во развојот на демократските капацитети на државите на Балканот. Во последните десет години, изборниот мониторинг од НВО придонесе да се намалат изборните манипулации и да се стабилизираат демократските институции. Таков е примерот со невладините организации: „Мост“ во Македонија, хрватската „Гонг“, босанскиот „Центар за граѓанска иницијатива“ и српскиот „Центар за слободни избори и демократија“. Мониторингот вклучува набљудување на денот на изборите, но и набљудување и евалуација на целокупниот изборен процес, вклучувајќи ги и политичките кампањи.

Можеби најочигледната сфера на судир на државата со граѓанското општество е во методите на „легитимна присила“ кои истата ги користи. Притоа, полициската бруталност стана синоним за демократиите кои се развиваа од поранешниот комунистички блок. Примерите на полициската бруталност врз опозициските движења во периодот на владеењето на Слободан Милошевиќ во Србија, во 1990-тите, всушност

упатуваат на аномичната демократија која се конституира во овој период. Токму полицијата и различните нејзини сектори и служби беа користени за одредени структури да се одржат на власт. Но она што ги загрижува НВО кои се занимаваат со заштита на човековите права не е само масовното користење на полициска бруталност при протести или демонстрации, туку индивидуалната злоупотреба и кршењето на полициските процедури во процесот на собирање докази. Речиси во сите земји на Балканот има случаи на пријавена полициска бруталност и изнудени признанија во рамките на истражната постапка, или, пак, на пример приведување без да се образложи основата за тоа и да се известат најблиските, или задржување на информативен разговор повеќе од 24 часа.

Покрај директното влијание кое го има државата и нејзините институции, еден од основните проблеми на функционирањето на граѓанските организации во регионот на Балканот и Источна Европа, воопшто, е зависност од донациите на меѓународните фондации. Слабите финансиски капацитети и немањето подолга традиција на граѓански активизам го прави невладиниот сектор ранлив и зависен, а со тоа и насочен кон интересите на изворот на финансирање. Најголемите донатори и извори на финансирање во регионот се фондацијата „Институт отворено општество“ (основана и финансирана од Џорџ Сорос), „US AID“, германските фондации „Friedrich Ebert“ и „Konrad Adenauer“, како и различните програми на UNDP, UNICEF или UNHCR.

Ненад Марковиќ, согледувајќи ја ваквата состојба, ќе забележи: „Пред сè слабата и сиромашна невладина сфера на посткомунистичките општества содржи еден несреќен аспект каде масовната експанзија на невладината сфера е последица исклучиво на атрактивноста на меѓународните фондови. Во овој случај, можностите кои се нудат преку најразличните грантови и фондации се без никаква намена, освен профитната. Во оваа смисла Румјана Коларова вели дека во Бугарија *„вториот бран на невладините организации е поврзан со меѓународното (претежно западно-европско и американско) финансирање“*. Во Босна и Херцеговина ситуацијата е уште порадикална во смисла дека *„невладините организации повеќе се појавуваат засновано врз интересите на донаторите отколку засновано врз интересите на самите граѓани“*. Како последица на оваа економска зависност на НВО сферата и ситуацијата каде *„фокусирајќи се на проектите и буџетите треба да се развиваат, примарно во однос на ригидните и формални барања на донаторите.“*⁶⁸

Така, на самите НВО се гледа првенствено низ социјалната димензија на задоволување на потребите на партиципиентите, отколку адресирање на суштинските проблеми. Имајќи ја предвид финансиската зависност на поголемиот број НВО од меѓународните фондови, се намалува можноста за зачувување на автономијата на активистите кои зависат од „надворешните фактори“. Ова, на пример, во Босна и Херцеговина е проследено со недостаток на соодветна легислатива, забрзана професионализација и бирократизација на организациите на граѓанското општество, но истовремено постои недостаток од вистински активизам, што ја прави неизвесна иднината на секторот. Оттука, наместо да се става фокус ексклузивно на продуцирање и тренинг на проект-менаџери и координатори, потребно е вниманието повеќе да се насочи кон

подобрување и охрабрување на активизмот и активистите, а ова може да се реализира само преку подобрување на демократските капацитети, базична мотивација и подигање на нивото на дијалог и дискусија во општествата.⁶⁹

Сето ова доведува до состојба каде локалните микроинтереси на заедниците не можат да го најдат патот до граѓанскиот сектор, кој по дефиниција треба истите да ги застапува. Исто така, финансиската зависност од донаторите и ригидните административни формални процедури при подготовката на проектите создаваат општествен простор за креирање на „елита“ на граѓанското општество, која во својата професионалност и насоченост кон личните и интересите и потребите на донаторите, константно ги заборава интересите на лицата кои ги застапува. Ова создава предуслови за морална и материјална корупција на НВО секторот, која може да има повеќе форми:

- Формирање заради лична корист врз основачите или директорите;
- Форма на прикриени политички партии;
- Продолжена рака на организациите на меѓународните донатори;
- Опседнатост со експанзивна инфраструктура; и
- Немање конституенца (нејасно е кого претставуваат).

Примери за девијации на граѓанското општество и инструментализација на НВО во насока на правење профит⁷⁰
- BRINGO (Briefcase NGO) - НВО која не е повеќе од една актовка со добро подготвен проект;
- Come NGO (Come and Go NGO) - НВО која се јавува периодично - се користи од страна на основачите само кога има поволни услови;
- CONGO (Commercial NGO) - НВО формирана од бизнисмени со цел да се учествува на тендери, договори и да се намали оданочувањето;
- CRINGO (Criminal NGO) - НВО оформена за илегални цели, често за увоз-извоз (шверц) и карактеристични за економиите во транзиција;
- FANGO (Fake NGO) - НВО употребувана како параван за нешто друго, често во Источна Европа;
- MANGO (Mafia NGO) - криминална НВО која обезбедува услуги на перење пари, рекетирање и изнудување; преобладава во Источна Европа.

Транзицискиот посткомунистички амбиент на регионот на Балканот и Источна Европа, како и финансиската зависност, придонесе во овие региони последните дваесет години да се појават сите од претходно споменатите девијации на НВО. Сепак, и покрај зависноста на граѓанското општество од владите и државите, како и интересите на меѓународните донатори, тоа игра клучна улога во деловите на општеството каде владите немаат доволен капацитет да дејствуваат. Граѓанското општество е катализатор, критичар, поддржувач и бранител на владините политики. Тоа може да дејствува на подигањето на јавната свест на граѓаните по одредени прашања, понатаму да помогне во превенирањето и решавањето на конфликтите, како и да понуди помош на сиромашните, необразованите, неорганизираните и слабите да ги заштитат своите интереси.⁷¹

Во продолжение се посочени карактеристики на граѓанското општество во некои од земјите на Југоисточна Европа:

Албанија

Денес од земјите во регионот на Балканот граѓанското општество во Албанија останува да биде слаб сектор кој се бори за позначајно наметнување на јавниот простор во силно политизираното опкружување. Дури и граѓанските активисти преферираат да се кандидираат за политички функции како би влијаеле врз креирањето на политиките. Работничките организации и синдикатите остануваат со слабо присуство и влијание, пред сè поради непостоењето на голем број поголеми компании, како и поради големото присуство на сивата економија во рамките на пазарот на трудот.⁷²

Србија

Граѓанското општество во Србија, од плурализацијата во 1990-тите помина низ неколку етапи на развој. Во периодот до 2000 година, овој сектор беше строго мониториран и контролиран од институциите на државата на режимот на Милошевиќ. Вистинската плурализација во рамките на граѓанскиот сектор е поврзана со демократизацијата во српското општество по 2000 година. Основниот напредок граѓанското општество го остварува во насока на поттикнување и развивање на традиционалните форми на солидарност во општеството, поттикнување на локалното делување на заедниците, зголемување на врските со меѓународните организации, особено со организациите во регионот на Балканот, зголемено чувство за соработка меѓу самите НВО-а, развивање на човечките ресурси и капацитети, промовирање на толеранција и делување во насока на демократизација на општеството во Србија, борба со сиромаштијата и застапување за социјалните прашања. Главните недостатоци на организациите на граѓанското општество во Србија се поврзани со: намалувањето на нивото на независна политичка акција од страна на граѓаните, немање на внатредемократска традиција во организациите (доминација на лидерите), нерамномерно развивање на граѓанскиот сектор во географска смисла, немање на внатре-организациски механизми на саморегулација, зависност од финансиска помош и недостаток на финансиски и кадровски ресурси, кои ја загрозуваат автономијата на секторот, автономијата на граѓанските организации е загрозувана од честите политички промени, особено на локално ниво, проблеми со транспарентноста на НВО-ата, недостаток на толерантност внатре во рамките на граѓанското општество (наспроти организации кои се застапуваат за промовирање на заштита на човековите права и демократските вредности, постојат и такви кои промовираат омраза и нетолеранција), ниско ниво на јавна доверба и поддршка за организациите на граѓанското општество и др.⁷³

Босна и Херцеговина

Иако во основа граѓанското општество во Босна и Херцеговина е доминирано од странскиот фактор и донации, особено во насока на градење на постконфликтните односи и интеграција на различните спротивставени групи во периодот по Дејтонскиот мировен договор од 1995 година, сепак постојат повеќе аномалии кои се карактеристика за современото босанско општество. Прво, постои недостаток на отчетност на политичките елити, кои се насочени кон задоволувањето на интересите на меѓународниот фактор, ставајќи ги интересите на граѓаните во втор план. Второ, комплексност на процесот на носење одлуки, што е детерминирано од комплексниот систем на државна организација. Имено, системот вклучува тела на федерално ниво на Босна и Херцеговина, на ниво на двете конститутивни единици (Хрватско-муслиманската федерација и Република Српска), кантонално ниво, па дури тогаш и на локално ниво. Трето, етнизација на институциите што предизвикува и нивна неефикасност. Четврто, преголемата зависност подеднакво и на економијата, политиката, но и сферата на граѓанското општество од меѓународниот фактор, што ја дестимулира автономијата на дејствувањето. Овие фактори придонесуваат граѓанскиот сектор да биде комерцијално ориентиран со фокус на интересите на меѓународните донатори, што покрај зависноста придонесува да опаѓа кредибилитетот на НВО секторот во очите на граѓаните.⁷⁴

Хрватска

Граѓанското општество или НВО секторот во Хрватска исто така се соочува со проблемите на зависност од политиките на донаторите, како и комерцијализацијата на активностите на организациите. Исто така постои нееднаква распределба на различните организации во државата. Сепак државата преку Националната фондација за граѓанско општество е еден од најголемите донатори, заедно со финансиските донации кои доаѓаат од англоамериканската сфера на влијание. Сепак, и покрај силната традиција на граѓанско здружување, се чувствува потреба од хуманитарна активност и насочување на НВО-ата кон социјалната сфера.⁷⁵

Важно!

Меѓународни невладини организации се организациите кои исполнуваат најмалку еден од посочените предуслови: да адресираат транснационални прашања, да се занимаваат со трансгранична комуникација, да имаат глобална организација, да работат на примесите на супсидијарната солидарност.

Во историска смисла интернационализацијата на слободата на здружување се темели на повеќе акти и документи, од кои треба да се издвојат: Големата повелба на слободата (*Magna Carta Libertatum*) од 1215 година, Петицијата за правата (*Petition of Rights*) од 1628 година, Законот за правата (*Bill of Rights*) од 1689 година, Декларацијата за независност на САД од 4 јули, 1776 година, и Законот за правата од 1791 година, Уставот на САД, а се вклучени и уставните амандмани од I до X (1791), како и амандманот XIII од 1865 година, Декларацијата за правата на човекот и граѓанинот од 1789 година и Декларацијата за правата на човекот и граѓанинот од 1793 година, како и Уставот на Франција од 1848 година.

Современото меѓународно право слободата на здружување ја третира во рамките на повеќе меѓународни акти, како што се: *Универзалната декларација за човековите права*, која претставува резолуција на ООН донесена 1948 година, и Меѓународниот пакт за граѓански и човекови права. *Меѓународниот пакт* е усвоен и достапен за ратификување со Резолуцијата 2200, донесена на Генералното собрание на ООН на 16 декември 1966 година, *Европската конвенција за заштита на човековите права и основни слободи или Европска конвенција за човековите права*, усвоена од Советот на Европа во Рим 1950 година, како и *Европската конвенција за признавање на статус на правно лице на меѓународните невладини организации*, донесена од Советот на Европа во 1986 година.

Во развиените демократии на земјите членки на Европската Унија кои доаѓаат од Западна Европа, во работата на различните НВО доминираат теми како што се: заштитата на животната средина, социјалните прашања поврзани со работниците или земјоделците, заштита на животните, антивоени, антиглобализирачки или против употребата на нуклеарната енергија, додека во земјите членки кои доаѓаат од поранешниот комунистички блок, можеби сè уште се силно присутни прашањата поврзани со изградбата на демократските капацитети или почитувањето на човековите права. Исто така во земјите членки на ЕУ доминираат повеќе формални институционални начини на дејствување, додека во земјите на Источна Европа и на Балканот сè уште значително се присутни помалку формални начини на дејствување. Во оваа смисла, сè поголема улога имаат новите медиуми и социјалните мрежи.

Најважните претпоставки за постоење на граѓанското општество, вклучително и во Источна Европа и на Балканот, се: функционирање на правната држава, заштита на основните граѓански, политички и социо-економски права и слободи, постоење на демократски процедури и правила во рамките на институциите, пазарна економија и приватна сопственост, демократска политичка култура, партиципација на граѓаните, активизам и подигање на критичката јавност и самоорганизирање за заштита на загрозените права.

Проблемите во функционирањето на граѓанските организации во Источна Европа и на Балканот се поврзани со: етатоцентричноста и доминација на државата, зависноста од донаторите, формирањето на организации за лична корист врз основачите или директорите, делувањето во форма на прикриени политички партии,

опседнатоста со експанзивна инфраструктура, како и немањето на конституенца (нејасно е кого претставуваат).

Едни од **позначајните донатори** покрај официјалните државни извори за финансирање на НВО во Југоисточна Европа се: фондацијата Институт отворено општество (основана и финансирана од Џорџ Сорос), US AID, германските фондации „Friedrich Ebert” и „Konrad Adenauer”, како и различните програми на UNDP, UNICEF или UNHCR.

Основните карактеристики на граѓанскиот сектор во регионот на Балканот упатуваат на одредени специфики. Така, за **Албанија** е карактеристична недоволната развиеност на синдикатите и работничките организации, во **Србија** постои силно влијание на национализмот во рамките на овој сектор, во **Босна и Херцеговина** главни проблеми се етнизацијата и бирократизацијата, додека во **Хрватска** еден од главните проблеми е комерцијализацијата на граѓанските организации.

Дискусија

Прочитајте ги членовите од Универзалната декларација за човекови права. Направете анализа и отворете дискусија за членовите кои сметате дека се опфатени во работата на НВО во Република Македонија. Дали постојат недостатоци и недоследности во нивната примена? Во која сфера е потребно подобрување на нивната имплементација? На дискусијата може да се поканат и претставници на НВО кои работат проблематика опфатена со оваа декларација, при што искуствата можат да ги споделат со студентите.

УНИВЕРЗАЛНА ДЕКЛАРАЦИЈА ЗА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА⁷⁶

Член 1.

Сите човечки суштества се раѓаат слободни и еднакви по достоинство и права. Тие се обдарени со разум и совест и треба да се однесуваат еден кон друг во духот на општочовечката припадност.

Член 2.

Сите права и слободи наведени во оваа Декларација им припаѓаат на сите луѓе, без оглед на нивните разлики, како што се: раса, боја, пол, јазик, религија, политичко или друго убедување, национално или општествено потекло, сопственост, раѓање или друг статус.

Член 3.

Секој има право на живот, слобода и сигурност.

Член 4.

Никој нема да биде роб или потчинет; ропството и трговијата со робови ќе бидат забранети во сите нивни форми.

Член 5.

Никој нема да биде подложен на тортура или на суров, нехуман или понижувачки третман или казна.

Член 6.

Секој има право насекаде да биде признаен како личност пред законот

Член 7.

Сите луѓе се еднакви пред законот и на сите им припаѓа, без никаква дискриминација, еднаква заштита со закон. На сите им припаѓа еднаква заштита од каква и да е дискриминација, што е во спротивност на оваа Декларација и од какво и да е поттикнување на таква дискриминација.

Член 8.

Секој има право националните судови ефикасно да го заштитат од кршење на основните права кои му се признати со уставот и законите.

Член 9.

Никој човек нема да биде подложен на произволно апсење, притвор или прогонување.

Член 10.

Секој има потполно еднакво право на праведно и јавно судење пред независен и непристрасен суд, при одредувањето на неговите права и обврски и во услови на какво и да е кривично обвинение против него.

Член 11.

1. Секој обвинет за кривично дело има право да се претпоставува дека е невин сè додека не се докаже неговата вина во согласност со закон и на јавно судење, на кое тој ги има сите гаранции неопходни за неговата одбрана.

2. Никој нема да се смета за виновен за кое и да е кривично дело поради дејство или пропуст, што не претставувале кривично дело според националното или меѓународното право во времето кога тоа било сторено. Исто така, не смее да се изрече казна поголема од онаа што се применувала во времето кога било сторено кривичното дело.

Член 12.

Никој нема да биде изложен на произволно вмешување во неговиот приватен и семеен живот, домот или преписката, ниту, пак, на напади врз неговата чест и углед. Секој има право на правна заштита од таквото вмешување или напади.

Член 13.

1. Секој има право на слобода на движење и живеалиште во рамките на границите на секоја држава.

2. Секој има право да ја напушти земјата, вклучувајќи ја и неговата сопствена земја, како и да се врати во својата земја.

Член 14.

1. Секој има право во друга држава да бара и да ужива азил поради прогонување.

2. Луѓето не можат да се повикаат на ова право во случај на прогонување што произлегува од неполитички злосторства или од дејствија што се спротивни на целите и начелата на Обединетите нации.

Член 15.

1. Секој има право на државјанство.

2. Никому не смее произволно да му биде одземено неговото државјанство, ниту, пак, ќе му се порекне правото да го промени државјанството.

Член 16.

1. Полнолетните мажи и жени, без никакви ограничувања врз основа на расата, националноста или религијата, имаат право да стапат во брак и да основаат семејство. Ним им припаѓаат еднакви права пред бракот, за време на бракот и по неговото раскинување.

2. Бракот ќе се склучи само со слободна и целосна согласност на идните брачни другари.

3. Семејството е природна и основна ќелија на општеството и има право на заштита од страна на општеството и државата.

Член 17.

1. Секој човек има право на сопственост - како самостојно, така и заедно со други.

2. Никој нема да биде произволно лишен од неговата сопственост.

Член 18.

Секој има право на слобода на мислата, совеста и религија. Ова право ја вклучува и слободата – човекот да ја промени својата религија или убедување, како и слободата – човекот, поединечно или во заедница со други луѓе, приватно или јавно, да ја манифестира својата религија или убедување преку подучување, практикување, одржување служби или

обреди.

Член 19.

Секој има право на слобода на мислење и изразување. Ова право ја вклучува и слободата да се застапува одредено мислење без никакво вмешување и да се бараат, да се примаат и да се даваат информации и идеи преку медиумите и без оглед на границите.

Член 20.

1. Секој има право на слобода на мирни собири и здружување.
2. Никој не може да биде принуден да членува во некое здружение.

Член 21.

1. Секој има право да учествува во управувањето со неговата земја, непосредно или преку слободно избрани претставници.
2. Секој има право на еднаков пристап кон јавните служби во неговата земја.
3. Волјата на народот ќе биде основата на власта, волјата на народот ќе се изразува на повремени и автентични избори, што ќе се одржуваат, со универзално и еднакво право на глас и со тајно гласање или според соодветните процедури на слободно гласање.

Член 22.

Секој, како член на општеството, има право на социјална сигурност и има право да ги остварува своите економски, социјални и културни права, неделиви од неговото достоинство и слободниот развој на неговата личност, и тоа преку национални напори и меѓународна соработка и во согласност со поредокот и потенцијалите на секоја држава.

Член 23.

1. Секој има право на работа, слободен избор на работно место, праведни и поволни услови за работа и заштита од невработеност.
2. Секој, без каква и да е дискриминација, има право на еднаква плата за иста работа.
3. Секој кој работи има право на праведен и соодветен надоместок што нему и на неговото семејство ќе им обезбеди достоинствен живот, а кој надоместок ќе биде надополнет, до колку е неопходно, со други средства на социјална заштита.
4. Секој има право да основа и да се зачленува во синдикати заради заштита на неговите интереси.

Член 24.

Секој има право на одмор и слободно време, вклучувајќи ги тука и разумното ограничување на работното време и правото на повремени платен одмор.

Член 25.

1. Секој има право на животен стандард што нему и на неговото семејство ќе им обезбеди здравје и добросостојба, вклучувајќи храна, облека, живеалиште и медицинска грижа и неопходни социјални услуги, и право на осигурување во случај на невработеност, болест, инвалидност, вдовство, старост или во друг случај на недостаточни средства за живот поради околности што се надвор од неговата контрола.
2. На мајките и на децата им припаѓаат посебна грижа и помош. Сите деца, без оглед на тоа дали се вонбрачни или не, ќе ја уживаат истата социјална заштита.

Член 26.

1. Секој има право на образование. Образованието ќе биде бесплатно, барем на ниво на основно образование. Основното образование ќе биде задолжително. Техничкото и стручното образование ќе бидат општо достапни, а пристапот кон високото образование ќе биде достапен за сите врз основа на заслужените оценки.
2. Образованието ќе биде насочено кон целосниот развој на човековата личност и кон зајакнување и почитување на човековите права и основни слободи. Со него ќе се унапредува разбирањето, толеранцијата и пријателството меѓу сите народи, расни и религиозни групи и ќе се унапредуваат активностите на Обединетите нации за одржување на мирот.
3. Родителите имаат првенствено право да го изберат видот на образованието што ќе им биде дадено на нивните деца.

Член 27.

1. Секој има право слободно да учествува во културниот живот на заедницата, да ужива во уметноста и да го споделува научниот напредок и неговите благодети.

2. Секој има право на заштита на моралните и материјални интереси што произлегуваат од кое и да е научно, литературно или уметничко дело, чиј автор е тој.

Член 28.

Секој има право на општествен и меѓународен поредок, во кои правата и слободите наведени во оваа Декларација можат да бидат целосно реализирани.

Член 29.

1. Секој има должности кон заедницата во која единствено евозможен слободниот и целосен развој на неговата личност.

2. При користењето на своите права и слободи, секој човек ќе подлежи само на такви ограничувања какви што се определени со закон, со единствена цел да се осигура должното признавање и почитување на правата и слободите на другите и со цел да се задоволат предметните барања во врска со моралот, јавниот ред и општата благостојба во едно демократско општество.

3. Овие права и слободи во ниту еден случај не можат да бидат користени на начин што е спротивен на целите и принципите на Обединетите нации.

Член 30.

Ниедна одредба од оваа Декларација не може да се толкува како да ѝ дава какво и да е право на некоја држава, групација или поединец да дејствуваат или да сторат некој акт со цел за рушење на правата или слободите предвидени со оваа Декларација.

Прашања

Што се меѓународни невладини организации?

Каков е историскиот контекст на развојот на правото на слобода на здружување?

Кои се современите меѓународно-правни акти кои денес ја регулираат слободата на здружување?

Какви се европските практики за функционирањето на граѓанското општество?

Кои се основните предуслови за функционирање на граѓанските организации во Источна Европа и на Балканот?

Кои се главните недостатоци и пречки за функционирање на граѓанските организации во Источна Европа и на Балканот?

Кои се девијациите при функционирање на граѓанските организации во Источна Европа и на Балканот?

Кои се најзначајните донатори за функционирање на граѓанското општество во Источна Европа и на Балканот?

Граѓанското општество во Република Македонија

Развојот на демократските капацитети од 1990-тите придонесе во Република Македонија да се појават голем број на НВО, кои делуваат на развојот на граѓанското општество, но квантификацијата на организациите и здруженијата кои достигнуваат бројка од 6500, не значи дека граѓаните се асоцијативно настроени и проактивни во граѓанското организирање и застапување на интересите. Проблемот на македонското граѓанско општество се надоврзува на состојбите во целата Источна Европа и општествената трансформација која настана со распаѓот на еднопартиските авторитарни режими и промовирањето на плуралистичките принципи на либералната демократија. Ова упатува на претпоставката дека политичката култура радикално ги поместува границите за можноста граѓаните да се самоорганизираат и слободно да дејствуваат.

Сепак во македонското општество постои некаква историска традиција на граѓанско организирање. Она што веднаш мора да се напомене е дека истата не е компатибилна со западните граѓанско-либерални принципи на независност на индивидуата во носењето на одлуките, вклучително и можностите да се биде член на одредено здружение или граѓанска асоцијација. Така, на пример, уште во доцноосманлискиот период на крајот на деветнаесеттиот век примарните фактори на организација се бараат во органските претпоставки за заедништво поврзани пред сè со семејството, религијата и првичните идеи за посебна национална припадност, обединети во чувството на групна солидарност. Сепак, уште во овој период под влијание пред сè на социјалистичките идеолошки струења се гради и идејата за социјална еднаквост. Подоцна, во дваесеттиот век, со поделбата на Македонија и особено во периодите на дестабилизација предизвикана од војни (Балканските и двете светски војни, но и Граѓанската војна во Грција), граѓанското здружување се поврзува со различните форми на ослободителните движења или движења на пружање на некаква форма на отпор. Во периодот на комунистичкото владеење (1945-1991 година) се воспоставени силни етатистички традиции кои рефлектираат до денес. Ова значи дека граѓаните за сметка на супресирани иницијативност и социјална акција ги насочуваат очекувањата ексклузивно кон државата. Дури и синдикалните здруженија, кои беа широко распространети пред 1990-тите, беа силно контролирани од државните институции, а нивните лидери со цел да се пацифицираат во дејствувањето, беа промовирани во нова социјална елита. Ова ќе одигра силна улога во слабеењето на влијанието на синдикалните движења во Република Македонија во последните дваесет години.

Така, Симонида Кацарска ќе забележи дека: „... примарниот фактор на ниското ниво на граѓанско учество во случајот со Македонија е континуираното постоење на комунистичката политичка култура. Како и во сите земји во транзиција, резултатот на падот на режимот во Македонија беше „политички обезглавена маса на поранешни клиенти на државниот социјализам“, без иницијатива за самоорганизирање“, додавајќи дека „комунистичкиот режим имаше значително влијание врз јавноста, познат како „синдром на комунистичката култура.

Раширеното беззаконие и социјалната нееднаквост резултираа во егоистични општествени практики несоодветни со механизмот на регулирање на општествените односи согласно со принципите на владеење на правото, рационалност и ефективност“. Овие карактеристики на политичката култура на просечниот граѓанин во најголема мера остануваат непроменети.“⁷⁷

Етатоцентричната култура доминира во Република Македонија, дури и дваесет години по осамостојувањето. На државата сè уште се гледа како на примарен фактор од кој граѓаните очекуваат решавање на нивните проблеми и општествени потреби. Иако ова делумно се должи на нерешените егзистенцијални проблеми кои имаат социјална природа, сепак не може а да не се забележи силната тенденција на индивидуализација и општествено отуѓување. Исто така, како резултат од остатоците на минатото, кај граѓаните се создава политичка култура која многу лесно се врзува со создавање на култ кон личноста на одредени политички фигури. Граѓаните сè уште во голема мера преферираат лидери кои би владееле со силна рака, отколку развивање на демократско општество. Оттука просечните очекувања на обичниот македонски граѓанин сè уште се очекувања од државата и градење култ кон личноста. Последното, поткрепено со материјалната несигурност и долгата традиција, во голема мера го оневозможува развојот на вистинското граѓанско општество, кое во основа треба да ги јакне демократските вредности.

Апстиненцијата на граѓаните од граѓанскиот активизам, исто така, придонесува за јакнење и фаворизирање на зависноста од државниот механизам и политичкиот клиентелизам. Оттука, во Македонија постои ниско ниво на обележјата на општествената организација, како што се врските (солидарноста), нормите на заемност и доверба, кои заеднички поттикнуваат координација и соработка заради заедничка корист. Или она што е клучно за развојот на граѓанското општество е степенот на општествена заемна доверба (социјален капитал) меѓу самите граѓани, која во Република Македонија е на многу ниско ниво. Исто така во Македонија постои значителна разлика меѓу реалниот и декларираниот јавен дух, односно голем број на граѓани кои се декларираат себеси за приврзаници на некаква идеја за општо добро и пројавуваат желба за вклучување, во пракса се случува малкумина од нив вистински да се активни, што упатува на индиферентност и аномичност во општеството.

Според Кацарска: *„Неподготвеноста на јавноста да учествува во граѓанските активности е тесно поврзана со распространетото верување дека јавноста не може да влијае на процесите на донесување одлуки кои се во рацете на државата. Дополнително, немањето искуство од граѓанското организирање во времето на комунизмот поврзано со неуспешните транзициски реформи и непочитувањето на владеењето на правото резултираа со ниско ниво на доброволно организирање. Во случајот со Македонија, ова разочарување со транзицијата е зајакнато, бидејќи земјата сè уште има исклучително високо ниво на невработеност.“⁷⁸*

Исто така постои лимитирана доверба на граѓаните во однос на невладиниот сектор, што ја ограничува можноста на моќта на НВО да влијаат на развојот на демократските

капацитети во Република Македонија. Ваквата перцепција на јавното мислење на граѓаните во Македонија е надолполнета со погледот на граѓанските организации како организации кои повеќе делуваат декларативно, отколку реализирање на целите и решавање на проблемите во пракса.

Фактори кои негативно влијаат за развојот на граѓанското општество во Република Македонија

- Синдром на комунистичка култура;
- Транзициските и егзистенцијални проблеми на граѓаните;
- Силната етатоцентричност во очекувањата од државата;
- Склоноста за преференција на култот на личноста, која се става пред развојот на демократските капацитети;
- Разликата меѓу реалниот и декларираниот јавен дух;
- Ниското ниво на социјален капитал - ниско ниво на доверба меѓу самите граѓани (едни кон други), што оневозможува соработка;
- Затвореноста на НВО (бирокупатизација и елитизам) во однос на интересите на граѓаните;
- Подреденоста на НВО активистите кон личните цели и целите на донаторите, а не јавното добро и интересите на граѓаните;
- Индивидуализација, отуѓување и општествена алиенација, кои настануваат како резултат на интензивниот живот и либерално-индивидуалистичката идеологија на западната култура, која со демократизацијата е прифатена кај нас. Отуѓувањето би значело и помало ниво на солидарност и помала можност за здружување.

Влијанието на граѓанскиот сектор врз развојот на демократските капацитети на земјата зависи од повеќе фактори и проблеми со кои се соочуваат НВО во Република Македонија. Најголемиот проблем на граѓанскиот сектор е самоодржливоста на различните граѓански организации. Имено, големиот број на НВО во Македонија, во значајна мера зависат од донациите, па оттука и чувствуваат поголема одговорност кон странските донатори, отколку кон јавноста чии цели во суштина и треба да ги застапуваат. Ако се земе предвид дека фондовите се основната движечка сила на граѓанскиот сектор, јасно е дека ова е последица на т.н. синдром на донаторска зависност. Ова е типична ситуација карактеристична за сите посткомунистички општества. Оттука граѓанскиот сектор функционира врз основа на утврдената бизнис логика, карактеристична за економската сфера, а последицата е занемарувањето на јавната вредност.

Вториот проблем е поврзан со намалувањето на успешноста и ефикасноста на НВО, кое е тесно поврзано со донаторската проблематика. Еден од основните проблеми на функционирањето на граѓанските организации во Република Македонија е јавната перцепција за погрешната употреба за веќе добиените фондови, односно неадекватноста на нивното искористување. На овој начин се намалува демократскиот капацитет на НВО, кој е проследен со ниското ниво на јавна доверба од граѓаните. Паралелно со ова, особено во периодот на Косовската криза од 1999 година и Конфликтот во Македонија од 2001 година, бројот на НВО значително порасна. Но ова

нужно не води кон зајакнување на граѓанското општество, туку создава еден вид на инфлација и помал квалитет на организациите. Марковиќ исто така зборува и за инфлација на проектите, кај кои со зголемувањето на квантитетот, опаѓа квалитетот. На пример, во Република Македонија многу малку успеси граѓанскиот сектор бележи надвор од неколкуте преферирани сфери (маргиналните групи, родовите права и еколошките прашања).

Исто така еден од клучните проблеми на невладиниот сектор е недоволната циркулација на елити низ граѓанскиот сектор, во кој различните НВО остануваат релативно самоизолирани едни со други, но и во однос на другите сегменти на јавната сфера. Паралелно со ова постои и тенденција на внатрешна елитизација, при што моќта на одлучување е сконцентрирана само кај неколку од менаџерските структури на организациите и здруженијата, додека мнозинскиот дел од членството е исклучено. Ова упатува на недоволно развиените внатрешни демократски капацитети на НВО секторот во Република Македонија. Ваквата појава е придружена и со недоволната внатре-организациска транспарентност при распределбата и трошењето на финансиските ресурси.

Слабоста со располагање со професионални административни работници во организациите е исто така еден од основните проблеми за етаблирање и развој на НВО секторот. Најголем дел од организациите се темелат на поддршката обезбедена од волонтери, што упатува на релативната организациска нестабилност и неможноста организациите да имаат постојаност во своето дејствување.

Последниот значаен фактор на генерирање на слабо граѓанско општество е недоволната соработка на граѓанскиот сектор со бизнис заедницата во Република Македонија.⁷⁹

Во рамките на Индексот на граѓанското општество во Република Македонија, во извештајот од 2011 година се дадени следните препораки:

- Граѓанското општество треба да стане водечка сила во борбата со сиромаштијата и корупцијата;
- Граѓанското општество мора да ја надмине бариерата на едноставно влијание врз политиките и со цел да ги оствари своите приоритети треба да се насочи кон имплементацијата на законите и утилизацијата на буџетските фондови;
- Потребен е поголем фокус и интензивирање на односите со јавноста и јавната презентација на активностите на различните НВО.
- Потребно е поголемо поврзување на различните организации на граѓанското општество кога се работи за прашања од заеднички интерес;
- Потребно е оптимално ниво на граѓански и социјален дијалог во општеството;
- Осигурување на финансиската одржливост на организациите на граѓанското општество.⁸⁰

Според **Индексот на одржливост на граѓанските организации за 2016 година**, генералната одржливост на граѓанските организации е со индекс 3,9, што се должи на тогашната политичка криза во државата. Притоа, јасно е забележливо влошување на правната околина во однос на функционирањето на граѓанските организации, но постои пораст на граѓанскиот капацитет на организациите. Недоволната финансиска поддршка од државните извори на финансирање води кон диверзификација на финансирањето и поголема застапеност на меѓународните донатори. Постои пад на застапувањето од граѓанските организации и стагнација во обезбедувањето на услуги. Сепак, и покрај малата институционална поддршка, граѓанските организации и понатаму обезбедуваат најразлични социјални услуги, како социјална заштита на деца, лица со попреченост и маргинализирани групи, вклучувајќи и хуманитарна помош за бегалците и мигрантите. Во делот на зајакнување на инфраструктурата на граѓанските организации особено значајна улога имаат УСАИД програмите за поддршка, како и различни програми кои се обезбедени или сервисирани од МЦМС. Во 2016 година имиџот на невладините организации кај јавното мислење опаѓа, што се должи на зајакнувањето на говорот на омраза, слабата институционална поддршка и генерално на тогашната политичка криза.⁸¹

Позитивни карактеристики и дефицитарност на граѓанскиот сектор во Република Македонија, според Стратегијата за соработка на Владата со граѓанскиот сектор, подготвена од Владата на Република Македонија во 2007 година⁸²

Позитивни карактеристики на граѓанскиот сектор	Дефицитарност на граѓанскиот сектор
Добра застапеност на различните социјални групи	Урбано-рурален јаз (граѓанските организации имаат висока концентрација во урбаните средини)
Добро вмрежување и соработка	Ограничена саморегулација во рамките на самиот граѓански сектор
Висока свест за мир	Помал степен на внатрешна демократија (иако постои подобрување)
Висока свест за еднаква родова застапеност	Несоодветни напори за искоренување на сиромаштијата
Висока свест за зачувување на животната средина	Недоволна финансиска транспарентност
Изразена динамика во работата	Несоодветни и недоволни ресурси, во прв ред финансиски, за реализација на целите и голема зависност од странските извори и заемна рамнодушност кон недостатокот на соработка со бизнис секторот
Зајакнување на човечкиот капитал (ресурси)	Постоење на мал број граѓански организации со добро развиена внатрешна структура

Недостатоците во функционирањето на НВО во Република Македонија, според Студијата за транспарентноста, отчетноста и демократскиот капацитет на граѓанскиот сектор во Република Македонија, подготвена во 2007 година од ФОРУМ - Центар за стратешки истражувања и документација⁸³

А. Внатрешни (структурални) проблеми

- Крута и неефикасна циркулација на моќ во голем број НВО;
- Диференцирањето на менаџерските и оперативни работи ја концентрира моќта во доминантната улога на менаџерските структури;
- Елитистички начин на функционирање;
- Повеќето НВО не можат да одржат стабилност, главно поради недостатокот од кадар и потпирањето исклучиво на волонтери;
- Немање стандардни процедури за издавање на извештаи за работењето на НВО
- Недостаток на јавен интерес, кој се гледа во слабата мотивација на НВО да ја подобрат транспарентноста и одговорноста при работењето

Б. Проблеми во функционирањето

- Најголемиот предизвик е одржливоста;
- Повеќето НВО се зависни од донации;
- НВО во Република Македонија чувствуваат поголема одговорност кон донаторите отколку кон јавноста;
- Поголем дел од НВО во Република Македонија работат според бизнис логиката, наместо со логиката за јавна одговорност;
- Бројот на големи, финансиски стабилни и одржливи НВО е многу мал;
- Недоволната соработка меѓу самите НВО, односно поголема е довербата надвор од НВО заедницата;
- Државата има недоволна финансиска контрола врз НВО.

В. Комуникациски проблеми

- Недоволна комуникација и доверба меѓу граѓанскиот сектор, бизнис заедницата и политиката;
- НВО во Република Македонија недоволно го користат јавниот медиумски простор;
- Поголемиот дел од НВО повеќе би соработувале со донатори, отколку со локалните самоуправи;
- Недоволно искористување на обуките и недостаток на долгорочни ефекти.

Предности и недостатоци во функционирањето на граѓанскиот сектор во Република Македонија според *Концептот на стратегија на соработка на Владата со граѓанскиот сектор 2012-1017 година*.⁸⁴

Силни страни	Слабости
<ul style="list-style-type: none"> • Граѓанскиот сектор е најактивен во областа на човековите права. • Граѓанскиот сектор продолжува да остварува најголемо влијание во 	<ul style="list-style-type: none"> • Недоволна финансиска оддржливост. • Недоволен развој на внатрешни стратегии за развој и управување.

<p>оспособувањето на граѓаните и обезбедувањето услуги за општествените потреби.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Граѓанските организации сè повеќе комуницираат и соработуваат меѓу себе. • Граѓанските организации подобро од порано се поврзуваат со нивните претставници и ги претставуваат нивните интереси. • Граѓанскиот сектор се карактеризира и со ниско ниво на корупција. • Организациите сè повеќе ја јакнат транспарентноста во работата преку објавување информации и извештаи на нивните веб-страници. 	<ul style="list-style-type: none"> • Недоволна активност во стимулирање на општествената одговорност на граѓаните, односно во граѓанскиот ангажман и соработка со други субјекти. • Човечките ресурси се една од послабите карактеристики на граѓанскиот сектор, поради малиот број професионално ангажиран персонал. • Граѓанските организации немаат соодветен капацитет за да бидат активно вклучени во процесите на донесување закони. Особено недостасува добра експертска подготовка и експертиза за одредени прашања.
--	---

Синдикалната организација како форма на здружување на работниците во Република Македонија

Синдикалното здружување, како и вкупната активност на синдикатите, од периодот на осамостојувањето на Република Македонија до денес се во опаѓање. Ова се поклопува со глобалните трендови кои подеднакво се случуваат и во Источна, но и во земјите од Западна Европа. На пример, има значително опаѓање на работниците членови на синдикалните организации во Велика Британија и Франција, но и во Полска, која важеше за земја со силни синдикални организации, каде денес само околу 20 % од вработените се синдикални членови. Слично на ова, во Македонија подеднакво е опаднато членството во синдикатите, а со тоа и значително се намалува нивната моќ да влијаат во рамките на колективните трипартитни договори со владата и работодавачите. Исто така, значително е опадната довербата во синдикатите, за што придонесува нивната поврзаност со политичките елити во периодот на транзицијата, политизацијата, бирократизацијата во системот на организирање и, воопшто, недоволната активност во моментите на општествено-економски трансформации, со што работниците масовно ги губеа работните места и се чувствуваа незаштитени.⁸⁵

Најприфатената дефиниција за синдикатите е онаа на Сидни и Беатрис Веб. Според нив синдикатот е „*организација на наемни работници чија основна цел е оддржување и подобрување на условите за работа*“.⁸⁶

Новите форми на соработка се поврзани со трипартитниот дијалог во кој се вклучени синдикатите, државата и работодавачите. Во Република Македонија ваквата форма на дијалог е институционализирана во рамките на т.н. Економско-социјален совет. Советот има советодавен и консултативен карактер, со основна цел да се артикулираат

интересите на социјалните партнери со што би се изградило повисоко ниво на доверба и би се задоволеле основните барања на сите инволвирани страни. Основните проблеми на ваквата форма на дејствување се во немањето на доволен капацитет за преговарање и наоѓање компромисни решенија од страна на засегнатите страни, немањето на доволно простор за преговарање и недостаток на основна политичка култура. Покрај слабото функционирање на трипартизмот, еден од основните недостатоци на синдикалните организации низ процесот на транзиција, особено во деведесеттите, но и во 2002 година, на пример, беше јавното политичко инволвирање на синдикатите (Сојузот на синдикатите во Македонија), кои делуваа како фактор на политичка мобилизација за некои од политичките субјекти во Република Македонија. Со ова беше нарушено основното начело на граѓанското здружување, здружението да не биде примарно политички активно, што, пак, има двојни последици: 1. Од една страна се нарушува формалната поставеност на синдикатите како здруженија на работниците без разлика на нивната политичка припадност; и 2. Моралниот кредибилитет на синдикатите радикално се намалува со намалувањето на политичката поддршка од граѓаните за опцијата која синдикатите ја поддржале.⁸⁷

Сепак најзначајната активност преку која синдикатите обезбедуваат влијание преку конкретна форма на притисок е *штрајкот*. Најчести причини за штрајк во Република Македонија се: ниски плати или доцнење на плата, неплаќање на придонесите за пензиско и здравствено осигурување, инфлацијата т.е. хиперинфлацијата во 1990-тите, бирократизацијата на општеството, неправилната приватизација, прогласувањето на технолошки вишок, стечаите и ликвидацијата, економската, социјална и даночна политика, нефункционирањето на правната држава, демократизацијата, неинформираноста, надворешни политички влијанија и други. Притоа штрајковите имаат правни, интерперсонални, економски, политички и социјални последици. Сепак правото на штрајк во Македонија се користи сè помалку. Една од причините е поголемата застапеност на приватниот капитал, за разлика од 1990-тите кога доминира општествениот. Оттука притисокот врз работниците е зголемен, што надополнето со големиот степен на невработеност придонесува ваквата форма на граѓанско здружување да биде потиснувана.⁸⁸

Методи на синдикална акција

Колективното преговарање - вклучува создавање услови за дејствување на синдикатот преку стручни и научни елаборации на интересите на работниците во преговорите со работодавачите и преку аргументација - подобрување на нивните права.

Методот на **концилијација** - во моменти кога колективното преговарање не е успешно, може да се предложи вклучување на трето неутрално лице, кое предлага компромисно решение. Најчесто во ваква улога се државни институции, научни институции или угледни личности.

Арбитража - исто така се применува во услови кога не може да се дојде до заеднички прифатливо решение, а со цел да не се дозволи состојбата да ескалира. Одлуката што ќе ја донесе арбитражата е обврзувачка за двете страни во спорот.

Државен интервенционизам - на барање на синдикатите, државата интервенира со притисок врз работодавачите, најчесто користејќи се со законодавството.

Штрајк - последниот метод кој стои на располагање на синдикатите. Прекилот на работата, како форма на притисок, може да ги принуди работодавачите да направат отстапки.⁸⁹

Религиските заедници и медиумите во просторот на граѓанското општество во Република Македонија

Дејствувањето на религиските организации, институции и здруженија има важна улога во македонското општество, особено доколку се земе предвид силно изразениот традиционален карактер на градењето меѓугрупни релации. Сепак треба да се напомене дека поради јасниот формално изразен секуларен карактер на државата, религијата директно не може да биде вклучена во политичките процеси на носење одлуки. Но и покрај тоа, Уставот на Република Македонија дава посебно место на религиските заедници, во прв ред тука се спомнати Македонската православна црква и Исламската верска заедница. Ваквите форми на организација, покрај основната функција на задоволување на духовните потреби на граѓаните, има и секундарна улога особено во различните форми на хуманитарно дејствување. Во неколку направени истражувања, црквите и верските заедници уживаат најголема доверба кај македонските граѓани во однос на другите организации на граѓанското општество, речиси еднаков број членови и речиси еднаков ангажман во рамките на хуманитарните активности.⁹⁰

Што се однесува до медиумите, мора да се напомене дека тие се еден од главните катализатори на развојот на демократските капацитети во една држава. Медиумскиот простор во Република Македонија интензивно почнува да се збогатува во втората половина на деведесеттите години од дваесеттиот век. Во овој период покрај веќе постоечката МРТВ се јавуваат и голем број други електронски медиуми, а исто така се појавуваат и голем број на печатени медиуми. Последната деценија забележителен е развојот на интернет медиумите кои се поврзуваат со дејствувањето на различните социјални групи, форуми и портали. Проблемите на медиумското дејствување, како и основното прашање на „слобода на медиумите“ се поврзуваат со малиот комерцијален пазар во државата и зависноста од финансирањето на медиумите од државата или различни приватни сопственици. Ниската оценка за квалитетот на медиумите во последните десет години е надополнета со ниското ниво на доверба од граѓаните кое е присутно во македонското општество. Ова е особено изразено во однос на прашањата од меѓуетнички карактер, како и кај политичките прашања.⁹¹

Нормативната рамка за функционирањето на граѓанското општество во Република Македонија

Двата основни нормативни акти со кои се уредува функционирањето на различните организации и здруженија на граѓанското општество во Република Македонија се: Уставот на Република Македонија и Законот за здруженија и фондации.

Устав на Република Македонија. Овој правен акт е основен, највисок нормативен акт во државата. Во Уставот се уредуваат повеќе сегменти кои се значајни за правото на слобода на здружување и дејствување во општеството. Во делот на прифаќањето на меѓународното право и стандарди можеме да ги вброиме и позначајните меѓународни акти кои го уредуваат правото на слобода на здружување, а кои Република Македонија ги има ратификувано и прифатено. Така, во членот 8 од Уставот, во рамките на утврдените темелни вредности на уставниот поредок на Република Македонија се наведени и:

- основните слободи и права на човекот и граѓанинот признати во меѓународното право и утврдени со Уставот;
- хуманизмот, социјалната правда и солидарноста;
- уредувањето и хуманизацијата на просторот и заштитата и унапредувањето на животната средина и на природата и
- почитувањето на општо прифатените норми на меѓународното право.⁹²

Во членот 16 се гарантираат основните слободи и права на убедување и слобода на информирање, што се тесно поврзани со можноста за слободно дејствување на граѓанскиот сектор. Така, меѓу другото, во овој член:

Се гарантира слободата на уверувањето, совеста, мислата и јавното изразување на мислата.

Се гарантира слободата на говорот, јавниот настап, јавното информирање и слободното основање на институции за јавно информирање.

Се гарантира слободниот пристап кон информациите, слободата на примање и пренесување на информации.⁹³

Со членот 19 се гарантира слободата на вероисповеста. Сепак се чини од аспект на граѓанското општество, најважен е членот 20, со кој се гарантира правото на слобода на здружување:

На граѓаните им се гарантира слободата на здружување заради остварување и заштита на нивните политички, економски, социјални, културни и други права и уверувања.

Граѓаните можат слободно да основаат здруженија на граѓани и политички партии, да пристапуваат кон нив и од нив да истапуваат.

Програмите и дејствувањето на здруженијата на граѓаните и политичките партии не можат да бидат насочени кон насилно уривање на уставниот поредок на Републиката и кон поттикнување или повикување на воена агресија или разгорување на национална, расна или верска омраза или нетрпеливост.

Забранети се воени или полувоени здруженија што не им припаѓаат на вооружените сили на Република Македонија.⁹⁴

Во членовите 37 и 38 од Уставот на Република Македонија се гарантира правото на слободно здружување на работниците во синдикати, како и правото на штрајк. Така според членот 37:

Заради остварување на своите економски и социјални права, граѓаните имаат право да основаат синдикати. Синдикатите можат да основаат свои сојузи и да членуваат во меѓународни синдикални организации.

Со закон може да се ограничи условите за остварување на правото на синдикално организирање во вооружените сили, полицијата и органите на управата.⁹⁵

Уште еднаш, основните слободи и права се гарантирани со членот 54 од Уставот. Во овој дел особено значајни за граѓанското општество се уверувањето, совеста, мислата, јавното изразување на мислата и вероисповеста:

Слободите и правата на човекот и граѓанинот можат да се ограничат само во случаи утврдени со Уставот.

Слободите и правата на човекот и граѓанинот можат да бидат ограничени за време на воена или вонредна состојба според одредбите на Уставот.

Ограничувањето на слободите и правата не може да биде дискриминаторско по основа на пол, раса, боја на кожа, јазик, вера, национално или социјално потекло, имотна или општествена положба.

Ограничувањето на слободите и правата не може да се однесува на правото на живот, забраната на мачење, на нечовечно и понижувачко постапување и казнување, на правната одреденост на казните дела и казните, како и на слободата на уверувањето, совеста, мислата, јавното изразување на мислата и вероисповеста.⁹⁶

Закон за здруженија и фондации. Со овој закон се уредуваат начинот, условите и постапката за основање, регистрација и престанок на здруженијата, фондацииите, сојузите, организационите облици на странските организации во Република Македонија, имотот со кој располагаат, надзорот, статусните промени и статусот на организациите од јавен интерес. Одредбите на овој закон не се однесуваат на политичките партии, црквите, верските заедници и религиозните групи, синдикатите, коморите и други видови на здружување уредени со посебни закони.⁹⁷

Правото на слобода на здружување е уредено во членот 4 од Законот:

(1) Правото на слободно здружување се остварува преку здружување во здруженија, фондации, сојузи и организациони облици на странски организации (во натамошниот текст: организации) за остварување на нивните цели, дејности и заштита на права, интереси и уверувања во согласност со Уставот и закон.

(2) Се забранува основање на организација ако програмата и нејзиното дејствување е насочено кон насилно уривање на уставниот поредок на Република Македонија, поттикнување и повикување на воена агресија и разгорување на национална, расна или верска омраза или нетрпеливост, презема активности поврзани со тероризам, презема активности кои се спротивни на Уставот или закон и се повредуваат слободите и правата на други лица.⁹⁸

Организациите можат да се здружуваат во заеднични сојузи, или да станат дел од меѓународни организации, со што не го губат својството на правно лице. Регистрацијата, пак, со која се здобиваат со статус на правно лице, се врши во Централниот регистар на Република Македонија. Со членот 7 е пропишано времетраењето, кое доколку не е ограничено со статутот на организацијата е неограничено, а исто така самите организации подлежат на даночни олеснувања утврдени со закон.⁹⁹

Организацијата во својот назив не може да го користи името Македонија или изведеници од него без одобрение на Министерството за правда, а доколку го користат

името на градот Скопје или некоја од општините во Република Македонија, потребно е да имаат одобрение од соодветните органи надлежни за тоа во градот Скопје или наведените општини.¹⁰⁰

Организациите (здруженија, сојузи или фондации) се независни во нивното дејствување, но истовремено нивната активност мора да биде јавна и транспарентна. Организациите можат да стекнат добивка единствено доколку истата произлегува од целите за дејствување и е наменета за истите тие цели утврдени со статут. Оттука во основа нејзиното дејствување е определено како непрофитно. Организациите не можат да вршат активности на политичка партија, односно не можат да обезбедуваат директно или индиректно финансирање на конкретна политичка партија и да влијаат на изборите. Како влијание на избори во смисла на ставот на овој член се подразбира учество на организациите во избори и изборна кампања за одредена политичка партија и директно или индиректно финансирање на изборна кампања на политичката партија. Но сепак организациите можат слободно да ги искажуваат и промовираат своите ставови и мислења за прашања од нивни интерес, да поведуваат иницијативи и да учествуваат во градење на јавното мислење и креирањето на политиките.¹⁰¹

Здружение можат да основаат најмалку пет основачи (физички или правни лица), од кои тројца од основачите мора да имаат живеалиште или престојувалиште односно седиште на територијата на Република Македонија. Здружение на граѓани може да основаат малолетни лица со навршена 15-годишна возраст преку изјава за согласност за основање на здружение од нивниот законски застапник, за целите за кои се основа здружението во согласност со закон.¹⁰²

(1) Актот за основање на здружението содржи:

- име, седиште и адреса на здружението,
- име, адреса или седиште и единствен матичен број на основачите на здружението,
- цели на здружението.

(2) Актот за основање или негов дел може да се менува ако за тоа има изречено волја на основачите додека трае процесот на регистрација.¹⁰³

Исто така секое здружение има свој статут, кој е највисокиот внатрешен нормативен акт:

(1) Здружението има статут.

(2) Со статутот на здружението се уредуваат:

- името и седиштето,
- целите на здружението,
- дејностите со кои се остваруваат целите,
- начинот на одлучување за зачленување, исклучување и престанок на членувањето во здружението,
- правата, обврските и одговорностите на членовите,
- видот на органите и нивниот состав, начинот на избор и разрешување, траење на мандатот на членовите во органите и начинот на одлучување,
- застапувањето по закон,
- начинот на стекнување и располагање со средствата,
- начинот на донесување на финансиски и други извештаи,
- начинот на остварување на јавност и отчетност во работата,
- начинот на донесување, изменување и дополнување на статутот,
- начинот на одлучување за статусни промени и престанок на здружението,
- начинот на донесување на планови и програми,
- постапувањето со средствата и/или имотот во случај на престанок на здружението
- други прашања утврдени со закон.

(3) Со статутот на здружението можат да се

уредат и:

- знакот и симболот на здружението,
- внатрешните организациони форми (подружници, ограноци и слично), ако ги има,
- начинот на донесување на другите акти,
- судир на интереси,
- начин на разрешување на спорни прашања и
- други прашања од значење за работата на здружението.¹⁰⁴

Највискиот орган на здружението на граѓани е собранието. Притоа собранието:

- донесува статут, програма и други акти,
- усвојува годишен извештај за работа и финансиски извештај и го објавува на својата веб-страница,
- доставува финансиски извештај до надлежниот орган на државната управа, односно до органот на општините, општините во градот Скопје и градот Скопје во случаите кога користи средства од Буџетот на Република Македонија, односно буџетите на единиците на локалната самоуправа,
- одлучува за промена на целта на здружението,
- одлучува за внатрешната организација и организационите форми на органите на здружението,
- избира и разрешува членови на органите,
- одлучува за статусните измени на здружението,
- одлучува за престанок на здружението со двотретинско мнозинство гласови од сите членови на здружението и
- врши и други работи во согласност со статутот и актите на здружението.¹⁰⁵

Фондација можат да основаат едно или повеќе лица. Притоа за основање е потребен основен основачки влог од 10.000 евра во денарска противвредност. Како и кај здруженијата, највисокиот внатрешен формален правен акт е статутот на фондацијата, а таа се основа со акт за основање. Но, за разлика од здруженијата каде највисок управувачки орган е собранието, кај фондациите тоа е одборот, а покрај него стои и директорот. Исто така како и кај здруженијата, основачи на фондацијата можат да бидат и физички и правни лица.¹⁰⁶

Покрај домашните здруженија или фондации, во Република Македонија можат да дејствуваат и странски здруженија или фондации, доколку нивното дејствување е во согласност со меѓународните норми и стандарди, како и доколку имаат регистрирано своја подружница во Република Македонија. Притоа нивното дејствување мора да биде во согласност со Уставот и законите на Република Македонија.¹⁰⁷

Финансирањето на организациите може да биде од повеќе извори:

Организациите средствата за финансирање ги стекнуваат од членарина, основачки влогови, доброволни прилози, донации, подароци (во пари, добра, имотни права), завештанија, легати, дејности со кои се стекнува добивка, кирии и закупнини, како и приходи од инвестиции, дивиденди, камати, заеми и други приходи во согласност со закон и со статутот.¹⁰⁸

Според членот 49:

(1) Организациите можат да добиваат средства од Буџетот на Република Македонија, буџетите на општините, општините во градот Скопје и градот Скопје.

(2) Владата на Република Македонија и советите на општините, советите на општините во градот Скопје и Советот на градот Скопје поблиску ги уредуваат условите за распределба и користење на средствата од ставот (1) на овој член.

(3) Владата на Република Македонија, односно надлежните органи на државната управа и општините, општините во градот Скопје и градот Скопје донесуваат годишни планови и програми за распределба на средствата од ставот (1) на овој член.

(4) Органите на државната управа, општините, општините во градот Скопје и градот Скопје на својата веб-страница ги објавуваат организациите кои ги добиле средствата од ставот (1) на овој член, како и целите на организациите за кои ги добиле тие средства.

(5) Организациите кои добиле средства од ставот (1) на овој член доставуваат деловен и финансиски извештај до надлежниот орган на Државната управа, односно органот на општините, општините во градот Скопје и градот Скопје, во случаите кога користат средства од Буџетот на Република Македонија, односно буџетите на единиците на локалната самоуправа.¹⁰⁹

Организацијата престанува да постои ако е:

- донесена одлука за престанок на постоење во согласност со статутот,
- поминато двојно повеќе време од времето предвидено за одржување на седница на највисокиот орган утврден со статутот, а таа не е одржана,
- во две последователни години не е поднесена завршна сметка во согласност со закон,
- истечено е времето определено со статутот, кога основањето на организацијата е за определено време,
- статусна измена која предвидува престанок на постоењето,
- донесена одлука на надлежен суд,
- стечај и
- спроведена ликвидација.

(2) Организацијата може да престане и ако бројот на членовите на организацијата се намали под бројот определен за основање.¹¹⁰

Се забранува работата на организацијата, ако:

- нејзиното дејствување е насочено кон насилно уривање на уставниот поредок на Република Македонија,
- поттикнување и повикување на воена агресија и разгорување на национална, расна или верска омраза или нетрпеливост,
- активности поврзани со тероризам,
- презема активности кои се спротивни на Уставот или закон и
- се повредуваат слободите и правата на други лица.¹¹¹

Организациите можат да се стекнат со статус од јавен интерес ако вршат дејности од јавен интерес, спроведување на програми и проекти на централно и/или локално ниво, самостојно или во соработка со органите на државната управа и органите на општините, општините во градот Скопје и градот Скопје, како и користење на финансиски средства за реализација на активностите. Статусот на организациите од јавен интерес го определува Владата на Република Македонија по предлог на Комисијата за организации со статус од јавен интерес.

Дејности од јавен интерес се:

- развој на демократијата, граѓанското општество и човековите права,
- помош и заштита на лица со физички или ментален хендикеп, лица со попреченост во развојот и лица со посебни потреби,
- заштита на деца и младинци,
- заштита на маргинализираны лица и нивно социјално вклучување,
- заштита од злоупотреба на дрога, сексуално преносливи болести, малолетничка деликвенција, алкохолизам, проституција и трговија со луѓе,

- здравство, унапредување на здравјето и медицинска грижа,
- уметност, култура и заштита на културното наследство,
- аматерски спорт,
- заштита на животната средина и одржлив развој,
- локален и инфраструктурен развој,
- наука, образование и обука во образовниот процес,
- развој на етиката и моралот,
- хуманитарна и социјална помош, намалување на сиромаштијата,
- справување со елементарни непогоди,
- заштита и грижа за животни,
- заштита на потрошувачите,
- унапредување на добротворството и волонтерството и
- друга дејност од јавен интерес определен со овој или друг закон.¹¹²

Лобирањето како форма на дејствување на граѓанскиот сектор во Република Македонија

Лобирањето или застапувањето е активност, инструмент, стратегија, процес, поддршка, влијание, обид, при што истото секогаш е насочено кон промени во дадена ситуација, донесување одлуки, легислатива, односи итн. Лобирањето се состои од следните инструменти:

- истражување и документација;
- политичко лобирање;
- медиумска и јавна свест за одредено прашање;
- вмрежување и градење сојузи;
- мобилизација.

Фазата на истражување и документирање при лобирањето се состои од идентификување на прашањето и разбирање на проблемот за кој се лобира. Во следните фази поддршката се обезбедува преку вмрежување, градење сојузи, подигање на свеста, за да се дојде до финалната фаза во која се продуцираат конкретни промени. Во циклусот на застапување и лобирање, посебно во случај кога застапуваат едни од главните техники што се употребуваат во работата на една организација, посебна важност имаат: континуираното набљудување, комуникацијата и доставувањето на извештаи до релевантните актери и вршење перманентен притисок за реализирање на поставените цели. Клучни фактори за успешно лобирање се временската рамка, постојаноста и легитимноста на организацијата која врши лобирање. Притоа лобирањето многу често е насочено кон политиката, а самата имплементација се одвива на институционално ниво. При лобирањето, исто така, најчесто се користи професионален кадар, специјализиран за вршење притисок кон институциите и авторитети или механизми за донесување одлуки во организации како владата, меѓународни владини организации и бизниси. Во процесот на лобирање, граѓанските организации главно користат два пристапа: 1. Пристап за заштита на правата (rights-based) и развоен (development) пристап. Граѓанските организации што се специјализирани во употребата на лобирањето како главна стратегија и инструмент на

нивната работа спаѓаат во рамките на првата група на овие организации. Таквите организации како Хјуман Рајтс Воч (Human Rights Watch) и Амнести Интернешнал (Amnesty International) генерално се нарекуваат надзорни организации. Хуманитарните организации, како што се Црвениот крст и Црвената полумесечина, имаат прифатено развоен пристап во нивната работа. Исто така граѓанските организации работат на различни начини на менување на „политиките“ или на одредено прашање. Конечно, нивото на развој на лобирањето во општеството е рефлексивна на капацитетот на владата да одговори на барањата на граѓаните и јавноста. Во авторитарните режими практично е невозможно да се бара одговорност од владата затоа што нејзината власт не се потпира на одговорноста пред граѓаните и може да спречи каква било јавна кампања против злоупотреба на човековите права. Сепак, во активностите со лобирање, меѓународниот притисок од страна на индивидуални лица, групи и странски влади може да помогне да дојде до ангажирање на домашните граѓански организации.¹¹³

Денес во Република Македонија, особено од аспект на невладините организации и граѓанскиот сектор воопшто, на лобирањето се гледа со негативен призив, особено доколку се земе предвид легитимноста на процесот и можноста некои фактори да имаат полесен пристап до доносителите на политички одлуки.

Лобирањето претставува охрабрување на комуникацијата и адаптацијата; да се избегне стравот од успехот; или, пак, да се охрабри модификацијата на законите и регулативите - на локално, национално, па дури и на меѓународно ниво. Лобирањето подразбира давање мислења и сугестии, информирање и комуницирање со донесувачите на одлуките, со интенција да се влијае позитивно на нив, што, пак, значи остварување контакти со влијателни луѓе, односно со оние кои ги носат законите и правилата; остварување комуникација со надеж за искажување на граѓанските размислувања; разрешување на аргументи од страна на опонентите и давање поддршка за решавање на постоечкиот проблем.

Лобирањето може да се изврши на неколку начини и во неколку етапи. Најчесто се лобира директно (очи во очи), преку упатување на писма, електронска кореспонденција или по телефон. На почетокот на лобирањето се тргнува со фокусирање на одредено прашање околу кое се формулираат одредени методи и техники со кои се лобира. Потребна е соодветна подготовка во која лобистот треба да се стекне со основни податоци за проблемот, кои се добиваат од повеќе извори: публикации, студии, статистики, сведочења и сл. Трето, потребно е јасно да се дефинираат целите (што сакате да постигнете), вклучувајќи и специфични пораки за измена и акција. Целите треба да се поткрепат со јасна стратегија, определен/конкретен утврден јазик за секој предлог кој треба да биде поддржан од оние кои носат одлуки, а исто така, доколку е потребно, може да се ангажираат и надворешни експерти. Четврто, потребно е да се подготви кратка усна презентација, која треба да биде концизна, јасна и логична. Петто, да не се претерува со потенцирање на проблемите, туку да се остави оние кои носат одлуки сами да можат да ја утврдат очигледната вистина за проблемот. Шесто, потребно е да се создаде јасна стратегија, во која ќе се

определи: Кај кој треба да се лобира (поединец, група, делегација, министер), Како треба да се лобира (формално, неформално, уснено, со писма и сл.) и Каде треба да се лобира (на локално, национално или меѓународно ниво). Седмо, потребни се детални информации за процесот на носење одлуки (каде и како се одвива и кој учествува во истиот). Осмо, откако ќе се информирате кој ќе одлучува, потребно е да дознаете кој во неговото опкружување би ви помогнал околу проблемот, а кој би ви се спротивставил. Информации можат да се добијат од поединци, другите НВО или медиумите. За овие информации не треба потпирање само на еден извор, туку повеќе различни гледишта. Деветто, потребно е да се обрне внимание на оние кои евентуално би ве попречиле во лобирањето, но предвид треба да се земе дека оној кај кој лобирате е подложен на повеќе лобирачки страни, а исто така многупати и носителите на одлуки лобираат меѓу себе. Десетто, потребно е да се знае позицијата/функцијата на секој што директно е засегнат од донесувањето одлуки по тој проблем. Единаесетто, потребно е објективно да се согледуваат проблемите и ситуациите, како и тоа да се знае точно кога да се лобира. Дванаесетто, мора да се внимава на неформалните процеси на донесување одлуки (дали одлуката се носи на официјален состанок/средба или во неформални средби).¹¹⁴

Според сите демократски принципи врз основа на кои моќта во државата извира од граѓаните, граѓанската иницијатива исто така е една од основните демократски карактеристики. Моќта се делегира од граѓаните до политичките субјекти (партии, независни кандидати) преку изборните циклуси. Но доколку граѓаните сметаат дека во актуелната политичка агенда во државата недостасуваат некои аспекти или идеи, тие се организираат во граѓански асоцијации за да ги актуелизираат прашањата од нивни интерес. Актуелизацијата најчесто се врши преку лоби групи, организирање јавни кампањи, презентации и сл. Во Република Македонија ваквите процеси на граѓанска партиципација не се доволно развиени, но постои очигледен прогрес во последните десет години. Претставниците на невладиниот сектор од различни градови се здружуваат, организираат, координираат и ги споделуваат искуствата. Исто така се организираат координативни средби со единиците на локалните самоуправи за прашања од локален и регионален интерес. *„Улогата на граѓанскиот сектор треба да биде насочена кон создавање услови за заштита на јавниот интерес од неконтролираната (зло)употреба на моќта на економијата и политиката. Кај граѓанскиот сектор во Македонија доминира настојувањето да се држи неполитички став кон општествените проблеми. Па, од ова може да се заклучи дека поголемиот дел на граѓанските организации во Македонија лобираат и се занимаваат со „опитото добро“, т.е. со неутрални вредности... Согласно со демократскиот концепт на граѓанското општество важи принципот на константно вклучување на граѓаните во работите на авторитетите и политичките институции. Граѓаните на Македонија немаат или ретко ја покажуваат својата моќ, односно немаат ефикасен механизам за реализација на нивната одговорност, согласно со човековите права за подобрување на животот во заедницата и на оние од политичката, но и на сите оние од цивилната сфера.“*¹¹⁵

Карактеристики на успешни лобисти и преговарачи

1. Волја и способност за добро планирање на лобирањето;
2. Практична интелигенција;
3. Способност за добро расудување во стресни ситуации;
4. Познавање на материјата;
5. Комуникациски способности;
6. Способност за толеранција на двосмисленост и конфликт;
7. Способност за препознавање и употреба на моќ;
8. Свесност за сопствениот лимит и волја за барање поддршка;
9. Способност за работа со тимот за лобирање;
10. Способност за соочување со „другата страна“;
11. Познавање на другата култура (при интернационално лобирање);
12. Стрпливост;
13. Стабилен карактер; и
14. Интегритет и доверливост.¹¹⁶

Формално лобирањето во Република Македонија е регулирано со **Законот за лобирање**. Со овој Закон се уредуваат начелата на лобирање, условите за стекнување својство на лобист, регистрирањето на лобистите, водењето на регистарот на лобисти, правата и должностите на лобистите, активностите кои не се сметаат за лобирање, надзорот над лобирањето и мерките што можат да му се изречат на лобистот поради непочитување на одредбите од овој закон. Овој закон се однесува на лобирањето кај законодавната и извршната власт на централно ниво, како и кај советот и градоначалникот на локално ниво.¹¹⁷

- **“лобирање“** е активност насочена кон законодавната и извршната власт на централно ниво, како и кон локалната власт, заради остварување определени интереси во процесот на донесување закони и други прописи,
- **“лобист“** е физичко лице кое врши лобирање за соодветен паричен надоместок, регистрирано за вршење на лобирање согласно со овој закон, или е вработено кај правно лице кое е регистрирано за вршење на лобирање со кое е склучен договор за лобирање и
- **“нарачател на лобирање“** е заинтересирано физичко или правно лице кое има интерес од лобирањето пред законодавната, извршната и локалната власт.¹¹⁸

Во членовите од 3 до 6 се утврдени начелата на лобирањето. Лобирањето се спроведува доброволно, врз основа на писмен договор меѓу лобистот, односно правното лице кај кое е вработен лобистот и нарачателот на лобирањето, како страни во лобирањето. Нарачателот на лобирањето му издава на лобистот полномошно, со кое лобистот се претставува пред органите кај кои лобира. Информациите кои лобистот ги добил од нарачателот на лобирањето или, пак, сам дошол до нив, се доверливи, освен ако страните на лобирањето поинаку не определат во договорот од членот 3 на овој закон. Лобирањето е транспарентно и во секое време нарачателот на лобирањето, како страна во лобирањето, има право на увид во активностите на лобистот, како и во работите кои се од значење за лобирањето.¹¹⁹

Лобист може да биде секое деловноспособно лице, граѓанин на Република Македонија, а исто така лобист може да биде и странец под услов да е регистриран лобист во согласност со законот. Лобистите се регистрираат во регистарот на лобисти, кој го води генералниот секретар на Собранието на Република Македонија, додека формата и образецот за запишување во регистарот ги пропишува министерот за правда.¹²⁰

Во членовите на Законот за лобирање од 15 до 22 се уредуваат правата и должностите на лобистот. Лобистот има право од органите кај кои лобира да добива информации и документи поврзани со предметот на лобирање на начин - во постапка, како и во обем предвидени во согласност со Законот за слободен пристап до информациите од јавен карактер. Тој може да оствари непосредни средби и состаноци со функционерите на органите на законодавната и извршната власт, како и со функционерите на локалната власт, во согласност со правилата за работа на тие органи. Лобистот е должен при средбите на функционерот да му ги изнесе податоците важни за лобирањето, а особено за кого лобира и која е целта и намерата на лобирањето. Исто така, тој може да бара да ги претстави своите ставови и мислења за предметот за кој лобира во работните тела на законодавната и извршната власт на централно ниво, како и пред работните тела кај органите на локалната власт кај кои лобира. Работните тела на законодавната и извршната власт на централно ниво и работните тела на органите на локалната власт можат по своја иницијатива да го поканат лобистот да го изнесе своето мислење во врска со предметот на лобирање.

Лобистот може да организира и да учествува во јавни дебати што се однесуваат на предметот за кој лобира. Тој може во средствата за јавно информирање да дава изјави и да објавува прилози за предметот за кој лобира. При лобирањето лобистот е должен да се однесува во согласност со прописите кои се однесуваат на спречувањето на судирот на интереси и за спречување на корупцијата. Регистрираниот лобист е должен до генералниот секретар на Собранието на Република Македонија и до Државната комисија за спречување на корупцијата да достави писмен извештај за својата работа, и тоа најдоцна до 31 јануари во тековната година, за претходната година или најдоцна 30 дена од денот на бришењето од регистарот без оглед на причините за бришење. Извештајот од членот 21 на овој закон содржи:

- податок/потврда дека е регистриран како лобист согласно со овој закон,
- податоци за кого, за што и кога лобирал,
- податоци кај кого и преку кои активности лобирал и
- податоци за финансиските средства што ги добил за извршеното лобирање.¹²¹

Сепак за лобирање не се сметаат активностите на лицата кои учествуваат во подготовка за законите или нивната имплементација, доколку истите се ангажирани на барање на некој дел од законодавната, извршната или локалната власт. Исто така за лобирање не се сметаат активностите на правни лица како што се агенции, институции или здруженија на граѓани од разни области. Исто така активностите на здруженијата на граѓани кои се насочени кон застапување на интересите на своите членови или определени целни групи ако членовите ги вршат без надоместок, не се сметаат за лобирање.¹²²

Важно!

Граѓанското општество во Република Македонија е еден од најважните сегменти за демократизација и унапредување на сите стандарди поврзани со општото јавно добро и јавниот интерес на граѓаните. Традиционално во одредени временски периоди граѓанското организирање има свои специфики. На пример во периодот на доцниот османлиски период основите на граѓанското општество може да се лоцираат во рамките на религиско-образовните организации, додека во периодот на поранешната СФР Југославија силно се развиени синдикалните организации. Денес граѓанското општество се темели на политичкиот и јавен плурализам и пазарната економија и ги има инкорпорирано либералните принципи на индивидуализмот.

Основните проблеми во современото функционирање на граѓанското општество во Република Македонија се поврзуваат со: синдромот на комунистичка култура, транзитиските и егзистенцијални проблеми на граѓаните, силната етатоцентричност во очекувањата од државата, склоноста за преференција на култот на личноста, која се става пред развојот на демократските капацитети, разликата меѓу реалниот и декларираниот јавен дух, ниското ниво на социјален капитал - ниско ниво на доверба меѓу самите граѓани (едни кон други), што оневозможува соработка, затвореноста на НВО (бирокупатизација и елитизам) во однос на интересите на граѓаните, подреденоста на НВО активистите кон личните цели и целите на донаторите, а не јавното добро и интересите на граѓаните, како и индивидуализација, отуѓување и општествена алиенација, кои настануваат како резултат на интензивниот живот и либерално-индивидуалистичката идеологија на западната култура, која со демократизацијата е прифатена кај нас. Отуѓувањето би значело и помало ниво на солидарност и помала можност за здружување.

Синдикатите претставуваат здруженија на наемни работници со цел полесно организирање за заштита на нивните права. Методите на дејствување на синдикатите се: колективно договарање, консолијација, државен интервенционизам, арбитража и штрајк.

Во членот 8 од **Уставот на Република Македонија** се утврдени темелни вредности на уставниот поредок. Во членот 16 се гарантираат основните слободи и права на убедување и слобода на информирање, што се тесно поврзани со можноста за слободно дејствување на граѓанскиот сектор. Со членот 19 се гарантира слободата на вероисповеста. Сепак, се чини, од аспект на граѓанското општество, најважен е членот 20, со кој се гарантира правото на слобода на здружување. Во членовите 37 и 38 од Уставот на Република Македонија се гарантира правото на слободно здружување на работниците во синдикати, како и правото на штрајк.

Посебен закон со кој се уредува функционирањето на граѓанските организации во Република Македонија е **Законот за здруженија и фондации**. Со овој закон се утврдени основните начела за регистрирање на одредена организација (здружение или

фондација), условите под кои може да престанат да постојат или да бидат укинати, како и можноста организациите да добијат статус на организации од јавен интерес.

Лобирање е активност насочена кон законодавната и извршната власт на централно ниво, како и кон локалната власт, заради остварување определени интереси во процесот на донесување закони и други прописи. Лобирањето се состои од следните инструменти: истражување и документација, политичко лобирање, медиумска и јавна свест за одредено прашање, вмрежување и градење сојузи и мобилизација.

Лобист е физичко лице кое врши лобирање за соодветен паричен надоместок, регистрирано за вршење на лобирање согласно со овој закон, или е вработено кај правно лице кое е регистрирано за вршење на лобирање со кое е склучен договор за лобирање. Карактеристики на успешни лобисти и преговарачи се: волја и способност за добро планирање на лобирањето, практична интелигенција, способност за добро расудување во стресни ситуации, познавање на материјата, комуникациски способности, способност за толеранција на двосмисленост и конфликт, способност за препознавање и употреба на моќ, свесност за сопствениот лимит и волја за барање поддршка, способност за работа со тимот за лобирање, способност за соочување со „другата страна“, познавање на другата култура (при интернационално лобирање), стрпливост, стабилен карактер и интегритет и доверливост.

Посебен закон кој го уредува лобирањето во Република Македонија е **Законот за лобирање**. Во овој закон се утврдени условите за регистрација на лобистот, како и правата и обврските на нарачателот на лобирањето и лобистот.

Дискусија

Поделете се во групи од 5 до 10 студенти. Секоја од групите треба да разработи и подготви основачки акти на здружение на граѓани. Називот на здружението, неговиот предмет и опсег на дејствување, како и целите, се утврдуваат по слободен избор во рамките на работните групи. Откако ќе се подготват, секоја група го презентира своето здружение.

Дополнително, во овие активности може да се вклучат и претставници на невладини организации со кои Универзитетот соработува. Целта е презентирање на нивните активности и сугестии во подготовката на практичната вежба.

Потребни документи за регистрација на ново здружение:

1. Акт за основање
2. Одлука за донесување на статутот и текстот на статутот
3. Програма за дејствување
4. Одлука за избор на органите и податоци за членовите на органите
5. Одлука за избор на застапник по закон и неговите податоци
6. Записник од основачко собрание или извештај за основањето
7. Изјава заверена кај нотар, потпишана од застапникот, со која се потврдува дека вршењето на дејноста е во согласност со закон и дека се исполнети условите за упис
8. Фотокопија од лична карта за основачите
9. Извод од регистар доколку основач е странско правно лице
10. Фотокопија од лична карта за застапникот/застапниците по закон
11. Одобрение од Министерство за правда на РМ доколку во името на здружението е содржан зборот „Македонија“ и зборовите изведени од него, како и неговите кратенки
12. Одобрение од надлежниот орган на Општината, односно Град Скопје, ако во името на здружението се содржани зборови со името на Општината, односно Град Скопје
13. Изјава од основачите дека не им е одземена деловната способност
14. Пријава ПО образец
15. Пријава ЗП образец (овластен потписник)¹²³

Прашања

Кои се позитивните карактеристики во функционирањето на граѓанското општество во Република Македонија?

Кои се недостатоците и слабите страни во функционирањето на граѓанското општество во Република Македонија?

Кои членови од Уставот на Република Македонија се однесуваат на граѓанското општество?

Што е потребно за регистрација на здружение на граѓани?

Што е потребно за регистрација на фондација?

Кога една организација може да престане да постои, а во кои случаи може да биде забранета?

Кои организации може да добијат статус на организација од јавен интерес?

Кои се фазите на лобирање?

Кои се карактеристиките кои треба да ги поседува добар лобист?

Кои се правата и обврските на нарачателот на лобирањето?

Кои се правата и обврските на лобистот?

Практична вежба – изработка на проект

Во текот на целиот семестар студентите изработуваат практична вежба која се однесува на развивање на идеја и изработка на практично проект-истражување. Истражувањето се реализира во рамките на активностите за вежби. Се препорачува тимовите кои изработуваат ваква апликација и го реализираат проектот да сочинуваат од 5 до 10 студенти.

Проектот се изработува во неколку чекори:

1. Избор на студенти кои учествуваат во проектот.
2. Избор на тема за истражување. Во оваа фаза темата се избира преку метод на нафрлување идеи (Brainstorming). Откако идеите се нафрлени, за секоја тема се спроведува т.н. SWOT анализа, односно се утврдуваат силните страни, слабите страни, можностите и заканите со кои би се соочиле при обработка на темата.

Тема	
Силни страни	Слаби страни
Можности	Закани

3. По изборот на темата за истражување, се пристапува кон изработка на истражувачка скица. Скицата е потребно да ги содржи следните елементи: Предмет на истражувањето, Цели на истражувањето, Хипотези (Претпоставки) и Методологија на истражувањето.
 - Во рамките на Предметот на истражување се опфаќаат основните параметри на што се однесува, односно што опфаќа самото истражување;
 - Во рамките на Целите на истражувањето утврдуваме што сакаме да постигнеме со самото истражување, или кои би биле очекуваните резултати. Целите можат да бидат научни и практични;
 - Во рамките на Хипотетската рамка, хиерархиски структурираме една општа хипотеза, од која дедуктивно произведуваме неколку посебни хипотези, а потоа од секоја посебна по неколку поединечни хипотези. Во рамките на хипотезите потребно е да се утврди влијанието на најмалку две варијабли (зависна и независна варијабла). На крајот, од поединечните хипотези треба да произлезат индикаторите на истражувањето;
 - Во рамките на Методолошката рамка ги утврдуваме методите и техниките кои ќе ги користиме во самото истражување. На пример, од квалитативните методи може да се реализира интервју, или да користиме анализа на содржината (анализа на норми, теоретска литература и сл.), додека од квантитативните методи може да се користи спроведување на анкетен прашалник и користење на статистички податоци, односно користење на статистички методи. Исто така може да се реализираат фокус групи, спроведување на мониторинг и други методи и техники. Доколку се користи анкетен прашалник или интервју, во оваа фаза се подготвуваат и самите прашања. Дополнително може да се разработи финансиски, кадровски и динамички план на истражувањето.
4. Пополнување на апликацијата која е дадена во прилог подолу и утврдување на динамиката на спроведување на истражувањето.
5. Спроведување на истражувањето. При спроведување на анкетен прашалник дополнително, освен во физичка форма, за реализација на истите може да се

користат и соодветни програми кои се достапни на интернет, а реализацијата може да се изврши и преку користење на социјалните мрежи.

6. Анализа на добиените податоци. Кај квалитативните методи се користи квалитативна анализа, додека кај квантитативните се користат статистички програми. Во обработката кај вторите се користи SPSS статистичка програма, притоа во првата фаза се врши кодирање, потоа импортирање и на крајот се произведуваат вредности кои се подложни на соодветна анализа.
7. Утврдување на заклучоци и препораки.
8. Подготовка на извештај од истражувањето.
9. Презентација на истражувањето.

Предлог-проект

Предлог-проектот претставува детален опис на серија активности, кои се преземаат со цел да се реши некој основен проблем. Предлогот треба да содржи детално објаснување за:

- Оправданоста на проектот;
- Активности и временска рамка за имплементација;
- Методологија и
- Човечките, материјалните и финансиските ресурси кои се потребни.

Предлог-проектот треба да се отсликува во рамките на проект-дизајнот. Тоа е начин на претставување на проектот за пошироката јавност во формат кој е лесно препознатлив и прифатлив. Вообичаено, тренинг сесиите за пишување на секој предлог-проект се насочени да се стекне разбирање за:

- Улогата на предлог-проектот и активностите поврзани за секоја фаза;
- Како да се справиме со проектите и предлог-проектите од организациска перспектива;
- Како да го вклопиме предлог-проектот во проект-менаџментот; и
- Како да поставиме добар предлог-проект.

...

При изработката на предлог-проект секогаш се внимава на неколку основни чекори. Притоа потребно е:

- Создавање тим
- Препознавање на проблемот
- Идентификување на времетраењето и трошоците на чинење
- Проценка
- Спроведување
- Контрола и мерење

Но, пред да отпочнете со пишување на предлог-проект, потребно е:

- Да направите разговори со поранешните корисници на слични проекти, но и со потенцијалните корисници во иднина. Односно, потребно е да се направи скенирање на потенцијалната целна група на истражувањето. Обидете се да ги утврдите нивните желби и потреби;
- Направете истражување на претходно спроведени проекти. Обидете се да ги избегнете грешките кои претходно се направени. Мала е веројатноста донаторите да финансираат нешто за што претходно веќе обезбедиле средства и истото е веќе направено;
- Направете увид на извештаите од оценувањето на претходните проекти. Не сметајте на членовите на проект-тимот да се сеќаваат на сите грешки кои ги направиле;
- Направете проверка на статистичките податоци кои ги користите. Не дозволувајте

- други да ги откриваат евентуално неточните податоци на кои се потпирате;
- Организирајте фокус групи. Осигурајте се дека фокус групите ги спроведувате со луѓе кои навистина сакаат да помогнат и на никој начин не се принудени на тоа;
 - Консултирајте стручњаци. Надворешните мислења можат да ви дадат нови идеи, но и да обезбедат дополнителен кредибилитет;
 - Спроведете истражувања. Соберете колку е можно повеќе прелиминарни информации со што ја демонстрирате посветеноста кон проектот и квалитетно реализирање на целите;
 - Одржувајте форуми и средби со заедниците. Во случаите кога јавноста чувствува дека е консултирана и вклучена за одредени прашања, тие многу полесно ќе соработуваат и ќе дадат поддршка за проектот.¹²⁴

Со ова се пристапува кон определување на целта на проектот (Што сакаме да постигнеме? На кој начин даваме придонес за заедницата?).

При изработката на проектот во суштина ние треба да одговориме на неколку основни прашања:

Кои сте вие? Кои се вашите партнери?

Кој ќе има придобивки од проектот?

Зошто го планирате проектот?

Што сакате да постигнете?

Каде ќе се спроведува проектот?

Кога ќе се спроведува проектот?

Како ќе го спроведете проектот?

Во секој проект-план има седум есенцијални области:

1. Опис на активности
2. Работен план
3. Временска рамка
4. Буџет
5. Финансиски менаџмент
6. Менаџментска структура
7. Мониторинг и евалуација

При изработката на секој проект треба да се земат во обзир повеќе елементи:

При секој чекор на планирање, како предвид треба да се земат:

Чекор / Елемент / Работи кои треба да се имаат предвид¹²⁵

1	Идентификување на целите и краткорочните цели, целната група и очекуваните резултати	Позадина на проектот (што претходи?) Дефинирани цели Социеталната визија за организацијата Очекувани краткорочни и долгорочни резултати Кој ќе има корист од проектот? Проблемите кои ќе се решат со овој проект
2	Содржина на проектот	Тема и главни прашања кои ќе се покријат Одбрани методи за реализација на целите Активности кои треба да се спроведат Потреби во иднина да се продолжи со проектот
3	Локација и план на активности	Локација на различните активности (место на реализирање) Времетраење на проектот Датум на отпочнување и завршување на проектот План за поединечни активности Сумирана временска рамка за проектот
4	Ресурси	Човечки ресурси Финансиски ресурси Инфраструктура
5	Чинење / извори на приход	Целосно чинење на проектот Детално чинење на активностите и типови на трошоци Степен на сопствена партиципација Потенцијални донатори и извори на приход
6	Опис на организацијата и нејзините партнери	Опис на организацијата која го реализира проектот Анализа на капацитет и способности Опис на партнерите со кои се соработува Анализа на капацитетите и способностите на партнерите
7	Проект-тим и менаџмент	Координатор на проектот Метод на соработка на тимот во проектот Стратегија за комуникација и како се спроведува во корелација на надворешната средина
8	Мониторинг, евалуација и следење	Критериуми за успех на проектот Начин на спроведување на мониторингот и евалуацијата и тим за мониторинг и евалуација Планови кои следат во иднина

Апликација за изработка на проект¹²⁶

Наслов на проектот	
Клучни зборови	
FRASCATI класификација	

ПРВ ДЕЛ/ PART 1:

Апстракт (максимум 250 зборови)

Детален опис на проектот:

Вовед

Детален опис на сегашните сознанија на предметот на истражувањето

Предложени истражувања

1. Цели на истражувањето
2. Хипотези
3. Методи
4. Временска рамка на истражувањето

ВТОР ДЕЛ/ PART 2:
Истражувачки тим:

Главен истражувач / Истражувач / Помлад Истражувач:

Име и презиме	
Титула	
Позиција	
Адреса	
Тел. / Факс	
Е-пошта (e-mail)	

Кратка биографија:

.

Учество во научно-истражувачки проекти:

Наслов на проектот	Период	Финансиран од	Улога во проектот (главен истражувач или учесник)

Задолженија во предлог-проектот со временска рамка:

Прв месец

Втор месец

Трет месец

Истражувачка инфраструктура

Истражувачки капацитети/опрема

Дадете детален опис на инфраструктурата и опремата која ќе биде на располагање на истражувачите во институциите кои учествуваат во проектот

Компјутери 5

Печатач 1

ЛЦД проектор

Возен парк на УГД

Простории на УГД (канцеларии, сали за состаноци и амфитеатар)

Канцелариски материјали (хартија, пликови, пенкала, тонер и др.)

Финансиски план:

Трошоци (во МКД)

Бр.	Вид на трошок	Прва година	Втора година	Вкупно
420	Патни и дневни трошоци			
421	Трошоци за греење, телекомуникациски трошоци, транспорт и сл.			
423	Мала лабораториска опрема, потрошен материјал, други материјали			
424	Поправки и сервисни услуги			
425	Договорни услуги			
	Семинари и конференции			
	ВКУПНИ ТРОШОЦИ			

Библиографски белешки

-
- ¹Маршал, Гордон. 2004. Оксфордски речник по социологија. Скопје: МИ-АН. Стр. 83.
- ²Ванковска, Билјана. 2007. Политички систем. Скопје: Бомат. Стр. 42, 43.
- ³Трајковски, Ило. 1997. Граѓанско содружништво. Скопје: ГОЦМАР. Стр. 7,8.
- ⁴Civil society Collins English Dictionary - Complete & Unabridged 11th Edition. Retrieved 2nd August 2012 from CollinsDictionary.com website: <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/civil-society>
- ⁵Keane, John. 2009. Civil Society, Definitions and Approaches, WIT 3UW, London: The University of Westminster. Comp. by: KJayaraja Stage: Galleys ChapterID: 0000953499 Date:8/6/09 Time:23:26:05.
- ⁶Tusalem, F. Rollin. 2007. A Boon or a Bane? The Role of Civil Society in Third - and Fourth-Wave Democracies. In International Political Science Review, Vol. 28, No. 3. Los Angeles, London, New Delhi and Singapore: IPSR RISP. pp. 363, 364.
- ⁷A Handbook for Civil Society. 2008. New York and Geneva: UN Human rights, Office of the High Commissioner for Human Rights. pp. vii, viii.
- ⁸Defending Civil Society, A Report of the World Movement for Democracy. 2008. International Center for Not-for-Profit Law (ICNL) and World Movement for Democracy Secretariat at the National Endowment for Democracy (NED), pp. 4,5.
- ⁹Ванковска, Билјана. 2007. Политички систем. Скопје: Бомат. Стр. 43-45.
- ¹⁰Edwards, Michael. 2009. Civil Society. Cambridge: Polity Press. pp. 15.
- ¹¹Чокревски, Томислав и Лазар Китановски. 2007. Социологија на правото. Скопје: Правен факултет „Јустинијан Први“. стр. 74.
- ¹²Иванов, Ѓорге. 1994. Цивилно општество, Новите противречности на старата расправа. Скопје: Правен факултет. Стр. 12, 13.
- ¹³Malines, Raino и Knut Midgaard. 2008. Политичка филозофија. Скопје: Феникс. стр. 37, 38.
- ¹⁴Иванов, Ѓорге. 1994. Цивилно општество, Новите противречности на старата расправа. Скопје: Правен факултет. стр. 13, 14.
- ¹⁵Исто, 15, 16.
- ¹⁶Malines, Raino и Knut Midgaard. 2008. Политичка филозофија. Скопје: Феникс. стр. 62.
- ¹⁷Иванов, Ѓорге. 1994. Цивилно општество, Новите противречности на старата расправа. Скопје: Правен факултет. стр. 17-23.
- ¹⁸Трајковски, Ило. 1997. Граѓанско содружништво. Скопје: ГОЦМАР. Стр. 87-93.
- ¹⁹Камбовски, Владо. 2010. Филозофија на правото. Скопје: МАНУ. стр. 84, 85.
- Трајковски, Ило. 1997. Граѓанско содружништво. Скопје: ГОЦМАР. Стр. 95-99.

Иванов, Ѓорге. 1994. Цивилно општество, Новите противречности на старата расправа. Скопје: Правен факултет. стр. 25-27.

²⁰Malines, Raino и Knut Midgaard. 2008. Политичка филозофија. Скопје: Феникс. стр. 72-84.

²¹Макијавели, Николо. 1993. Владетелот. Скопје: Култура. стр. 85.

²²Маршал, Гордон. 2004. Оксфордски речник по социологија. Скопје: МИ-АН. Стр. 585-586.

²³Иванов, Ѓорге. 1994. Цивилно општество, Новите противречности на старата расправа. Скопје: Правен факултет. стр. 30-38.

²⁴Исто.

²⁵Маршал, Гордон. 2004. Оксфордски речник по социологија. Скопје: МИ-АН. Стр. 265.

²⁶Ташева, Марија. 2005. Развој на општествената мисла. Скопје: 2-ри Август - Штип. стр. 171-175.

²⁷Исто, 184-188.

²⁸Исто; Русо, Жан Жак. 2008. Општествен договор. Скопје: Ѓурѓа. стр. 22, 23.

²⁹Malines, Raino и Knut Midgaard. 2008. Политичка филозофија. Скопје: Феникс. стр. 164,165.

³⁰Трајковски, Ило. 1997. Граѓанско содружништво. Скопје: ГОЦМАР. Стр. 132, 133.

³¹Иванов, Ѓорге. 1994. Цивилно општество, Новите противречности на старата расправа. Скопје: Правен факултет. стр. 53-60.

³²Nolla, Eduardo (ed). 2010. Alexis De Toqueville, Democracy in America. Paris: Liberty Fund. pp. 309-312.

³³Исто, 61-65.

³⁴Марковиќ, Ненад. 2010. Влијанието на организациите на цивилното општество врз македонската демократска транзиција и консолидација. Докторска дисертација. Скопје: Правен факултет „Јустинијан Први“. стр. 28, 29.

³⁵Исто, 30, 31.

³⁶Исто, 34-38.

³⁷Иванов, Ѓорге. 1994. Цивилно општество, Новите противречности на старата расправа. Скопје: Правен факултет. стр. 80-85.

³⁸Исто, 85-101.

³⁹Митровиќ, М. Милован и Саша Б. Бован. 2009. Основи социологије и социологије права. Београд: Службен гласник Правни факултет Универзитета у Београду. стр. 27-29.

⁴⁰Хејвуд, Ендрју. Политика. Скопје: Академски печат. стр. 310.

⁴¹Ванковска, Билјана. 2007. Политички систем. Скопје: Бомат. стр. 37, 38.

⁴²Мирчев, Димитар и Лидија Христова. 2008. Модерна политологија, Темелите на проучување на политичкиот живот. Скопје: ФОН, Култура. стр. 285, 286.

⁴³Хејвуд, Ендрју. Политика. Скопје: Академски печат. стр. 312.

⁴⁴Ванковска, Билјана. 2007. Политички систем. Скопје: Бомат. стр. 38, 39.

⁴⁵Исто.

⁴⁶Хејвуд, Ендрју. Политика. Скопје: Академски печат. стр. 310-312.

⁴⁷Исто, 318-324.

⁴⁸Исто, 325-327.

⁴⁹Исто, 325.

⁵⁰Christiansen, Jonathan. 2009. Four Stages of Social Movements (Essay). EBSCO Research Starters® • Copyright © 2009 EBSCO Publishing Inc. Види

20.09.2013.

⁵¹ Исто.

⁵² Хејвуд, Ендрју. Политика. Скопје: Академски печат. стр. 72-78.

⁵³ Исто, 84, 85.

⁵⁴ Исто, 78-84.

⁵⁵ Бенедикт, Волфганг (ур.). 2008. Разбирање на човековите права, прирачник за едукација од областа на човековите права. Скопје: Македонски информативен центар за соработка со Директоратот за јавна дипломатија при Министерството за надворешни работи на Република Македонија.

⁵⁶ Исто, 36, 37.

⁵⁷ Поим, улога и значење на невладините организации во современите општества. 2010. Материјали по предметот Цивилно општество на Правниот факултет „Јустинијан Први“ во Скопје. стр. 1-5.

⁵⁸ Исто, 5-9.

⁵⁹ Исто, 9-14.

⁶⁰ A Guide to NGOs for the Military. Chapter 4. Structure, Authority, and Standards, <http://www.cdham.org/wp-content/uploads/2011/11/Chapter-4.-NGO-Structure-Authority-and-Standards.pdf>, преземено на 27. 09. 2013.

⁶¹ Марковиќ, Ненад. 2010. Влијанието на организациите на цивилното општество врз македонската демократска транзиција и консолидација. Докторска дисертација. Скопје: Правен факултет „Јустинијан Први“. стр. 122-135.

⁶² Поим, улога и значење на невладините организации во современите општества. 2010. Материјали по предметот Цивилно општество на Правниот факултет „Јустинијан Први“ во Скопје. стр. 18-23.

⁶³ Исто, 23-30.

⁶⁴ Бејл, Тим. 2009. Европска политика, компаративен вовед. Скопје: Академски печат. стр. 159-294.

⁶⁵ Bernhard, Michael. 1993. Civil Society and Democratic Transition in East Central Europe. In, *Political Science Quarterly*, Vol. 108, No. 2. pp. 307-326.

⁶⁶ Vijadinovic, Dragica. 2008. Civilno drustvo i politicka kultura. U *Filozofski Istrazivanja*, 109 god. 28. str. 24.

⁶⁷ Stubbs, Paul. 2007. Civil Society or Ubleha? In Helena Ril and other (ed). 20 Peaces of Encouragement for Awakening and Change, Peacebuilding in the Region of Former Yugoslavia. Belgrade-Sarajevo: Centar for Nonviolente action. pp. 221-225.

⁶⁸ Марковиќ, Ненад. 2010. Влијанието на организациите на цивилното општество врз македонската демократска транзиција и консолидација. Докторска дисертација. Скопје: Правен факултет „Јустинијан Први“. стр. 159.

⁶⁹ Smidlig, Tamara. 2007. From Vizibility of Non-governemental Organizations toward the visibility of Peace Work. In, Helena Ril and other (ed). 20 Peaces of Encouragement for Awakening and Change, Peacebuilding in the Region of Former Yugoslavia. Belgrade-Sarajevo: Centar for Nonviolente action. pp. 234-238.

⁷⁰ Марковиќ, Ненад. 2010. Влијанието на организациите на цивилното општество врз македонската демократска транзиција и консолидација. Докторска дисертација. Скопје: Правен факултет „Јустинијан Први“. стр. 161, 162.

⁷¹ Исто, 143-164.

⁷² Gjipali, Gledis. 2012. Albania. In *Nations in Transit*. Freedom House Report. pp. 49.

⁷³ Milojevic, Zdenka. 2006. Civil Society in Serbia, Suppressed during the 1990s – Gaining Legitimicy and Recognition after 2000. Belgrade: Civicus.

⁷⁴Bieber, Florian. 2002. Aid Dependency in Bosnian Politics and Civil Society: Failures and Successes of Post-war Peacebuilding in Bosnia-Herzegovina. In, Croatian International Relations Review. Zagreb. January-June. pp. 25-29.

⁷⁵Stubbs, Paul. 2006. ASPECTS OF COMMUNITY DEVELOPMENT INCONTEMPORARY CROATIA: GLOBALISATION, NEO-LIBERALISATION AND NGO-ISATION. In, Forthcoming in Dominelli, Lena (ed.) Revitalising Communities Asgate. pp. 1-19.

⁷⁶ The Universal Declaration of Human Rights, United Nations, un.org; <http://www.un.org/en/documents/udhr/index.shtml#a30> (преземено на 28.07.2015).

⁷⁷ Марковиќ, Ненад. 2010. Влијанието на организациите на цивилното општество врз македонската демократска транзиција и консолидација. Докторска дисертација. Скопје: Правен факултет „Јустинијан Први“. стр. 183.

⁷⁸ Исто, 189.

⁷⁹ Исто 195-205.

⁸⁰ CIVIC ENGAGEMENT – LONG ROAD TO GO. 2011. CIVICUS Civil Society Index Report for the Republic of Macedonia. Skopje: Macedonian Center for International Cooperation.

⁸¹ Индекс за одржливост на граѓански организации - Македонија, 2016 година. http://www.balkancsd.net/novo/wp-content/uploads/2017/08/11-2b-USAID-CSOSI-2016-Macedonia_mk_FINAL.pdf (Преземено на 19.09.2017 година).

⁸² Марковиќ, Ненад. 2010. Влијанието на организациите на цивилното општество врз македонската демократска транзиција и консолидација. Докторска дисертација. Скопје: Правен факултет „Јустинијан Први“. стр. 195-205.

⁸³ Исто.

⁸⁴ Концептот на стратегија на соработка на Владата со граѓанскиот сектор 2012-2017 година.

http://ecnl.org/dindocuments/390_Mk%20Koncept%20na%20Strategijata%20za%20Sorabotka%202012-2017.pdf (Преземено, 23.10.2017 година).

⁸⁵ Марковиќ, Ненад. 2010. Влијанието на организациите на цивилното општество врз македонската демократска транзиција и консолидација. Докторска дисертација. Скопје: Правен факултет „Јустинијан Први“. стр. 205-218.

⁸⁶ Мајхошев, Андон. 2012. Улогата на социјалните партнери во колективното преговарање во Република Македонија во периодот 1990-2012. Штип: НУБ „Гоце Делчев“. стр. 39.

⁸⁷ Мајхошев, Андон. 2007. Синдикатите во политичките процеси. Штип: Илинден 2002. стр. 77-143.

⁸⁸ Мајхошев, Андон. 2006. Штрајковите како социјален феномен, Штрајковите во Источна Македонија во периодот 1980-2005. Штип: НУБ „Гоце Делчев“. стр. 73-98.; Савевски, Здравко (ур.). 2011. Штрајк, искуства и состојби. Скопје: Движење за социјална правда - Ленка.

⁸⁹ Мајхошев, Андон. 2012. Улогата на социјалните партнери во колективното преговарање во Република Македонија во периодот 1990-2012. Штип: НУБ „Гоце Делчев“. стр. 47, 48.

⁹⁰ Марковиќ, Ненад. 2010. Влијанието на организациите на цивилното општество врз македонската демократска транзиција и консолидација. Докторска дисертација. Скопје: Правен факултет „Јустинијан Први“. стр. 219-225.

⁹¹ Исто, 227-235.

⁹² Член 8, Устав на Република Македонија. Преземено од pravo.org.mk.

⁹³ Член 16, Устав на Република Македонија. Преземено од pravo.org.mk.

-
- ⁹⁴ Член 20, Устав на Република Македонија. Преземено од pravo.org.mk.
- ⁹⁵ Член 37, Устав на Република Македонија. Преземено од pravo.org.mk.
- ⁹⁶ Член 54, Устав на Република Македонија. Преземено од pravo.org.mk.
- ⁹⁷ Член 1 и 2, Закон за здруженија и фондации, Службен весник на РМ, бр. 52 од 16.04.2010 година. Преземено од pravo.org.mk.
- ⁹⁸ Член 4, Закон за здруженија и фондации, Службен весник на РМ, бр. 52 од 16.04.2010 година. Преземено од pravo.org.mk.
- ⁹⁹ Член 5, 6 и 7, Закон за здруженија и фондации, Службен весник на РМ, бр. 52 од 16.04.2010 година. Преземено од pravo.org.mk.
- ¹⁰⁰ Член 9, Закон за здруженија и фондации, Службен весник на РМ, бр. 52 од 16.04.2010 година. Преземено од pravo.org.mk.
- ¹⁰¹ Член 10, 11, 12, 13 и 14, Закон за здруженија и фондации, Службен весник на РМ, бр. 52 од 16.04.2010 година. Преземено од pravo.org.mk.
- ¹⁰² Член 15, 16, Закон за здруженија и фондации, Службен весник на РМ, бр. 52 од 16.04.2010 година. Преземено од pravo.org.mk.
- ¹⁰³ Член 17, Закон за здруженија и фондации, Службен весник на РМ, бр. 52 од 16.04.2010 година. Преземено од pravo.org.mk.
- ¹⁰⁴ Член 18, Закон за здруженија и фондации, Службен весник на РМ, бр. 52 од 16.04.2010 година. Преземено од pravo.org.mk.
- ¹⁰⁵ Член 22, 23, Закон за здруженија и фондации, Службен весник на РМ, бр. 52 од 16.04.2010 година. Преземено од pravo.org.mk.
- ¹⁰⁶ Член 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, Закон за здруженија и фондации, Службен весник на РМ, бр. 52 од 16.04.2010 година. Преземено од pravo.org.mk.
- ¹⁰⁷ Член 37, 38, 39, Закон за здруженија и фондации, Службен весник на РМ, бр. 52 од 16.04.2010 година. Преземено од pravo.org.mk.
- ¹⁰⁸ Член 48, Закон за здруженија и фондации, Службен весник на РМ, бр. 52 од 16.04.2010 година. Преземено од pravo.org.mk.
- ¹⁰⁹ Член 49, Закон за здруженија и фондации, Службен весник на РМ, бр. 52 од 16.04.2010 година. Преземено од pravo.org.mk.
- ¹¹⁰ Член 63, Закон за здруженија и фондации, Службен весник на РМ, бр. 52 од 16.04.2010 година. Преземено од pravo.org.mk.
- ¹¹¹ Член 65, Закон за здруженија и фондации, Службен весник на РМ, бр. 52 од 16.04.2010 година. Преземено од pravo.org.mk.
- ¹¹² Член 73, 74, 79, Закон за здруженија и фондации, Службен весник на РМ, бр. 52 од 16.04.2010 година. Преземено од pravo.org.mk.
- ¹¹³ Хафнер, Тања. 2005. Лобирањето и застапувањето како успешен инструмент за работа на граѓанските организации: студија на случај на Амнести Интернационал. Во Граѓански практики, број 6. Скопје: Македонски центар за меѓународна соработка. стр. 10-13.
- ¹¹⁴ Мишеска, Анета. 2005. Лобирање преку граѓанскиот сектор. Во Граѓански практики, број 6. Скопје: Македонски центар за меѓународна соработка. стр. 37-39.
- ¹¹⁵ Исто, 39, 40.
- ¹¹⁶ Исто, 43.
- ¹¹⁷ Член 1, Закон за лобирање, Службен весник на РМ, бр. 106 од 27.08.2008 година. Преземено од pravo.org.mk.
- ¹¹⁸ Член 2, Закон за лобирање, Службен весник на РМ, бр. 106 од 27.08.2008 година. Преземено од pravo.org.mk.
- ¹¹⁹ Член 3, 4, 5, 6, Закон за лобирање, Службен весник на РМ, бр. 106 од 27.08.2008 година. Преземено од pravo.org.mk.

¹²⁰ Член 7, 10, Закон за лобирање, Службен весник на РМ, бр. 106 од 27.08.2008 година. Преземено од pravo.org.mk.

¹²¹ Член 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, Закон за лобирање, Службен весник на РМ, бр. 106 од 27.08.2008 година. Преземено од pravo.org.mk.

¹²² Член 23, Закон за лобирање, Службен весник на РМ, бр. 106 од 27.08.2008 година. Преземено од pravo.org.mk.

¹²³ Шарковски, Борис. 2011. Водич за Закон за здруженија и фондации. Штип: Фондација за развој на локалната заедница, стр. 33-51. <https://drive.google.com/file/d/0B5fHTQN-DH6NM2E2YTg0ODYtZWZiMi00NmZhLWJjNGItZmQ1ZWZhNDE1ZGEw/view>

(преземено на 28.07.2015)

¹²⁴ Nebiu, Besim. 2000. Project proposal writing, Developing skills of NGOs. Budapest: The regional environmental center for Central and Eastern Europe.

¹²⁵ Исто

¹²⁶ Според проект апликативните формулари подготвени од Универзитетот „Гоце Делчев“ - Штип. ugd.edu.mk.